

Reka Ljubljanica in fenomen vodnih najdb srednjeveških mečev iz obdobja od 11. do 15. stoletja

The River Ljubljanica and the phenomenon of medieval swords from the 11th to the 15th century in watery contexts

Andrej GASPARI

Izvleček

Prispevek obravnava fenomen nenavadno velikega števila najdb srednjeveških mečev iz reke Ljubljanice na Ljubljanskem barju. Odsotnost ali pomanjkljivost najdiščnih podatkov, ki zaznamuje večino od več kot 56 odkritih primerkov, narekuje poglobljeno obravnavo t. i. notranjih pokazateljev posameznih najdb. Ti vključujejo stanje meča ob odkritju, sledove poškodb in manipulacij ter prisotnost ali odsotnost ostankov nožnice. Preučitev in upoštevanje tovrstnih dejavnikov nadgrajuje analizo tipološko-kronoloških značilnosti orožja, delno blaži izpad arheoloških podatkov o kontekstu in lahko do določene mere celo prispeva k osredotočanju interpretativnih nastavkov oziroma hipotez o okoliščinah in vzrokih potopitve. Kronološka strukturiranost mečev z vrhuncem med 12. in sredino 14. st. ter slabše oprijemljivim številom poznejših najdb, relativna maloštevilnost najdb sočasnega orožja na drogu ter konjske in konjeniške opreme, ki bi dokazovala intenzivnejše premike v obrečnem prostoru, nadalje zgoščeno pojavljanje mečev na določenih odsekih reke in končno omejena, iz okolja izvirajoča tveganja za naključne izgube v veliki meri izključujejo možnost ponavljajočih se dejanj iz trenutnih vzgibov in podpirajo domnevo, da je potopitev pomembnega dela obravnavanega orožja rezultat zavestnih odločitev oziroma namere.

Ključne besede: Slovenija, visoki srednji vek, pozni srednji vek, Ljubljanica, Ljubljansko barje, vodne najdbe, orožje, meči, vitezi

Abstract

The contribution discusses the phenomenon of the unusually high number of medieval swords recovered from the River Ljubljanica in its stretch across the Ljubljansko barje. The majority of the over 56 sword finds is marked by an absence or lack of context data, which call for a more in-depth analysis of the so-called internal markers of individual finds, such as the state of preservation upon discovery, traces of damage or manipulation and presence/absence of scabbard remains. The results of this analysis add to those of the typo-chronological analysis of weapons and even, to a certain degree, help focus the study on the interpretations or hypotheses concerning the circumstances and causes that brought the swords to the bottom of the river. Given the results of the analyses, the author argues that the chronological structure of the swords, with a peak between the 12th and the mid-14th century, coupled with difficulties in categorising such finds from later periods, a relative paucity of the finds of contemporary pole weapons, as well as horse and riding gear that would suggest more intensive movements in the riparian areas, a concentrated occurrence of swords in certain sections of the riverbed and finally limited risks of accidental loss deriving from the natural environment largely exclude the possibility of repeated accidental loss and support the supposition of an important part of the weapons under discussion being immersed as the result of conscious decisions or intent.

Keywords: Slovenia, High Middle Ages, Late Middle Ages, River Ljubljanica, Ljubljansko barje, water finds, weapons, swords, knights

UVOD

Iz struge reke Ljubljanice med Vrhniko in Ljubljano ter okoliškega barja je znanih več kot 56 mečev iz obdobja med 11. in 15. stoletjem. Od tega jih je 26 v zbirkah Narodnega muzeja Slovenije (NMS), trije v Muzeju in galerijah mesta Ljubljane (MGML), 20 objavljenih oziroma dokumentiranih primerkov pa v hrambi zasebnikov. Za nadaljnjih sedem sporočenih mečev, ki so bili odkriti v osemdesetih letih in od katerih so bili vsaj trije prodani pri eni od nemških dražbenih hiš, trenutno ni znano mesto hrambe. Nekaj primerkov se je izgubilo ali pa jih ni mogoče zanesljivo prepoznati med dostopnim gradivom.

Odsotnost ali pomanjkljivost najdiščnih podatkov, ki zaznamuje večinski del mečev, narekuje poglobljeno obravnavo t. i. notranjih pokazateljev posameznih najdb. Ti vključujejo stanje meča ob odkritju, sledove poškodb in manipulacij ter prisotnost ali odsotnost ostankov nožnice. Preučitev in upoštevanje tovrstnih dejavnikov nadgrajuje analizo tipološko-kronoloških značilnosti orožja, delno blaži izpad arheoloških podatkov o kontekstu in lahko do določene mere celo prispeva k osredotočanju interpretativnih nastavkov oziroma hipotez o okoliščinah in vzrokih potopitve. Preučevanje slednjih ni mogoče brez upoštevanja značilnosti toka Ljubljanice in okoliškega barja v obravnavanem obdobju, predvsem v kontekstu plovbe oziroma komunikacije vzdolž reke in rečnih prehodov v oseh prečnih povezav čez barje ter drugih pomenov in rab rečnega in obrečnega prostora, pri čemer je poznavanje razvoja hidrografske mreže in podobe barja še vedno zelo fragmentarno, enako pa velja tudi za arheologijo pokrajine v času po zatonu kolišč v bronasti dobi.

Omejtvam navkljub je mogoče še pred izvedbo integriranih prostorskih analiz nevalgičnih predelov reke ter celovite obdelave sklopov predmetov z dna struge opozoriti na tiste značilnosti Ljubljanice kot arheološkega najdišča, ki ji v obravnavi nadregionalnega fenomena vodnih najdb zagotavljajo posebno mesto. Nizka raven izpostavljenosti nevarnostim pri prečkanju, plovbi ali dejavnostim na obrežju narekuje primerjalno obravnavo ostalin iz barjanskega dela Ljubljanice z arheološkimi zapisi rek s podobnimi hidrogeološkimi značilnostmi ter najdbami iz jezerskih in močvirskih okolij, manj pa s kompleksi najdb iz večjih evropskih vodotokov, čeravno je po količinah določenih kategorij predmetov z njimi povsem primerljiva ali jih celo presega. Posplošena

opažanja in interpretacije tega večplastnega pojava, ki se opirajo na zbirke naključnih najdb in le redko na dokumentirane najdiščne celote ter ob tem ne upoštevajo pomenskih razlik v razsežnostih tokov in potencialnih rabah vsakokratnega (ob)rečnega prostora v preteklosti, dušijo izpovednost najdb v kontekstu analize potencialnih vzrokov za njihov pojav na rečnem dnu in so zato manj relevantne.

Najdiščne okoliščine

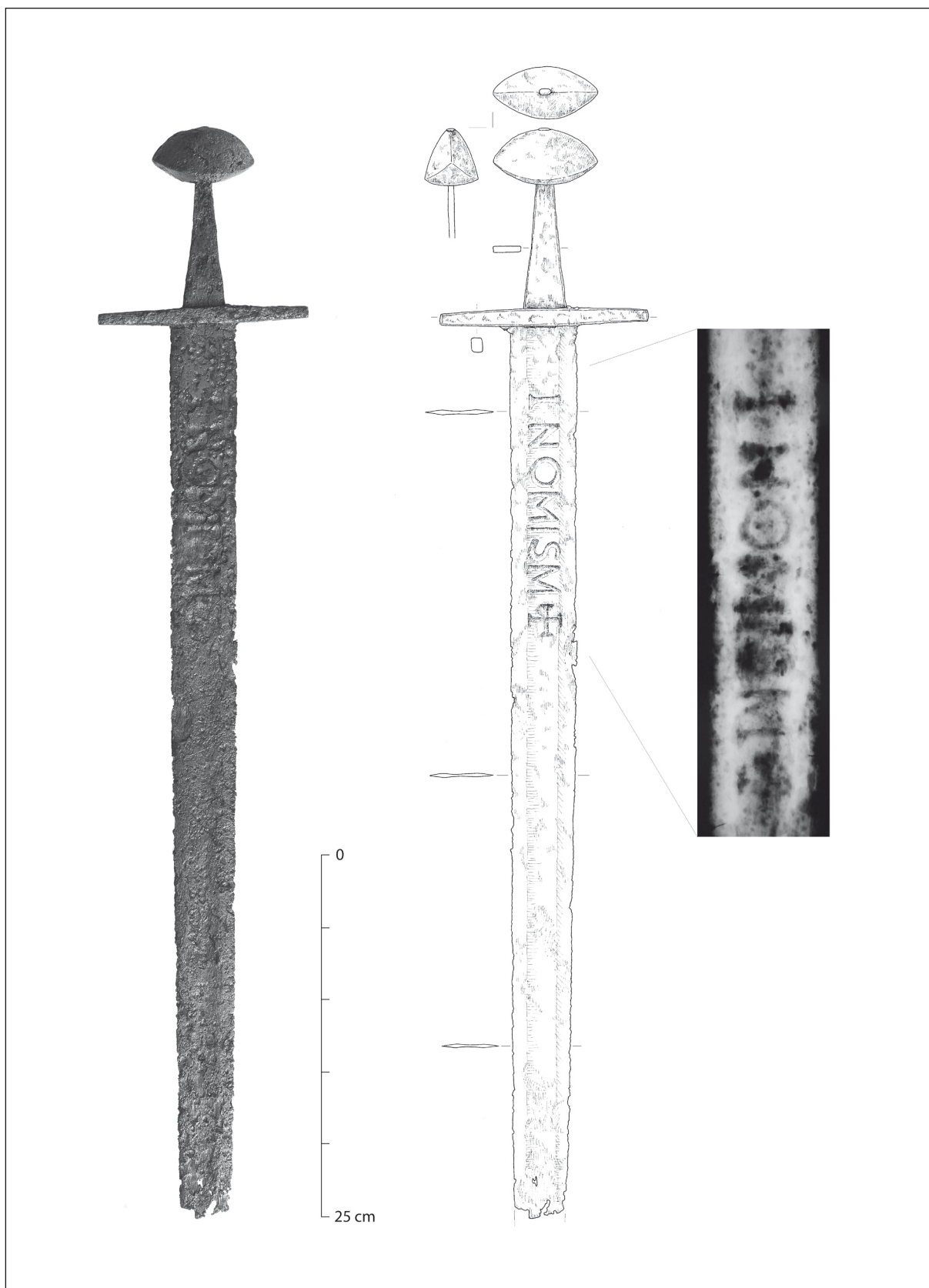
Okoliščine odkritij mečev, ki jih je do leta 1888 pridobil Deželni muzej za Kranjsko, segajo od regulacij struge v mestnem jedru Ljubljane, najdb ribičev ob nizkih vodostajih na Vrhniki do naključnih odkritij v barju.¹ Poznejše najdbe mečev z izjemo enega primerka v nožnici ter nekaj fragmentov rezil in delov ročaja, odkrite med podvodnimi raziskavami v organizaciji NMS med letoma 1982 in 1996, so rezultat nesistematičnih pregledov rečnega dna posameznih potapljačev, ki so Ljubljanico od leta 1979 preiskovali na lastno pobudo.

V okviru študija razprostranjenosti najdb mečev iz obravnavanega časovnega okvira, ki jih hrani ali so bile evidentirane v NMS, je Tomaž Nabergoj ugotovil zgoštitve najdb vzhodno od železniškega mostu nad Podpečjo (7 + 2?) (kat. št. 3, 5, 7, 26–29), pri Črni vasi (6) (kat. št. 8–10, 13, 14, 30), Vrhniki (5) (nedoločljivi), na območju Rakove jelše (6) (kat. št. 2, 17, 18, 20, 23, 33), v strugi v mestnem jedru Ljubljane (3) (kat. št. 16, 21, 24) in na območju nekdanjih ribnikov oziroma močvirja Preprošica tik severovzhodno od ustja Iščice (2) (kat. št. 34; drug nedoločljiv). Izven omenjenih območij je evidencial – gledano po toku Ljubljanice navzdol – še posamezne najdbe iz bližine izliva Ljubije (1) (kat. št. 6), pri ledini Dolnji breg pri Blatni Brezovici (1) (kat. št. 19), v strugi med Lipami in Črno vasjo (1) (kat. št. 11) ter en neidentificiran primerk iz “Barja” (1).²

Omenjeno evidenco dopolnujem z dvema doslej neobjavljenima mečema iz zbirke Potočnik v hrambi MGML, najdenima v kolenastem zavoju Vinger pod izlivom Borovnišče (1) (kat. št. 48) in na odseku med Lipami in Črno vasjo (1) (kat. št. 47) (*sl. 1*), mečem v hrambi neimenovanega posestnika, ki izvira iz struge ob ledini Zornica nad železniškim mostom pri Kamniku pod Krimom (1) (kat. št. 49), ter 12 meči (kat. št. 35–46) iz zbirk

¹ Nabergoj 2015, 88–92.

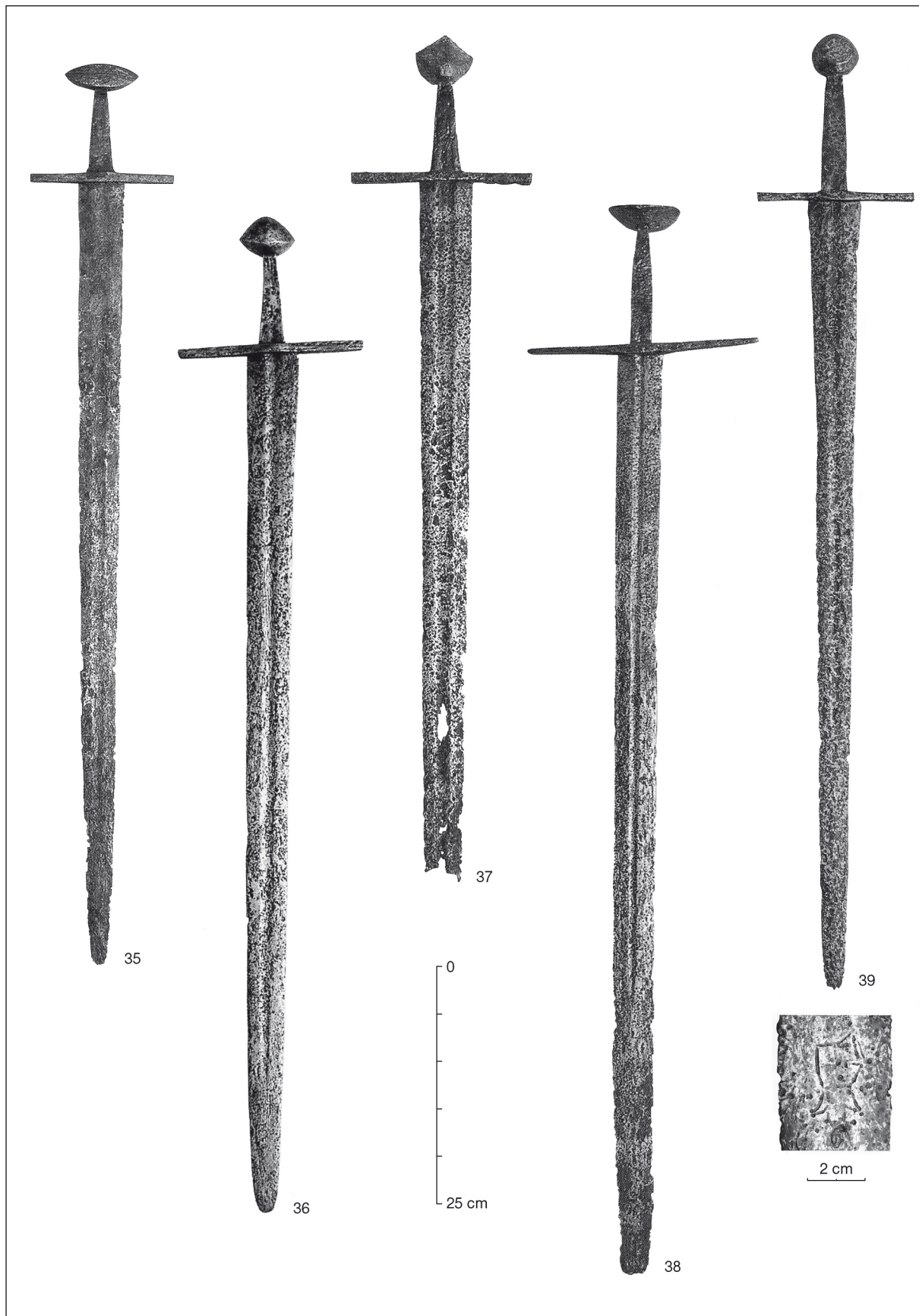
² *Ib.*, 256–257, karta 1.

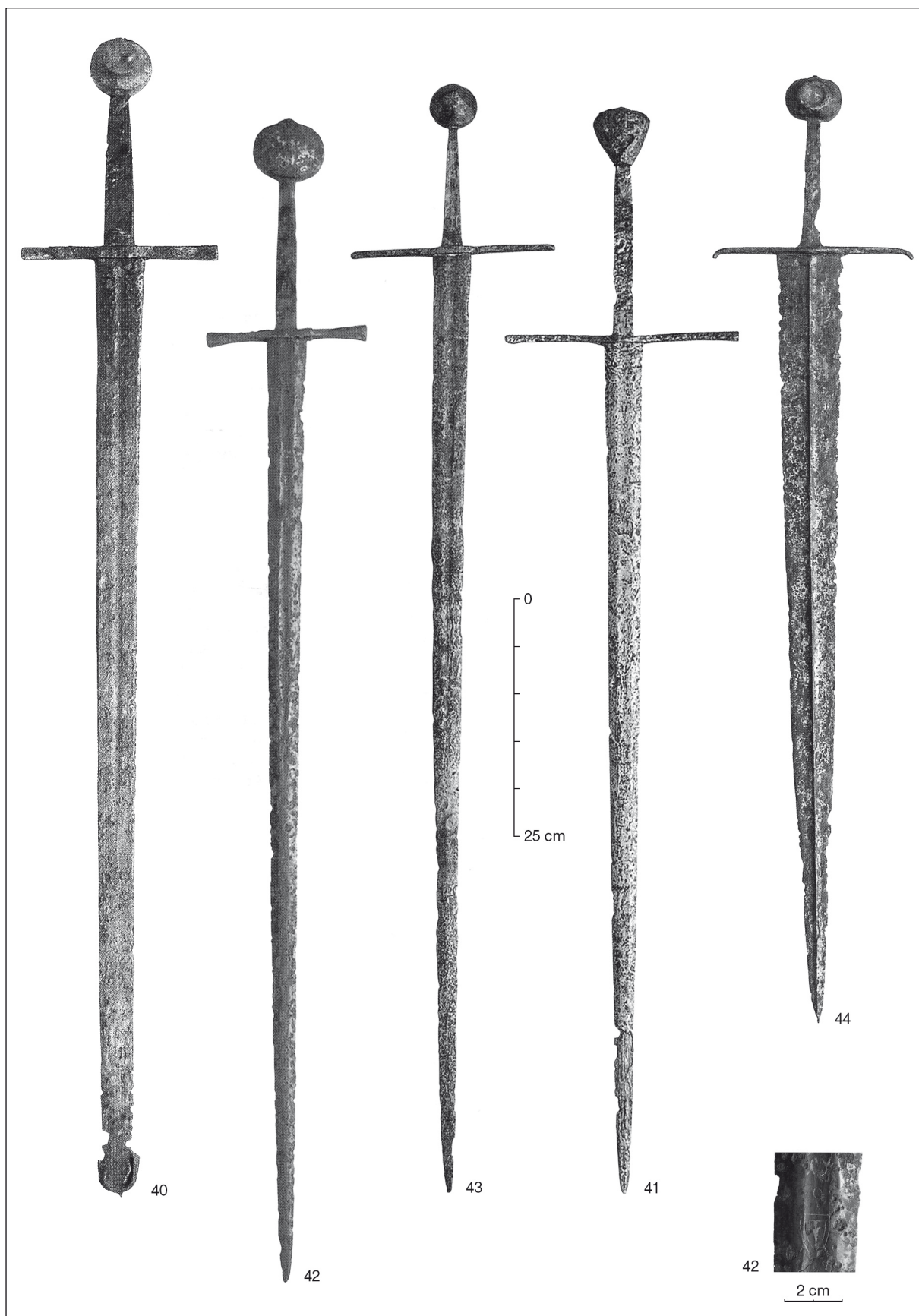
Sl. 1: Ljubljanica pri Lipah. Kat. št. 47.

Fig. 1: The River Ljubljanica at Lipe. Cat. No. 47.

(Fotografija / Photo: M. Paternoster. Risba / Drawing: I. Murgelj. RTG: Inštitut za metalne konstrukcije)

Sl. 2: Ljubljana. Natančnejše najdišče neznano. Kat. št. 35–39.
 Fig. 2: The River Ljubljanica. Exact findspots unknown. Cat. Nos. 35–39.
 (Po / From Kovač, Filipčič Maligec 2003, kat. št. / Cat. Nos. 9, 11–14)

Sl. 3: Ljubljana. Natančnejše najdišče neznano. Kat. št. 40–44.

Fig. 3: The River Ljubljana. Exact findspots unknown. Cat. Nos. 40–44.

(Po / From Kovač, Filipčič Maligec 2003, kat. št. / Cat. Nos. 16, 20, 23, 24, 26)

neimenovanih posestnikov (*sl.* 2–3), za katere je znano le, da izvirajo iz Ljubljane, in še vsaj sedmimi nadaljnjimi sporočenimi najdbami mečev, od katerih so bili vsaj trije med letoma 1983 in 1985 prodani v eni od dražbenih hiš v Zvezni republiki Nemčiji, vsaj štirje pa so neznan kje. Letnice pridobitve omenjenih 12 mečev iz zbirk neimenovanih posestnikov izdajajo, da gre v veliki večini za najdbe iz zgodnjega obdobja potapljanja v osemdesetih in prve polovice devetdesetih let prejšnjega stoletja, pri čemer smemo glede na takratne vzorce preiskovanja domnevati, da so bili najdeni pretežno na širšem območju železniškega mostu nad Podpečjo ter med Ljubljano in Lipami. To domnevo posredno utrjuje že omenjena malostevilnost najdb srednjeveških mečev in drugega sočasnega orožja iz sicer arheološko izredno bogate struge med Vrhniko in izlivom Borovnišnice, pridobljenih v okviru organiziranih raziskav in preiskovanj potapljajev v devetdesetih in pozneje.³ Enako smemo domnevati tudi za sedem mečev, prodanih v Nemčiji oziroma neznan kje.

Uporabna dokumentacija o najdiščnih okoliščinah posameznih mečev na rečnem dnu (fotografije, opis položaja ob odkritju, opažanja o morebitni zvezi z drugimi predmeti ...) ne obstaja. Pri okoli dveh tretjinah najdb, pridobljenih s potapljanjem po letu 1979, razpolagamo le z zelo okvirnimi lokacijami, določenimi s približno natančnostjo 50–150 m oziroma referenco na ledinsko ime ali prepoznavno topografsko oz. krajevno značilnost v okolici struge. V tej perspektivi bi bila vsaka obravnava vpliva poodložitenih procesov v strugi Ljubljane, zlasti dolvodnega transporta mečev kot posledice delovanja rečnega toka v stoletjih po potopitvi in morebitnih geomorfoloških in hidroloških razlogov za zgoščeno pojavljanje najdb na določenih odsekih struge, neoprijemljiva, čeprav je iz dokumentiranih primerov drugih skupin najdb in poskusov s predmeti,⁴ odloženimi v strugo, razvidno, da kraji odkritja predmetov z večjo specifično težo ne ležijo daleč od mesta potopitve. Potencialni, vendar malo verjetni premiki mečev po strugi Ljubljane navzdol kot posledica izrednih hidrodinamičnih dogodkov ne bi spremenili kart pojavljanja, izdelanih na podlagi prej nakazanih vstopnih podatkov o lokacijah odkritij.

Pri presoji števila mečev iz Ljubljane in njihove kronološke razporejenosti je treba opozoriti, da je – analogno drugim evropskim rekam – sporočeno

število najdb daleč od končnega, ne samo zaradi zamegljenosti količine dejansko odkritih in odtujenih primerkov, temveč tudi zaradi neraziskanosti trajno zasedimentiranih in zaraslih delov dna in podvodnih brežin, ki obsegajo površinsko zelo signifikantne predele struge.

Notranji pokazatelji najdb

Glede na dostopno dokumentacijo in pričevanja najditeljev nobeden od evidentiranih mečev ni bil odkrit v prepozna(v)ni zvezi z morebitnimi sočasnimi predmeti ali strukturami, zato je treba vsak meč iz struge obravnavati kot posamično najdbo, ki sestavlja samosvoj kontekst. T. i. notranji pokazatelji meča vključujejo njegovo stanje ob odkritju, sledove poškodb in manipulacij ter prisotnost ali odsotnost ostankov nožnice, zunanji pokazatelji pa ostajajo omejeni na izpovednost lokacije odkritja in prisotnost morebitnega sočasnega gradiva.

Preliminarni pregled gradiva izdaja, da sta bili okoli dve tretjini mečev iz vode dvignjeni brez večjih poškodb, preostanku pa manjkajo večji deli rezil ali ročajev. Stopnja korozije, ki jo izkazuje velik delež opazovanih rezil, napeljuje na domnevo, da je fragmentiranost poškodovanega orožja v dobršni meri posledica oslabiljenosti kovine, kar pomeni, da je pomemben del orožja v strugo dospel v uporabnem stanju. Precejšnje razlike v stopnji korozije, ki jo izkazujejo tudi v istem obdobju najdeni meči, morda nakazujejo specifičnosti uporabljenih materialov in/ali tehnik izdelave, delno bi jih bilo morda mogoče povezati tudi s spremenljivimi pogoji za ohranitev v njihovih podvodnih nahajališčih. Na drugi strani so te razlike v veliki meri posledica čiščenja z izjemno agresivnimi postopki, kar je privedlo do precejšnje izgube materiala, saj se je primeroma ohranilo samo trdnejše kovinsko jedro.

Večina ohranjenih ostrin kaže plitve zajede, podobne udarninam, nastalim v boju, vendar jih v okviru preliminarnih opažanj pred izvedbo metalografskih analiz ni mogoče ločiti od poškodb, nastalih po potopitvi. Jasnih usekanin pod topim kotom, ki bi lahko nastale ob bojni uporabi, ni opaziti. Na nobenem od odlomljenih robov rezil ali ročajnih trnov ni vidnih očitnih sledi ognja, zvijanja ali sekanja, ki bi potencialno povzročili zlom in kar bi lahko pričalo o namernem uničevanju orožja pred potopitvijo.

Število primerkov mečev z ohranjenimi lesenimi deli nožnic ali koničniki oziroma njihovimi sledovi (skupno sedem) zelo verjetno ne izraža dejanskega

³ Gaspari 2012a, sl. 54; Nabergoj 2015, 258.

⁴ Gaspari 2012b, 181–185.

deleža mečev, potopljenih skupaj z nožnicami.⁵ To prepričanje utemeljujejo razmere v reki (teoretično tudi v primarnih obrežnih depozitih), ki so privedle do opisanih poškodb mečev po odložitvi in so posledično še bolj uničujoče vplivale na manj obstojne nožnice, ki jih zato poznamo zlasti z upodobitev na stenskih poslikavah, iz iluminiranih rokopisov, novcev, umetnostne plastike in grobnih najdb. Zgradba visoko- in poznosrednjeveških nožnic mečev se po praviloma minimalni uporabi kovinskih elementov bistveno loči od denimo nožnic mečev latenske sheme ali rimskih gladijev in bodal, ki so se zato tudi v Ljubljani ohranile v bistveno večjem deležu.⁶ Dodatno je k majhnemu deležu ohranjenih srednjeveških nožnic pripomoglo pogosto izpričano nestrokovno ravnanje z meči po odkritju, vključno z odstranitvijo skromnih ostankov platic in ročajnih oblog, ki naj bi krnili estetski videz orožja. Iz povedanega sklepam, da je bil delež srednjeveških mečev, potopljenih skupaj z nožnico, večji, kot je dejansko izpričan.

Analiza kombinacij tipov rezil, glavičev in brankov posameznih mečev, ki je za večji del kataloških številčk povzeta po določitvah Marka Aleksića,⁷ izdaja, da okoli 19 primerkov izvira iz obdobja med 11. in sredino 13. st., okoli 18 primerkov iz časa druge polovice 13. in 14. st. ter okoli 13 primerkov iz časa med koncem 14. in 15. st. (sl. 4). Zaradi odsotnosti kronološko izpovednih najdiščnih celot lahko tipologija posameznih delov mečev izraža le *terminus post quem*, ki se ne ujema nujno z obdobjem potopitve meča, saj je lahko med trenutkom njegove izdelave oziroma zadnjega konstrukcijskega posega (npr. menjava elementov ročaja) in odložitvijo minilo precej časa, pri posebej cenjenih mečih tudi več generacij.⁸ Pri ugotavljanju trajanja potencialnega razkoraka bi lahko bili v veliko pomoč ostanki kovinskih delov nožnic, ki so bile zaradi hitrejše obrabe podvržene pogostejšim obnovam ali zamenjavi.⁹ Meča z ohranjenima bronastima koničnikoma v obliki črke U kat. št. 40 (sl. 3) in 49, ki glede na ikonografske vire prej kot ne pripadata mečema sočasnim nožnicam,¹⁰ nakazujeta, da je

⁵ Glej npr. neznatne ostanke lesenih platic in ohranjenost rezila na predelu koničnika na meču iz reke Lahinje v Črnomlju (Gaspari 2008, 108).

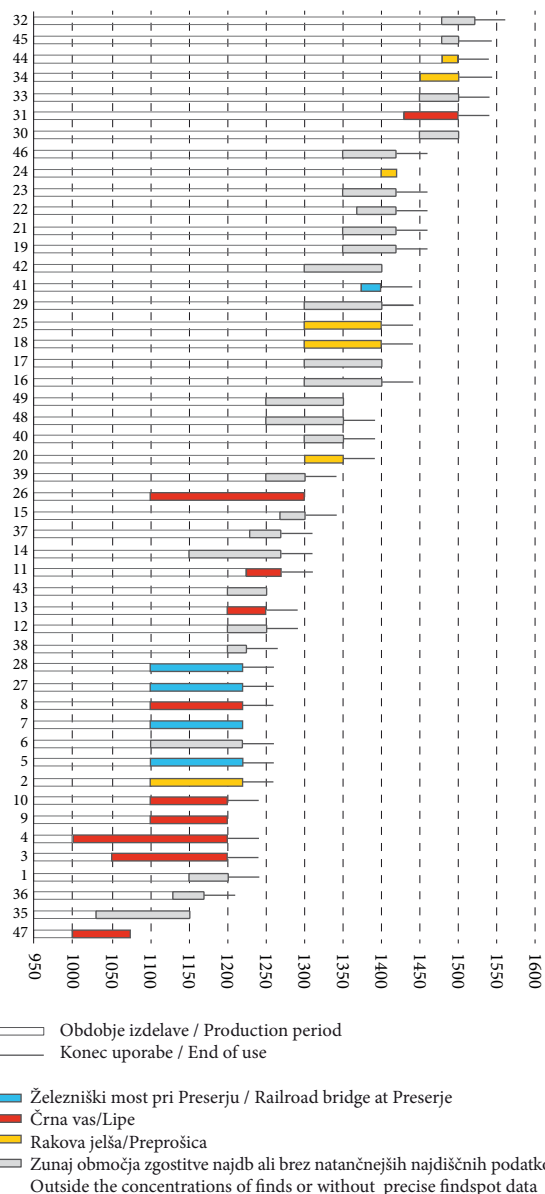
⁶ Glej Dumont, Gaspari, Wirth 2006, sl. 1.

⁷ Aleksić 2007.

⁸ Oakeshott 1991, 2–4; Raffield 2014, 637–638.

⁹ Oakeshott 1994, 138; Janowski, Kurasiński 2010.

¹⁰ Npr. Westminster Abbey Psalter, pozno 12. st. (Schlunk, Giersch 2003, 87), biblija (Maciejowski) iz časa Ludvika IX. Svetega, 1244–1254 (listi 10, 11, 27, 28–30, 35,

Sl. 4: Kronološka porazdelitev obdobja izdelave in domnevnega trajanja uporabe srednjeveških mečev (11.–15. st.) iz Ljubljane.

Fig. 4: Chronological spans of the production and presumed duration of use for the medieval swords (11th–15th c.) from the Ljubljana.

s t. i. zamudnim faktorjem sicer treba računati, vendar ne do mere, ki bi napeljevala na sklepanje o denimo čez stoletje segajočih zamikih med izdelavo in deponiranjem.

41, 43r; <http://www.themorgan.org/collection/crusader-bible> [zadnji dostop 4. 11. 2016]); Ekkehard II., Naumberška katedrala, okoli 1255–1260 (Ruttikay 1976, sl. 8, 10, 15, 16); Sachsenspiegel, začetek 14. st. (Schlunk, Giersch 2003, 27); Codex Manesse; začetek 14. st. (ib., 40).

Prostorska porazdelitev najdb

Iz razprostranjenosti najdb je mogoče razbrati štiri območja zgoščenega pojavljanja mečev, ki so bili v uporabi v dveh, okvirno 150–200 let trajajočih obdobjih, in sicer med 11. in sredino 13. st. ter med drugo polovico 13. in 14. st. Meči starejšega obdobja se pojavljajo zlasti na območju vzhodno od železniškega mostu pri Kamniku pod Krimom (zahodno od Podpeči) ter na območju Lip in Črne vasi, najdbe iz druge skupine pa na območju značilnega kolenastega zavoja Ljubljane pod izlivom Borovniščiце in pri Rakovi jelši v okolici izliva Iščiće. Najdišča mečev s konca 14. in iz 15. st. ne sestavljajo nekih prepoznavnih vzorcev ter se pojavljajo posamično, bodisi na območjih najdb starejših skupin bodisi izven (sl. 5).¹¹

Tipološko-kronološka in prostorska analiza zastopanosti drugih vrst orožja in vojaške opreme iz zbirke NMS, ki jo je opravil Tomaž Nabergoj,¹² prikazuje manjšo zastopanost konjske in konjeniške opreme iz obdobja 10.–13. st., od katere navaja dve podkvi in dve ostrogi, slednji z območja Črne vasi. Iz lastne evidence najdb v javnih zbirkah in v hrambi zasebnikov, ki je nastajala v okviru priprave disertacije med letoma 2000 in 2002, izhaja, da lahko temu času pripišemo približno 25 primerkov suličnih osti, in sicer 10 ozkih vrbovolistnih osti rombičnega preseka, primeroma z večkotno fasetiranim tulom, tipa III po Nadolskem (1954), pet osti s trikotnimi listi z ravno ali zaobljeno spodrezano bazo in dolgim tulom tipa V po Nadolskem, tri širše lovorolistne osti različice IIa po Ruttkay (1976), štiri osti s klasično oblikovanim listom z zaobljeno bazo in kratkim tulom, dva primerka s čokatim vrbovolistno oblikovanim listom in izrazitim rebrom ter en primerek ozke sulične osti s krilci in osemkotno fasetiranim tulom. Vsaj 11 od zajetih osti izvira s širšega območja zgostitve najdb mečev v okolici železniškega mostu zahodno od Podpeči, po več primerkov je bilo najdenih tudi na območju Črne vasi ter med Volarjem in Livado v Ljubljani. Nenavadno maloštevilni so primerki domnevno bojnih tipov sekir, ki jim pripada največ pet od okoli 12 evidentiranih sekir iz časa med 10. in

13. st. Večina primerkov izvira iz odseka med Podpečjo in Ljubljano.¹³

Po predhodni oceni, ki jo zamegljuje težavna časovna določljivost nekaterih skupin najdb, zlasti suličnih osti in sekir, zavzemajo visokosrednjeveško orožje in bojna oprema v primerjavi s sicer slabo oprijemljivimi količinami drugega sočasnega gradiva iz struge nesorazmerno velik delež. To bi lahko kazalo na poudarjen pomen nadzora nad rečnimi transporti v času nastajanja spanheimske urbane naselbine v Ljubljani v drugi polovici 12. in na začetku 13. st.,¹⁴ ki ga je zaznamoval tudi prihod viteških redov. Njihove dejavnosti, zlasti zagotovitev prevoza in oskrbe članom reda in drugim križarjem ter romarjem na poti proti severnojadranskim pristaniščem in naprej proti Sveti deželi, so se koncentrirale v urbanih naselbinah na tranzitnih poteh.¹⁵ Naraščajoč pomen Ljubljane kot prometne žile na komunikaciji med vzhodnoalpskim in panonskim prostorom ter italijanskimi deželami oziroma severnojadranskimi pristanišči se kaže tudi v posamičnih in skupnih najdbah novcev iz druge polovice 12. st.¹⁶ in 13. st.¹⁷

Število najdb, vključno z orožjem in bojno opremo, začne močneje naraščati šele v 14. st., kar nakazuje postopen vzpon v gospodarskem pomenu Ljubljane in njeni vlogi v nadregionalni trgovini z zahodom v času vojvod iz dinastije Goriško-Tirolskih (1279–1335), ko je Ljubljana postala sedež uprave deželnokežje posesti na Kranjskem.¹⁸ Do izrazite zgostitve materiala z rečnega dna pride na prehodu iz srednjega v novi vek. Po mnenju Nabergoja izrazite vrzeli v ohranjenem gradivu ni, povečanje števila najdb pa naj bi bilo odsev pojava novih vrst oborožitve v poznem srednjem veku, s čimer naj bi bilo mogoče razložiti tudi manjše število najdb iz zgodnejših stoletij.¹⁹

Med orožjem in vojaško opremo iz obdobja med 14. in 16. st. je bilo v javnih zbirkah in zasebni

¹¹ Nabergoj 2015, 256–257.

¹² V kataloško predstavitev in obravnavo Nabergoj ni vključil okoli 30 predmetov iz zbirk NMS, ki še niso bili konservirani ali niso bili dovolj jasno kronološko določljivi. Gre predvsem za sekire, puščične in sulične osti ter brzde (Nabergoj 2015, 98).

¹³ Glej Bitenc 1997.

¹⁴ Vilfan 1984, 82–86.

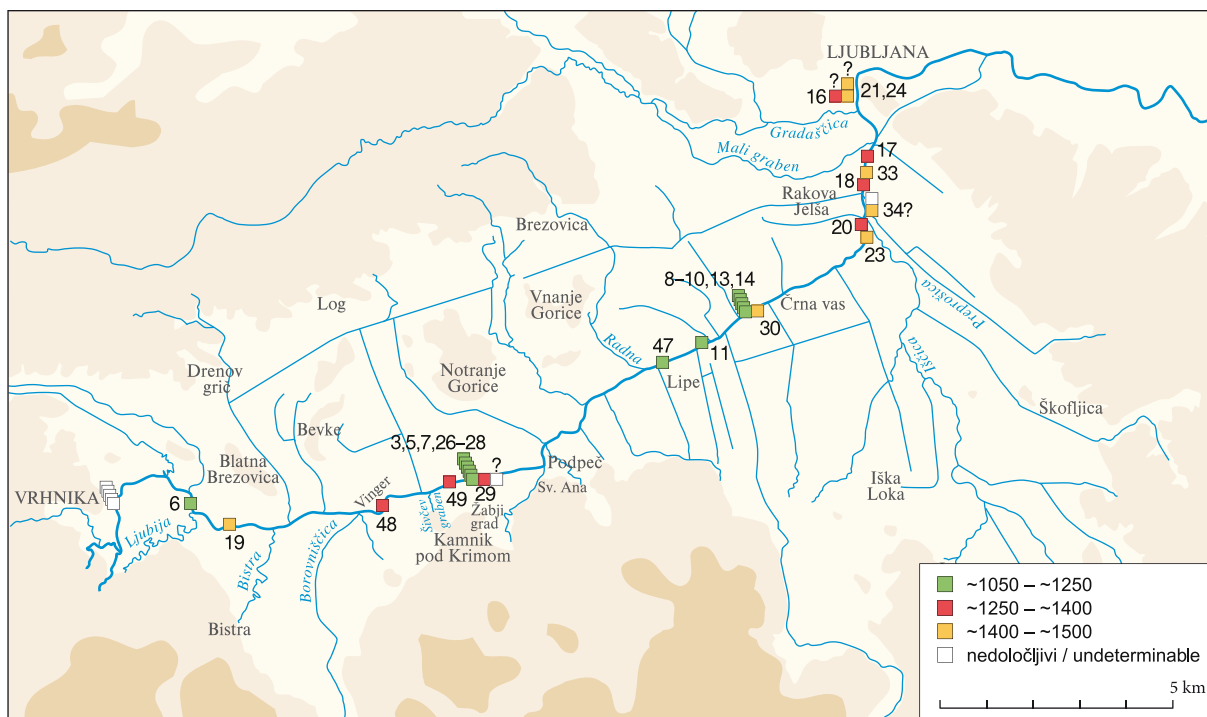
¹⁵ Kosi 2005, 306, 309–313; ljubljanski primerljivo lokacijo in funkcijo je imela edina furlanska komenda križnikov, ki je bila ustanovljena leta 1232 v Prečenicu (Precenicco) ob reki Stelli, nedaleč od izliva v Maransko laguno (Kosi 2005, 312).

¹⁶ Mate 1999–2000, 709, št. 52–54; zbirka družine Potočnik; Muzej in galerije mesta Ljubljane.

¹⁷ Šemrov 2015, 101 (št. 12 – Črna vas, 1981/po 1210), 104 (št. 19 – Lipe, 1988/okoli 1200; št. 20 – Ljubljana – Mesarica, 1990/po 1275).

¹⁸ Vilfan 1984, 86–90.

¹⁹ Nabergoj 2015, 257–258, 278.

Sl. 5: Prostorska porazdelitev srednjeveških mečev (11.–15. st.) iz Ljubljance z okoliškim barjem (lokacije mečev iz dokumentacije NMS so povzete po Nabergoj 2015).

Fig. 5: Spatial distribution of medieval swords (11th–15th century) from the Ljubljana and the surrounding areas in the Ljubljansko barje (findspots of the swords documented in the NMS are taken from Nabergoj 2015).

hrambi poleg omenjenih mečev dokumentiranih najmanj dober ducat enoreznih mečev – messerjev, več sabelj, številna bodala, več deset bojnih nožev (*Bauernwehr*), bojni kij in kladivo, vsaj petnajst osti različnih tipov orožja na drogu (med drugim bojne osti – *Ahlspiess* ter lovske in bojne sulice), prožilo in streme samostrela, kotlasta avba in železni klobuk ter precejšnje število kosov konjske in konjeniške opreme, zlasti brzd, podkev in ostrog. Po številu močno izstopa več sto sekir (precej z ostanki toporišč) iz različnih obdobj, pri katerih težko ločimo med oblikami za delovna opravila in tistimi za bojevanje. Značilna je odsotnost prepoznavnih tipov bojnih sekir, pri čemer je sečni list pri precejšnjem številu primerkov predrt s trilstom s podaljšanim pecljem, značilnim okrasom orožja južnonemškega in avstrijskega izvora, ali žigosan z različnimi znaki. Najdbe so dokaj enakomerno razporejene po vsem barjanskem toku Ljubljance.

Interpretacija ozadij potopitve orožja

Tomaž Nabergoj je najdbe orožja in vojaške opreme z dna Ljubljance povezal z vsakdanjo prisotnostjo

oborožencev, ki so tod delovali v službi oziroma zaradi lastnih potreb in interesov svojih gospodov, naj je šlo za zagotavljanje varnosti ljudem in blagu na pomembni komunikaciji, obvladovanje in gospodarsko izkoriščanje dela zemljiškega gospodarstva ali preprosto izkazovanje družbenega statusa. Avtor ugotavlja, da je nemogoče z gotovostjo ugotoviti, ali so bili predmeti v reko odvrženi namenoma, npr. ker so bili poškodovani, nepotrebni ali v določenih okoliščinah celo v fizično breme oziroma škodljivi za imetnika (npr. ob begu ali utapljanju), ali pa so bili preprosto izgubljeni, morda tudi naplavljeni.²⁰ Iz prostorske razporeditve, količine in specifičnosti orožja in vojaške opreme, katerih distribucija se pretežno ujema z drugimi vrstami in skupinami gradiva iz obdobja visokega in poznega srednjega veka, ni ugotovil morebitnih medsebojno povezanih najdb, ki bi kazale na konkretne dogodke, denimo brodolom ali vojaški spopad. Analiza razprostranjenosti mečev in njihovih najdiščnih kontekstov, “kakor koli specifični ali celo nepoznani že so”, po njegovem mnenju ne daje prepričljivih

²⁰ Nabergoj 2015, 281; glej tudi Knific, Nabergoj 2016, 131, sl. 160.

argumentov za sklepanje o namernem, votivnem ali kako drugače simbolno označenem deponiranju v reko v visokem in poznem srednjem veku. Glede na koncentriranje najdb na izbranih predelih reke je njihovo razporeditev povezal z logiko izrabe prostora oziroma potovanja po reki in okoliškem ozemlju, predvsem z lego na lokacijah domnevnih pristanov ali prehodov na komunikacijah prečno na reko. V tem kontekstu je opozoril na potrebo po nadaljnem preverjanju lokacij, ki se zdijo nekako "izgubljene" v barju, brez navezave na bližnje poti in naselbine.²¹

Tomaž Lazar je nenavadno koncentracijo mečev in drugega orožja na določenih, težje dostopnih mikrolokacijah v svoji zgodnji študiji previdno povezal z možnostjo obstoja nekakšne arhaične, zapoznele oblike ritualnega odlaganja v osamljenih predelih rečne struge, ki so morda že od nekdanj veljali za kraje čaščenja ali vsaj posebnega simbolnega pomena. V tem sklepanju se je oprl na prvine viteške ideologije, ki so "ne glede na temeljno nezdržljivost s krščanstvom" v marsičem temeljile na starih poganskih izročilih in germanski bojevniški tradiciji, opozoril pa je tudi na vpliv ciklov junaške epike z referencami na mitske lastnosti mečev in njihovo povezavo z nosilci.²² V poznejših študijah je vseeno podvomil o utemeljenosti teze o darovanju vojaške opreme in drugih predmetov in kot eno ključnih točk preizpraševanja fenomena morebitnega nadaljevanja poganskih praks v kontekstu najdb orožja iz Ljubljane poudaril vprašanje, kako to mentaliteto umestiti v prostor in čas. Ne glede na trdnost primerov praks ritualnega, namernega odlaganja orožja iz vodnih kontekstov severne Evrope, sledeč njegovim razmišljanjem, ostaja resno vprašanje, v kolikšni meri so konkretni argumenti neposredno relevantni za najdbe iz Ljubljane.²³ Med Evropo 10. in 15. stoletja so bile ogromne razlike, prav tako ni mogoče enačiti običajev severne Evrope s srednjo Evropo ali Sredozemljem. Koliko je v kontekstu slovenskega prostora, ki je nastopal kot jugovzhodna meja Svetega rimskega cesarstva, prostora za viteze, ki bi jim bilo blizu npr. ritualno odmetavanje orožja v reko? V smislu preostanka poganskih verovanj se mu to ne zdi zelo verjetno, tudi ne zaradi močne vloge cerkve. Poleg tega se je od 12. stoletja plemiška kultura sploh začela izrazito spreminjati in se vse bolj odmikati od poganskih praks. Ocenjuje, da za zavestno ritualno odlaganje

mečev in drugega orožja v visokem in poznem srednjem veku ni pravih dokazov, prav tako takšne prakse na Slovenskem ali v soseščini ne potrjujejo pisni viri. Čeprav so se starodavna izročila tako ali drugače ohranila v miselnem svetu poznosrednjeveškega človeka, je povsem drugo vprašanje, koliko so dejansko vplivala na njegovo življenje. Pri tem je bila zlasti mentaliteta vikinškega ali anglosaškega kulturnega kroga verjetno precej tuja prebivalcem slovenskega prostora, čeprav literarni viri o turnirjih in pustolovščinah vitezov ter udeležba lokalnih vitezov in velikašev na križarskih pohodih ne puščajo dvomov o vpetosti slovenskega ozemlja v glavne smernice evropskega razvoja in bojevniške kulture tedanje fevdalne Evrope.²⁴ Po Lazarju priljubljenost viteških epov in legende o kralju Arturju sama po sebi ni dokaz, da so tudi vitezi na Slovenskem obredno odlagali svoje orožje v reke, jezera ali celo vodne zbiralnike.²⁵ Raziskovalec opozori tudi na vprašanje, kaj bi pomenilo odvreči meč, opremljen s krščanskimi invokacijami ali križi, v reko? Če bi šlo za votivno dejanje kot priprošnjo Bogu, Mariji, svetnikom, se sprašuje, ali ne bi bilo to pravzaprav skrunitev predmeta z religiozno naravo, v nadaljevanju pa opozarja, ali ne bi bilo smiselno pričakovati, da bi meč kot votivni dar prej sodil v cerkev (ali pa k vitezu v grob), kot je izpričano v tem času? Poleg tega velike količine najdb drugih tipov orožja in vojaške opreme ter ogromno drugih predmetov kažejo, da je bilo življenja na Ljubljani in ob njej veliko, in če so tako ali drugače na dnu končale stotine sekir, je po Lazarju upravičeno domnevati, da je bilo tudi prozaičnih priložnosti za izgubo orožja dovolj.²⁶

HISTORIČNO-GEOGRAFSKI ORIS LJUBLJANSKEGA BARJA IN ARHEOLOŠKI PODATKI O PREHODNOSTI POKRAJINE

Močvirje (Mah)

Podobo barjanskega sveta pred začetkom osuševalnih del povzemamo po opisu grofa Franca Jožefa Hanibala Hohenwarta, ki je v uvodu v študijo o osuševanju Ljubljanskega barja iz leta 1838 poudaril, da je "Morast" brez dvoma obstajal že vsaj v letu 1590 in da je v Valvasorjevi omembi iz leta 1689

²¹ Nabergoj 2015, 283–285.

²² Lazar 2007, 93–94.

²³ T. Lazar; osebna komunikacija (2016).

²⁴ Lazar 2009, 67–77.

²⁵ *Ib.*, 331–332.

²⁶ T. Lazar; osebna komunikacija (2016).

podan kot od nekaj poznano dejstvo.²⁷ Grof v nadaljevanju opisuje splošne značilnosti pokrajine, ki so jo določale pogoste poplave. “Velike količine vode, ki so se zlivale na močvirje ob močnih nalivih, ozka struga čez mesto ni zmogla odvajati, zato je bila ravnina večkrat na leto pokrita z vodo in dajala videz jezera. Strugo oklepata višji obrežji, ki ju Ljubljana ob visokem vodostaju prestopi, ob umiku pa zastaja in vedno znova povečuje obseg barja.” V njegovih časih je po velikih poplavah trajalo nekaj mesecev, da se je voda umaknila nazaj v strugo.²⁸ Hohenwart nadaljuje z opisom osrednjih delov barja in njihove slabe prehodnosti: “Notranje dele močvirja je prekrivala dva čevlja debela plast mahu. Ta se je razvil na plasti šote, ki je bila debela od dva do sedem čevljev, pod njo pa sta ležali različno globoka barjanska črnica in nato bela, siva ali rumenkasta glina.” Obstajala so velika območja, ki so bila dostopna “samo vajenim in iznajdljivim lovcom, pri čemer so se tudi najizkušenejši pogosto pogreznil do ledij”. Avtor omenja “okna” ali “vretja” (*Seefenster*), majhnim jezercem podobne vodne kotlinice, znana iz okolice Lavrice, Iške Loke, Plešivice, Kostanjevice, Bevk in drugod.²⁹ Hohenwart opozarja, da so bila posebej nevarna tista, ki jih je poraščal mah in so bila podobna ostalim delom močvirja. Premer takih jezerskih oken je znašal “od dva do deset sežnjev, kdor pa je zašel vanje, je bil izgubljen, saj je šlo za navpične izvire, iz katerih se ni mogel rešiti sam”. Hohenwart posebej poudari, da so bila območja mahov tako prepojena z vodo, da je “vsak korak povzročil izcejanje vode”. Prehodnost barja je še dodatno oteževala gosta poraslost z nizkimi smrekami, bori, jeseni, jelšami, brezami in manjšim grmovjem, katerih korenine so še bolj zadrževale vodo. Končno so obstajala še večja območja črnega barja, kjer so “le sem ter tja so rasli posamezni šopi trave, vse ostalo pa je bila na drobno razpadla, premočena šota”. Ta teren je bilo mogoče prečkati “le z največjim naporom, in sicer ravno s stopanjem na šope trave, v okoliško kašo pa se je človek lahko pogreznil čez kolena in se sam ni mogel izvleči”. Predeli “črnega barja” so obdajali

tudi struge potokov, ki so se vile skozi mah in katerih prečkanje je bilo zato še posebej nevarno. Nasploh naj bi se močvirje odzivalo na vsako gibanje, zato je pri lovu veljalo pravilo, da lovec ne sme kreniti za psom, preden se ta ne ustavi, saj je hoja dveh teles povečala možnosti za ugrez. Po Hohenwartu je večina posestnikov zemljišč na barju lahko lego svojih parcel pokazala le s prstom, edini pravi uporabniki močvirja so bili lovci. Do izkopa Gruberjevega prekopa “je bila skoraj vsa kotlina še v prvotnem, divjem stanju”.³⁰

Arheološki pokazatelji podpirajo sklepanje, da sta bili trajna zamočvirjenost in občasna poplavljenost osrednjih delov Barja osnovni značilnosti pokrajine že v pozni prazgodovini, antičnem obdobju in srednjem veku. Najpoznejše od pozne bronaste dobe je očitna kontinuirana poselitev bolj suhih tal na osamelcih in obrobju, medtem ko so osrednji deli barja skoraj prazni. Poleg izjemnih skupkov podvodnih najdb iz Ljubljane, ki se zgoščajo zlasti v strugi med izlivom Ljubije in Podpečjo, gre večinoma za posamične najdbe predmetov iz močvirja, ki dokazujejo obstoj barja v bronasti in železni dobi, v rimskem obdobju pa je dokumentirano tudi s plastmi šote pod cestišči in nad njimi.³¹ Kronološka in funkcionalna sestava kovinskih najdb iz bronaste in železne dobe ter rimskega obdobja nakazuje, da jih lahko prej kot z naključnimi izgubami ob zahajanjih v močvirje ali pri gospodarski izrabi barjanskih virov povežemo z odlaganjem v jezerska okna v bližini naselbin, komunikacij na obrobju in poti, ki so prečkale močvirje.³²

V opisanih razmerah, ki so domnevno vladale tudi skozi celoten srednji vek, sta bila organiziran prehod vojske čez osrednje dele močvirja in bojevanje močno otežena. Lesene lovske pasti,³³ konjske podkve in morda nekatera od evidentiranih plovil so edina sporočena kategorija najdb iz zamočvirjenih osrednjih predelov barja iz časa med rimskim obdobjem in poznim srednjim vekom. Te najdbe kažejo na individualne premike in dejavnosti mirnodobnega značaja. Srednjeveška konjska in konjeniška oprema iz struge Ljubljane³⁴ ter najdišča zelo številnih (pozno)srednjeveških in novoveških

²⁷ Najstarejša znana omemba barja v listinah, pisanih v nemškem jeziku, sodi v leto 1300 (*dem moese ze Yge*). Slovenska krajevna imena, ki so se zapisala z “blato” ali s katero od izpeljanih besed, so v nemških srednjeveških virih imenovana *mos*. M. Kos je zato domneval, da so tudi Ljubljansko barje prvotno imenovali *blato* (Kos 1955, 42, op. 159).

²⁸ Hohenwart 1838, 1. zvezek, 6–7.

²⁹ Šubic 1886, 6.

³⁰ Šubic 1886, 5.

³¹ Vuga 1982; Gaspari 2002a, 18.

³² Gaspari 2002a, 251, priloga 1–3; id. 2002b, 39; id. 2004, 41, op. 10; id. 2014, 74–75.

³³ Müllner 1894; Vuga 1980, 204; id. 1982, 22; id. 1985, 38, sl. 7; Knific, Nabergoj 2016, 76–77, 224, sl. 89.

³⁴ Nabergoj 2015, 250–254.

podkev iz okoliških delov barja³⁵ dokazujejo, da je boljše prehodnost ponujal ozek pas obrežja ob Ljubljanici in drugih vodotokih. Ta trdinski pas se je oblikoval z odlaganjem drobnozrnatih naplavin ob prvotnih strugah in sosednjih delih poplavne ravnine, nastajal pa je tudi po regulacijskih posegih za izboljšanje plovnosti v rimskem obdobju.³⁶ Nasip je močno zaviral odtok voda z barja in s tem pospešil rast mahu.³⁷ V času največjega obsega območij visokega barja pred začetkom osuševalnih del v 18. st. je bil obrežni nasip Ljubljane manj izrazit in pogosto poplavljen.³⁸ Sporočeni podatki o debelini šotnih plasti, ki je ponekod znašala več metrov³⁹ in tako pomenila ključen dejavnik v retencijski sposobnosti barja, nakazujejo, da je bil nasip na določenih delih celo nižji⁴⁰ od površja šotne odeje. Takšno stanje je pogosto označevalo osrednje dele barja še desetletja po izkopu mreže odvodnih kanalov v dvajsetih in tridesetih letih 19. st., kar dobro ponazarja litografija železniškega nasipa med Žalostno goro in Notranjimi Goricami iz leta 1857 (sl. 6).⁴¹ Zgodovinar Peter Hicinger navaja, da gre novi železniški nasip med Goricami

³⁵ Glej popise najdb podkev Davorina Vuge v 21. (1977) in 22. (1979) številki revije *Varstvo spomenikov*; Vuga 1985, 34; podkve so sporočene npr. z obrežja Ljubljane pri Blatni Brezovici, Bevkah in Črni vasi, Borovnišči pri Jurju, Stare Ljubljane pri Notranjih Goricah, Iščice in Želimeljščice, iz okolice osamelcev (Plešivica, Kostanjevica – v zvezi z ostanki gramoznega cestišča, Vnanje Gorice) in obrobja barja (Iška Loka, Brest, Mala Ligojna, Lukovica, Brezovica ...). Podkve, katerih poglabljena obdelava ostaja deziderat, je Davorin Vuga pripisal rimskemu in srednjeveškemu obdobju ter na podlagi najdb iz močvirne ravnine celo utemeljeval rimsko melioracijo barskega ozemlja (id. 1982, 23). Glede spoznanja o pojavu tega tipa zaščite konjskih kopit v Evropi, ki kažejo šele na pozno antiko oziroma zgodnji srednji vek (glej Štular 2009, 96–97; Pleterski 2015), je verjetneje, da večina primerkov sodi v pozni srednji vek in mlajša obdobja.

³⁶ Gaspari 2002a, 24–25.

³⁷ Šifrer 1984, 45.

³⁸ Melik 1927, 14.

³⁹ Leta 1881, skoraj pol stoletja po začetku izkoriščanja šote, je bilo s šoto prekrito okoli 70 odstotkov površine Ljubljanskega barja, njena debelina pa je večinoma znašala od enega do dva metra, mestoma celo šest metrov (Melik 1946, karta 3).

⁴⁰ Ko so izkopali Gruberjev prekop, se je začel sušiti najprej svet ob rekah, ki jih je na obeh straneh spremljal pas mineralnih naplavin. Z napredujočim osuševanjem barja se je površina z vodo prepojenih mahov in šote začela krčiti, tamkajšnji svet pa nižati; predeli trdinske zemlje ob vodotokih pa se niso krčili niti nižali, zato so postajali relativno višji od okolice (Melik 1927, 14).

⁴¹ *Zur Erinnerung*, 1857; Melik 1963, 28–29.

in Žalostno goro celo po takem “svetu, kjer se je kdaj le s čolnom vozilo ... zdaj je ondi terd svet, kjer se je kraj vedno imenoval jezero, in je stara pesem le za jezera vedila”⁴²

Osrednje dele barjanske ravnine, “ogromnega močvirja z grmovjem in majhnimi gozdiči”⁴³ je bilo torej mogoče tudi v (bolj) sušnih razmerah prečkati le po preizkušanih stezah, brveh in mostovžih, ki so povezovali omenjene stabilnejše predele, ali z uporabo mreže vodnih poti. Pozimi, ko je prečkanje barja in uporabo komunikacij na njegovem obrobju oteževal globok sneg, so bili Ljubljana in njeni plovni pritoki pogosto prva izbira oblike potovanja oziroma prevoza, čeprav viri poročajo tudi o zmrzovanju določenih odsekov od Kamina navzdol. Po Valvasorju je leta 1653 reka zaledenela med Podpečjo in izlivom Iščice in ponovno leta 1687, ko je zaradi ledu reka ostala neprevozna do 25. januarja.⁴⁴ V takih razmerah, večkrat izpričanih tudi pozneje, je bilo treba lomiti led, plovba od Vrhnike proti Ljubljani se je z običajnih 8–10 ur zavlekla na dva dni.⁴⁵

Najpomembnejša kopenska povezava čez močvirje je kot alternativa vodni poti potekala vzdolž rečne struge po ozkem pasu obrežnega nasipa, prehode v smeri sever–jug oz. prečno na Ljubljanico pa je mogoče uvrstiti v okvir sekundarnih povezav, namenjenih predvsem izrabi barjanskih gospodarskih virov in komunikaciji med naselbinami na osamelcih ali na obrobju.⁴⁶ Naravni prehodi so potekali predvsem po ozkih progah mineralnih naplavin ob pritokih, zato bi morali kopenske dostope do Ljubljane in prehode čez reko iskati predvsem na območjih nekdanjih izlivov, pogosteje tam, kjer so bili ti bližje robu barja.

Iz mlajših obdobj sta čez osrednje dele barja sporočeni dve romarski poti. Prva je vodila mimo Kamina čez Ljubljanico pri izlivu Borovnišči do Šivčevega griča in naprej k Žalostni gori, druga pa od cerkve sv. Jakoba pod Blatno Brezovico do izliva Bistre in po njenem obrežju do samostana.⁴⁷ Obe sta nakazani na Jožefinskem vojaškem zemljevidu, ki je bil za območje Ljubljanskega barja izdelan v letih 1784–1787. Podobne prehode prikazuje še med Notranjimi Goricami in Podpečjo ob potoku

⁴² Hicinger 1858, 72.

⁴³ Melik 1963, 9.

⁴⁴ Valvasor 1698, XI, 674.

⁴⁵ Müllner 1901, 67.

⁴⁶ Gaspari 2002a, 227.

⁴⁷ *Ib.*, 227–228.

Sl. 6: Litografija železniškega nasipa med Žalostno goro in Notranjimi Goricami z okoliškim barjem iz leta 1857. Avtor: Johann (Giovanni) Varrone (1832–1910).

Fig. 6: Lithograph of a railroad embankment between Žalostna gora and Notranje Gorice with the surrounding marshes of the Ljubljansko barje, from 1857. Author: Johann (Giovanni) Varrone (1832–1910).

(Po / From *Zur Erinnerung*, 1857)

v območju poteka današnjega Kušljanovega grabna ter med Vnanjimi Goricami in Ljubljano.⁴⁸

Ljubljana z vidika tveganj pri prehodu in plovbi

Globina struge Ljubljane med Vrhniko in Ljubljano v normalnih razmerah tudi v preteklosti nikjer ni upadla pod tri metre, kar je onemogočalo bređenje reke. Muljaste sipine plitvih obrežnih delov z gostim vodnim rastlinjem in strmi, mestoma celo navpični deli glineno-meljaste brežine nad vodo so zelo oteževali plavanje ali prečkanje na konju. Ustaljen prehod je predvideval uporabo čolna, broda oz. drugega plovnega objekta, s katerim se je potnik prepeljal na nasprotni breg, oddaljen največ slab lučaj. Obstoje trajnejših mostnih konstrukcij čez strugo v osrednjem delu barja, vsaj za predmoderna obdobja, doslej ni bil dokazan.⁴⁹

Razmeroma majhna širina Ljubljane je pomenila kratkotrajno izpostavljenost zapletom pri prehodu; najnevarnejša sta bila vstop in izstop čez zablaten nadvodni del brežine, posebej v času hitrega in vrtinčastega vodnega toka, do katerega prihaja

ob naraščanju rečne gladine ali umiku razlitih poplavnih voda nazaj v strugo. Zaradi hidroloških značilnosti Ljubljane oba pojava nista (bila) nepredvidljiva, zato je moralo biti ob omenjenih okoliščinah zadrževanje na reki zavestno ali nujno.

Podobno velja za plovne razmere na Ljubljani, ki se v obravnavanem obdobju niso mogle bistveno razlikovati od Valvasorjevih pričevanj, povzetih po I. Vrhovcu: "Ljubljana je vedno polna ladij; vozi pa se po njej gori ravno tako zlahka, kakor doli, to pa ne samo zato, ker se vesla, ampak ker leze ta reka tako počasi, da skoraj opaziti ni, ali stoji ali teče. Vendar je 3, 4, 5 in še celo 6 sežnjev globoka. Po obeh bregovih stoje jako veliki hrasti ter zakrivajo vodo tako prijazno, da se po leti prav prijazno v senci vozi. O povodnjih nastane med Ljubljano in Vrhniko veliko jezero, ki se razteza pač dve ali še več milj na dolgo in široko, tako da ni videti drugega, kakor le nekaj dreves, ki mole iz njega. Ob taki priliki brodarijo zunaj reke kar preko travnikov in barja navzgor in navzdol, naravnost in po najkrajši poti".⁵⁰ Podobno izhaja iz opisa potovanja dveh angleških gospodov po Ljubljani od Vrhnike do Ljubljane 2. julija (!)

⁴⁸ Rajšp, Ficko 1996.

⁴⁹ Gaspari 2002a, 228.

⁵⁰ Valvasor 1689, knjiga II, 154; po Vrhovec 1895, 105–106.

1737, v katerem je navedeno, da je bila zaradi poplavljanja reke pokrajina videti kot morje.⁵¹

Globine poplavnih voda med otoki visokega barja je za obdobje pred izkopom Gruberjevega prekopa zaradi krajevno različnih debelin šotnih plasti pred začetkom izkoriščanja težko oceniti, vendar so bile verjetno podobne ali večje od tistih, ki smo jim priča danes. Te v povprečju dosegajo 50–70 cm na zahodnem delu barja med Sinjo Gorico in Notranjimi Goricami, med Podpečjo in Črno vasjo pa med 30 in 50 cm.⁵² Ob katastrofalni povodnji leta 1851 naj bi voda na površini približno 14 tisoč hektarjev segla kar okrog dva metra visoko in se ustavila na koti 290,56 m.⁵³ O primerljivem obsegu smemo sklepati tudi pri poplavah z začetka 16. st., ki so zalile več vasi kartuzije Bistra in njihovih obdelovalnih površin,⁵⁴ ter povodnjih iz let 1190, 1490, 1537 in 1589. Tiste iz 1537 so bile po Valvasorju v Ljubljani tolikšne, "da so se baje iz prvega nadstropja v čolnih vozili".⁵⁵

Hohenwart navaja, da je pred izkopom Gruberjevega prekopa 1780 padeč Ljubljanice na 11.300 sežnjev (21.357 m) dolgem odseku med Vrhniko in Ljubljano znašal 2' 10" 9"^{'''} (0,9028 m)⁵⁶ – po navedbah E. Kramerja le 40 cm⁵⁷ – širina reke pa ni presegala 30 sežnjev.⁵⁸ To je ob normalnem vodostaju pomenilo majhne potovalne hitrosti ter dober nadzor nad položajem in smerjo plovbe, s tem pa tudi uspešno izogibanje drugim plovilom. Izdatna globina in pravokoten presek struge s strmimi podvodnimi brežinami iz glinenih in meljastih sedimentov brez čeri in nevarnih plitvin, ki je značilnost celotnega barjanskega odseka Ljubljanice pod Vrhniko, še dodatno poudarja relativno varnost plovbe. Pred znižanjem vodne gladine so plovbo oteževale samo skrite ovire v obliki štrlečih vej v strugo padlih dreves, plavajoča debela in utrjana

plovila brez nadzora,⁵⁹ tveganje pa so pomenili tudi preobremenjevanje, neenakomerno nalaganje tovora in druge hujše napake čolnarjev.⁶⁰ Predvsem za okornejša ali neenakomerno naložena plovila so bili nevarni ostrejši zavoji s povečano hitrostjo zunanega toka in zatokom na notranji strani, izlivi pritokov, kjer prihaja do vrtinčenja vodnega toka,⁶¹ določeno tveganje so v vetrovnih dneh pomenili tudi močnejši sunki vetra. Pred slednjimi so sprva ponujali zavetje naravni drevesni sestoji trdinskega obrežja, v poznem srednjem veku in zgodnjem novem veku pa hrastovi nasadi v širini 10–12 klafter na obeh straneh struge,⁶² ki so poleg omenjenih funkcij čolnarjem kazali pot ob poplavah.⁶³ Nenadno povečanje hitrosti toka zaradi povečanega dotoka voda na barje ob nalivih,⁶⁴ ki bi lahko pomembno zmanjšalo nadzor nad plovilom, povzročilo trk ob brežino ter posledično poškodbe in potopitev, je bilo v obdobju pred izvedbo ukrepov za čimprejšnje odvajanje voda z barja lokalno omejen pojav, ki ga je blažilo razlivanje reke v obrežno ravnino.

Plovba čez poplavljenno ravnino je arheološko potrjena z najdbami zapuščenih čolnov deblakov in prevoznih ladij iz rimskega in mlajših obdobij, odkritimi pod barjanskimi plastmi, včasih razmerno daleč stran od današnje struge Ljubljanice in njenih plovnih pritokov.⁶⁵ Vsa zanesljivo datirana

⁵⁹ Glej Vrhovec 1895, 107, 115.

⁶⁰ *Ib.*, 103–104.

⁶¹ Gaspari 2002a, 226.

⁶² Müllner 1901, 26–27.

⁶³ Pivk 2009, 9.

⁶⁴ O morebitnih sezonskih omejitvah plovbe na Ljubljani zaradi hidrološkega režima, za katerega so značilna velika letna nihanja v pretokih, sicer ni veliko podatkov. Omejitveni faktor danes pomenijo samo (pre)visoki pretoki in z njimi pogojena hitrost oziroma deročnost vode, pri čemer je treba upoštevati, da so bile hidrološke razmere pred izgradnjo Gruberjevega prekopa še toliko bolj naklonjene varni plovbi. Po pričanju današnjih čolnarjev in ribičev naj bi bila skrajna zgornja meja pretoka, kjer je plovba še mogoča, od 60 do 70 m³/s. V obdobju 1946–2005 je bil pretok od tega večji v povprečju 99 dni na leto, pri čemer sta za zaledni kraški dotok, ki pogojuje plovni režim na območju barja, značilna poznojesenski primarni maksimum srednjih mesečnih pretokov (november–december) ter sekundarni spomladanski maksimum (april). Glej Battelino 2006.

⁶⁵ Npr. velika rimska transportna ladja iz Brezovega loga v Lipah, ki je ležala na polzarici pod najmanj štiri metre debelo plastjo šote in organogenega blata (Müllner 1892a; Gaspari 1998), prevrnjena ladja tipa "Peskar", ki so jo našli nedaleč od osamelca Medvedica v globini šest čevljev (Hohenwart 1838, 3. zvezek, 87, 89), iz tramov zbita ladja, odkrita leta

⁵¹ Shaw 1999, 88.

⁵² Kolbezen 1984, 24–25.

⁵³ Glej Ivan Rakovec, Podhagský, Ivan, plemeniti (1831–1900). Slovenska biografija. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013 (<http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi438244/#slovenski-biografski-leksikon> [zadnji dostop 4. 11. 2016]).

⁵⁴ Mlinarič 2001, 184.

⁵⁵ Valvasor 1689, knjiga XI, 685; Šubic 1886, 5.

⁵⁶ Hohenwart 1838, 1. zvezek, 30–31.

⁵⁷ Kramer 1905, 71.

⁵⁸ Danes širina reke v globini okoli enega metra znaša pri pretokih okoli 20 m³/s: na odseku med Vrhniko in izlivom Borovniščiце 10 do 18 m; od izliva Borovniščiće do Podpeči 15 do 24 m; od Podpeči do izliva Iške 18 do 24 m; od izliva Iške do Črne vasi 24 do 30 m (Battelino 2006).

plovila iz srednjega ali zgodnjega novega veka so bila odkrita v strugi Ljublanice.⁶⁶ Pri njih razen v primeru z gradbenim materialom natovorjenih čolnov (Široka pri Podpeči,⁶⁷ izliv Šivčevega grabna pri Goričici pod Krimom⁶⁸), katerih pojav na dnu reke težko pojasnimo drugače kot z nesrečo, ni mogoče zanesljivo opredeliti vzroka za potopitev.

Večina znanih plovil iz Ljublanice je bila odkrita brez tovora, njihovo stanje ob odkritju pa sega od razbitin do nepoškodovanih čolnov. Pri slednjih bi šlo lahko za zapuščena ali v vodi shranjena plovila, ki jih je zaradi napojitve lesa z vodo morda postopoma odplavilo globlje v strugo.⁶⁹ Razen redkih primerov med dokumentiranimi plovili tudi ni mogoče zanesljivo ugotoviti, ali je resnejše poškodbe povzročil trk ali pa so te nastale po potopitvi.

Poskusi iskanja izgubljenih predmetov v barjanskem delu struge, ki je še danes mestoma globlja od sedmih metrov, ob bregovih pa zamuljena in zarasla z gosto vodno vegetacijo, so imeli brez dvoma majhen uspeh, omejen na srečna naključja. Sporočene najdbe nepoškodovanih predmetov večje vrednosti iz plitvejših delov reke na območju srednjeveških pristanišč na Vrhniki in pod izlivom Gradašnice v Ljubljani, kjer globina tudi ob srednjem vodostaju ni bila večja od dveh metrov, nazorno kažejo na težavnost ponovne pridobitve v vodo padle posesti, četudi bi bilo neposredno po izgubi preiskovanje rečnega dna s kavli ali celo s potapljanjem na dah povsem izvedljivo.

Posebni kraji v rečnem prostoru: primer zavoja Vinger ter potoka in močvirja Preprošica

Z vidika zgoščenega pojavljanja srednjeveškega orožja v strugi Ljublanice na njenem toku skozi barje izstopata zlasti dve topografsko markantni

1834 v šoti pri "Kostajnovci" v globini 15 čevljev (Müllner 1894, 157), čoln s človeško lobanjo in dvema vesloma, na katerega so naleteli med gradnjo železniške proge čez Staro Ljublanico 10 m (5–6 m) pod šoto (Müllner 1892b), ter pet čevljev široka in pet sežnjev dolga ladja, najdena 10 sežnjev stran od ceste Notranje Gorice–Podpeč med železniško progo in Staro Ljublanico (ib.).

⁶⁶ Erič, Gaspari, Kavur 2012, 403, sl. 1.

⁶⁷ Gaspari, Erič 2000.

⁶⁸ Gaspari, Erič 2002.

⁶⁹ Shranjevanje v vodi kot razlog verjetno velja za deblak, napolnjen z rečnimi oblicami, na katerega so naleteli leta 1888 na izlivu Borovnišči (Müllner 1892b).

lokaciji, ki bi jima lahko na podlagi arheoloških in historično-geografskih pokazateljev z nekaj pridržka pripisali mejni značaj. Ta se je zaradi prometno-transportnega in strateškega pomena glavne vodne komunikacije ter težavne dostopnosti z barjanske strani odrazil predvsem v razmejitvi na reki, pri čemer bi bilo na teh mestih mogoče sklepati o nadzornih točkah z zaporami in pristani.⁷⁰

Na zahodnem delu barja bi lahko mejno-nadzorno vlogo imelo območje med izlivom Borovnišči in Šivčevim grabnom, ki ga označuje velik kolenast zavoj Vinger. Gre za eno geografsko in prometno najprepoznavnejših točk na celotnem toku Ljublanice (sl. 7). Točka je bila v zgodnjem rimskem obdobju izbrana za postavitve mejnika med mestnima območja Akvileje in Emone,⁷¹ odkritega v strugi Ljublanice tik nad zavojem, in sicer na ustju jarka, ki označuje začetek Stare Ljublanice. Dejstvo, da se je na to mesto na reki naslonila meja območij (krvavo)sodne pristojnosti (*Landgericht*) deželno-knežjega mesta Ljubljane in logaškega gospostva⁷² ter da je bila ob izdelavi Franciscejskega katastra v prvi tretjini 19. st. stična točka med nekdanjimi katastrskimi občinami Verd, Borovnica, Kamnik pod Krimom in Brezovica umeščena v neposredno bližino najdišča mejnika,⁷³ dopušča sklepanje o kontinuiteti in obstoju neke starejše razmejitve regionalnega ranga.⁷⁴ O mejnem značaju tega

⁷⁰ O verigah in utrjenih mostovih, s katerimi so preprečevali prehode sovražnih ladij in flot, ter lesenih stolpov na pomembnih odsekih rek in sotočjih poročajo viri 12.–14. stoletja za Padsko nižino, kjer so imele plovne poti veliko vlogo v vojaški logistiki (prevozi pešakov in konjenikov, oblegovalnih stolpov in drugih bojnih naprav) (Romanoni 2008).

⁷¹ Šašel Kos 2002.

⁷² Na karti iz leta 1807 je meja vrisana v poteku od Kamne Gorice pri Logu prek osamelca Kostanjevice in nato v ravni črti do Ljublanice na začetku Stare Ljublanice (*Plan Der Morast Gegend unweit dem zornischen Graben bis an die landesgerichtliche Gränze der landesfürstlichen Stadt Laibach und der Herschaft Loitsch* (Arhiv RS; AS 1086, teh. enota 1/106)). Upoštevaajoč domneve I. Vrhovca (1886, 61–62), bi lahko šlo obenem za staro mejo med ljubljanskim in logaškim gospostvom, ki sta v listini ljubljanskega magistrata s konca 18. st. uvrščena med "starodavne in prvotne" (*uralt in ursprünglich*).

⁷³ Razmejitev najverjetneje sega vsaj v čas izdelave Jožefinskega katastrskega operata (1785), ko so se pri določitvi katastrskih občin oprli na naborne okraje oziroma soseske (Ribnikar 1982, 324). Ista točka je bila morda določena tudi kot stičišče sekcij Jožefinskega vojaškega zemljevida (prim. Rajšp, Ficko 1996).

⁷⁴ Pripadnost logaškega ozemlja v srednjem veku, s katerim je tesno povezano tudi območje Vrhnike, je za

Sl. 7: Izsek iz Lieberjeve (Struppijeve) karte Ljubljanskega barja iz časa okoli leta 1785 (Arhiv RS).

Fig. 7: Section of Lieber's (Struppi's) map of the Ljubljansko barje from around 1785.

prostora bi lahko pričala tudi utrdba s stolpom in obodnim jarkom⁷⁵ na prepadni vzpetini Žabji grad, ki z gradbeno-obrambno zasnovo izkazuje visokosrednjeveško starost in s katere je bil mogoč učinkovit vizualni nadzor nad dogajanjem na reki.

Na območju med zavojem Vinger in Podpečjo, kjer se Ljubljana najbolj približa hribovitemu južnemu obrobju barja, je potekala tudi meja med zemljiškimi posestmi bistriške kartuzije in izanskega gospostva, ki se je po listini iz leta 1264 začevala na območju Kamnika pod Krimom (*Stein*), pri "skali nad vodo, ki se izliva v Ljubljano, in ta skala je nekako na polovici med Ljubljano in Borovnico".⁷⁶ Glede na topografski opis pridejo v smeri od zahoda proti vzhodu za lokalizacijo omenjene "skale nad vodo" v poštev Šivčev grič, pod katerim se je nekdanji vil potok v poteku današnjega Šivčevega grabna in se izlival v 400 metrov oddaljeno Ljubljano, že omenjen Žabji grad⁷⁷ in zlasti markanten hrib sv. Ane nad vasjo Podpeč (!), prvič omenjeno leta 1265 kot *Stain*.

Na drugem koncu barja lahko sklepamo o posebnem pomenu okolice sotočja Ljubljane in Iščice pri Rakovi jelši (*sl.* 7). Štirim mečem iz struge Ljubljane, od katerih so trije datirani v 14. st., eden pa v zadnjo tretjino 14. ali začetek 15. st., lahko dodamo še dva meča z območja potoka Preprošica.⁷⁸ To območje na starih katastrskih načrtih in kartah zaznamujeta dva kraja – rečni otok v konici klinastega sotočja Ljubljane in Iščice, katerega obstoj v obravnavanem obdobju in prej ni zanesljiv, je pa verjeten, ter travnato in močvirsko zemljišče s petimi ribniki⁷⁹ ob potoku z imenom Preprošica (tudi Priprošica, Prošca), ki ga prvič jasneje kartira Lieberjev (Struppijev) zemljevid Ljubljanskega barja iz časa okoli leta 1785 s pripisom "*Teiche und Wiesen Preproschitza*".⁸⁰ Na tem mestu sta bili po Hohenwartu dve veliki vodni

starejše obdobje precej nejasno. Po B. Otorepcu naj bi bilo v 11. in 12. st. last oglejskih patriarhov. V prvi polovici 13. st. naj bi Logatec pridobil avstrijski vojvoda Friderik Bojeviti, ki ga je skupaj z Vrhniko zastavil Goriškim. Verjetno se je že takrat Logatec združil z Vrhniko, delom spanheimskega ljubljanskega gospostva, v enoten urad, ki ga je dobil v upravljanje vicedom v Ljubljani (Otorepec 1972, 129–130).

⁷⁵ Nadbath, Rutar 2008, 30.

⁷⁶ Mlinarič 2001, 32.

⁷⁷ Nadbath, Rutar 2008, 30.

⁷⁸ Nabergoj 2015, 256–257.

⁷⁹ O vlogi ribištva v prehrani in ribičih v srednjeveški Ljubljani glej Kosi 2014, 108.

⁸⁰ Arhiv RS; AS 1069, enota 3/115; glej Korošec 1978, 116–117, 162.

kotanji ("Wasserbehälter") premera 8–12 sežnjevi in globine 6–7 sežnjevi, "welche komendische Truche oder Preproshza gennant wurden".⁸¹ Mnenje, da gre pri kotanjah za umetne vodne naprave, urejene v zamočvirjenem izteku potoka pred izlivom v Ljubljano, potrjujejo obstoj prečnih prekopov in etimologija imena Preprošica, ki najverjetneje pomeni zemljišče pred vodno zaporo, narejeno iz šib in palic.⁸² Kdaj je to zemljišče prišlo v last ljubljanske komende Nemškega viteškega reda, ni jasno,⁸³ glede na prostorsko in časovno dinamiko širitve njene posesti v neposredni bližini Ljubljane se je to verjetno zgodilo že precej pred koncem 15. stoletja.⁸⁴ Iz opisa mestnega sodnega pomirja (t. i. *Burgfried*) iz sredine 16. stoletja, ki zelo približno povzema potek že od prej določene meje mestnega dominija, prvič omenjenega leta 1364,⁸⁵ izhaja, da je bilo območje Preprošice v bližini južne meje (že izven območja) mestne sodne oblasti.

Analiza posnetkov iz zraka (CAS)⁸⁶ je opozorila na obstoj večjega utrjenega objekta na sotočju Iščice in Ljubljane,⁸⁷ možnost obstoja utrdbe na vzdignjenem platoju med Ljubljano in izlivom Prošce ter vrsto drugih sledov linearnih struktur in objektov med Volarjem in Dolgim bregom na desni strani Ljubljane ter Rakovo jelšo na nasprotni strani reke. Slednje bi bilo treba na terenu še preveriti.

⁸¹ Hohenwart 1838, 2. zvezek, 25.

⁸² Iz neobjavljenega mnenja dr. Marka Snoja z Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (*O imenu Prošca*), pripravljenega leta 2007 (arhiv Arheološkega oddelka NMS).

⁸³ Oznaka "commendische Teiche" je vpisana na karti razdelitve barjanske ledine Ilovica med Ljubljano in Rakovnikom iz leta 1818 (Arhiv RS; AS 1068, enoti 1/109 in 110).

⁸⁴ Kos 1984, 271–277; pozneje se v preprodaji in delitvi Preprošice in sosednjih barjanskih zemljišč Volar in Rakova jelša omenjajo posestniki iz Krakovega (Valenčič 1971, 83).

⁸⁵ "Mestno pomirje začenja pri potoku Rakovniku (Pach Rakhounikh), kakor reče od Samerovih njiv in travnikov (Sammeres Akher vnnd wisen), kjer se gre proti Šmarju (Sanct Marein); in od tod preko vode Ljubljane (wasser Laybach) nad mestom do potoka pod Vičem (Weitsch), ki teče z Rožnika (Rosenpach) ..." (Kos 1955, 39–41).

⁸⁶ Arheološko izvedenosteno aeroposnetkov tega območja je po naročilu dr. Timoteja Knifca (Narodni muzej Slovenije) opravila Darja Grosman (Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani) leta 1997 (neobjavljeno).

⁸⁷ Ni izključeno, da gre za ostanek umetnega otoka, ki bi ga lahko povezali z domnevno utrdbo iz konca 8. in prve polovice 9. st. (Knific 2009, 125).

Podvodne najdbe iz struge Ljubljane in iz teka Iščice opozarjajo na izrazit vojaški značaj območja v avgustejskem obdobju in zgodnjem srednjem veku.⁸⁸ Vojaška funkcija tega prostora je verjetno povezana z nadzorom prometa po reki in komunikacij po trdinskem obrežju. Ozadje pojava poznosrednjeveških mečev v Ljubljani in na območju Preprošice še ni prepričljivo pojasnjeno, je pa s tega vidika pomenljivo nepreverjeno poročilo očitvidca, ki govori o tem, da naj bi med drugo svetovno vojno pri regulaciji Iščice pri nekdanji mitnici v strugi oziroma ob nekdanji strugi v zemlji našli veliko konjskih okostij, celo s podkvami na kopitih, vmes pa železne meče.⁸⁹

BOJEVANJE V VISOKEM SREDNJEM VEKU

“Zlata” doba viteštva

Začetki srednjeveškega viteštva so tesno povezani z naraščajočo vlogo težko oboroženih jezdecev in konjenice od 11. stoletja naprej, ki je sovpadala z oblikovanjem posebnega, k varovanju prebivalstva in vojskovanju zavezanega sloja *bellatores* (ali *pugnatores*) v klasični tridelni shemi fevdalne družbe.⁹⁰ Med poznim 10. in poznim 12. st. je sloj *bellatores* sestavljala vrsta podskupin, ki so segale od pešcev brez posesti (*pedites*) do visoko usposobljenih bojevnikov na konjih ali vitezov (*chevaliers*, *equites* ali običajneje *milites*), kastelanov, ki so obvladovali lokalna območja, ter grofov in vojvod, katerih moč se je včasih merila s kraljevsko. Okoli leta 1000 so za “plemenite” veljali le vrhnji sloji bojevnikov, dvesto let pozneje pa so se vitezi, kastelani in knezi spojili v eno samo družbeno skupino *nobiles* s svojimi pravili vedenja, rituali in sprejetimi obveznostmi do klera in drugih skupin, čeprav ta skupina notranje še zdaleč ni bila homogena. Bistvo viteštva je bila njegova taktična funkcija v spopadu, ki ni slonela na hierarhiji in relativnem materialnem bogastvu vojaške aristokracije. Tako sodobniki ključne razmejitve na bojnem polju niso videli med knezi in njihovimi vazali (oboje so bili vitezi), temveč med *milites*, skupino elitnih, fizično in družbeno dvignjenih konjenikov, in *pedites*, čeprav pričevanja o nagnjenosti vitezov k razjahanju in spopadu na

tleh svarijo pred pretogim povezovanjem vitezov z bojem s sulico iz sedla.⁹¹

Odnos med plemstvom in viteštvom se je skozi čas močno spreminjal. Ko se je viteštvo kot sloj specializiranih, težko oboroženih konjenikov v 11. st. začelo utrjevati v oprijemljivi obliki, je bilo to samostojen proces, ki je dejansko vzporedno ustvaril novo vojaško elito poleg višjega plemstva. To je vodilni družbeni položaj ohranilo, vojaška funkcija na bojišču pa je prešla na novi sloj vitezov. Razkorak med obema družbenima skupinama je še dolgo ostajal jasno izražen.⁹² Plemstvo kot družbena kategorija je bilo od začetka povezano z elitizmom in ekskluzivnostjo, kar se je od 13. st. še stopnjevalo. Čeprav se plemstvo ni nikoli zaprlo v nepredušno kasto, je bilo vanj za obstranca zelo težko vstopiti, po drugi strani pa je plemiški naziv samodejno dedno pripadel vsakemu potomcu plemenitih staršev. Za pridobitev viteškega naziva oziroma povitezitev, ki je bila v osnovi individualen obred, pri katerem ni bilo nič samo po sebi umevnega, je moral bodoči vitez izpolnjevati določene pogoje, predvsem pa je moral zagotoviti, da je telesno, duševno in finančno sposoben vojaške službe. Poreklo je zlasti od 13. st. pri povitezitvi sodilo med pomembne kriterije, ni pa bilo edino odločilno.

V srednji Evropi oziroma v Svetem rimskem cesarstvu, kamor so večinoma spadale slovenske dežele, je viteštvo izhajalo iz nižjega nesvobodnega plemstva, t. i. ministerialov in militov, od konca 12. st. so se kot vitezi označevali tudi najvišji plemiči. Značilnost nemškega prostora je bil obstoj nesvobodnega stanu ministerialov, prvotno strogo vojaškega sloja, iz katerega se je rekrutiralo jedro fevdalne vojske. Čeprav so ministeriali v zameno za svoje službovanje pogosto prejeli zemljiško posest, to ni bilo pravilo, saj so nekatere med njimi gospodje vzdrževali na lastne stroške v okviru svojega dvora, torej kot telesno stražo oziroma zametek stalnih vojaških enot. Sčasoma so kot dobro oborožen, vojaško izurjen sloj postali resen politični dejavnik, zato je institucija viteštva privedla do notranjega poenotenja med visokim in nižjim plemstvom.

V poznem srednjem veku sta se začela pojma viteštvo in plemstvo prekrivati, sočasno je viteštvo začelo izgubljati svoj prvotni vojaški pomen.⁹³ Z

⁸⁸ Gaspari 2002a, 261.

⁸⁹ Šašel 1960–1961, 313.

⁹⁰ Glej Verbruggen 1997, 24–27.

⁹¹ Strickland 1996, 22–23; Verbruggen 1997, 106–108; Keen 2002, 46–49.

⁹² Keen 2002, 60; Lazar 2009, 27–31.

⁹³ Keen 2002, 62–63, 222–223, 231–233; Lazar 2009.

velikimi spremembami v vojskovanju, t. i. pehotno revolucijo in skoraj popolnim prehodom na najemniške vojske v 14. st., se je izoblikoval stan poklicnih vojakov, ki ni imel več veliko skupnega ne s plemstvom ne z viteštvom. V praksi se je vojaški položaj vitezov in oprod oziroma nepovitezenih težko oboroženih konjenikov izenačil. Prelom s prejšnjo, "zlato dobo" viteštva je bil v nemškem prostoru zlasti očiten po smrti cesarja Friderika II. leta 1250. Medtem ko je postalo vojskovanje vse bolj krvavo in tvegano tudi za plemstvo, katerega interes za bojevanje je zato nezadržno kopnel, je zaradi globokih družbenih sprememb ostajalo vse manj prostora za udejanjanje nekdanjih viteških idealov in sloga življenja. Ne le, da so aristokracijo v vojaški organizaciji izpodrinili poklicni vojaki, temveč je proti koncu srednjega veka z ukrepi vladarjev oz. deželnih gospodov izgubila pravico, da svoje interese ali vsaj dobro ime legalno zavaruje z orožjem.⁹⁴

V visokem srednjem veku so bili v okviru mehanizma fevdalnih dolžnosti vazali oziroma uživalci beneficijev svojega gospoda ob morebitni nevarnosti zavezani podpreti z orožjem, čeprav se vojaškega poziva niso nujno udeleževali neposredno, temveč so nanj lahko napotili tudi poklicne vojake, ki so jih vzdrževali na lastne stroške. Listinski viri dokazujejo, da so bile enote, ki jih je bilo mogoče v slovenskem prostoru zbrati na podlagi fevdalno-vazalnih zavez, razmeroma majhne in bolj kot ne sposobne le za zagotavljanje varnosti in miru znotraj gospošte.⁹⁵ Tudi za strateško pomemben osrednji del Ljubljanske kotline z obrobjem bi smeli domnevati, da skupno število vojakov iz posadk na gradovih in utrdbah ter osebnih spremstev gospodov in njihovih vazalov pred začetkom poznega srednjega veka nikdar ni bistveno presehalo 100–200 težko oboroženih konjenikov in pešcev.⁹⁶

⁹⁴ Lazar 2009, 32.

⁹⁵ Glej Lazar 2011, 29–30.

⁹⁶ V letih od 1249 do 1251 je divjal spopad med goriškimi grofi in oglejskim patriarhom Bertoldom V. Andeškim. Najverjetneje poleti leta 1250 so Goriški zavzeli Mengeš. Sedež Andeških, Mali grad v Kamniku, je bil očitno pretrd oreh. Kljub temu je goriškim škofom kazalo tako dobro, da je bil Bertold V. Andeški prisiljen skleniti zavezništvo z edino preostalo silo v deželi, Ulrikom III. Spanheimom. V listini, spisani na Malem gradu, je Ulrik med drugim obljubil, da bo patriarhu prišel na pomoč z najmanj stotimi možmi (Komac 2006, 158–162). Po mnenju Benjamina Štularja je sto mož torej lahko prevesilo jeziček na tehtnici v regionalnem spopadu, medtem ko je v običajnih lokalnih spopadih najverjetneje sodelovalo precej manj oborožencev (Štular 2009, 173). Najemniška vojska 100 težkih konjenikov

Razmerja med konjeniki in pehotnimi vojaki so razvidna iz podatkov o moči vojska v času prvih križarskih vojn, kjer se sicer zelo spremenljiva razmerja gibajo večinoma med ena proti štiri in ena proti 10,⁹⁷ dejansko pa so precej nihala. V okviru vojskovanja v Italiji in na današnjem slovenskem ozemlju je bil v 14. in zgodnjem 15. st. delež konjenice zelo velik, zlasti v tedaj prevladujočem mobilnem vojskovanju (plenjenje sovražnih posesti oz. fajde),⁹⁸ v katerem so breme operacij nemalokrat skoraj v celoti nosili konjeniški oddelki težko oklepljenih mož in strelcev.⁹⁹

Pri mobilizaciji večjih enot za ofenzivne operacije in delovanje na tujem se je najpozneje do začetka 14. st. na Slovenskem uveljavil hibridni sistem plačane vojaške službe. V njem je vrhovnemu poveljniku vojaške kontingente poleg prostovoljnih zaveznikov še vedno prispevalo predvsem podrejeno plemstvo, le da tega ni počelo (zgolj) zaradi fevdalne odvisnosti, temveč v zameno za plačilo. Po besedah Lazarja je bilo moštvo posameznih oddelkov in kontingentov sprva nanovačeno večinoma iz vrst domačega nižjega plemstva, vendar tega pojava še ni mogoče interpretirati kot najemništva v ožjem pomenu besede. Šele v drugi polovici 14. st. je dokumentirana postopoma številnejša udeležba tujih poklicnih vojakov, zares množična pa postane v drugi četrtini 15. st., sočasno so se ob spodbudah in izkušnjah iz husitskih vojn uvajali novi taktični koncepti. Po Lazarju niti tedaj v naših krajih še ne moremo govoriti o večjih, samostojnejših najemniških kompanijah, ki bi delovale dalj časa in se zaposlovale pri delodajalcih kot zaključene enote,

in 100 strelcev, ki sta jo sredi 14. st. lahko zbrala Ulrik I. in Herman I. Celjska, je bila po Tomažu Lazarju dejansko že sila, ki je lahko samostojno izvedla velikopoteznejše operacije v vzhodnoalpskem prostoru. Pomembno silo je v tedanjih razmerah pomenil že bojni kontingent 20 do 50 težkih konjenikov (Lazar 2009, 94).

⁹⁷ Verbruggen 1997, 5–9, 164–165.

⁹⁸ Lazar 2009, 91–93.

⁹⁹ Iz popisa najemniških enot koroškega vojvode Henrika, zbranih za obrambo njegovih posesti v severovzhodni Italiji poleti 1324, je razvidno, da je osnovne sile Henrika sestavljalo najmanj 1.368 težko oboroženih konjenikov in 415 samostrelcev, po sočasnih poročilih pa je celotna vojska obsegala dva tisoč težko oboroženih oklepnikov, 200 ogrskih lokostrelcev na konjih, 800 samostrelcev, sedem tisoč suličarjev ter štiri tisoč lažje oboroženih konjenikov in kmetov oziroma pomožnih enot. Jedro njegovih enot je prihajalo iz Koroške, Kranjske in Štajerske, pridružili so se mu tudi najemniki iz sosednjih dežel in severne Italije (Lazar 2009, 145–154).

kakor je bilo že v zgodnjem 14. st. popolnoma običajno v Italiji.¹⁰⁰

Praviloma so srednjeveške vojske stremele k izvajanju aktivnosti v toplejših in vremensko prijaznejših delih leta, bojevanju pozimi so se izogibale. V Evropi je "sezona bojevanja" trajala nekako od sredine pomladi do zgodnje jeseni, bistveno redkejša kampanje pred tem obdobjem in po njem pa tudi na bližnjevzhodnih bojiščih v času križarskih vojn spremljajo poročila o slabem vremenu, pomanjkljivi oskrbi ter težavah pri premikih in komunikaciji.¹⁰¹

Oborožitev konjenikov in pešcev med 11. in 13. stoletjem

Podoba konjenikov iz 11. stoletja, kot jo dokumentirajo tapiserija iz Bayeuxa in drugi sočasni ikonografski viri¹⁰² ter arheološke najdbe, se je še precej razlikovala od težko oboroženih konjenikov poznejšega časa, ki so zaznamovali naše predstave o srednjeveških vitezih.¹⁰³ V boju so konjenikom tega časa trden položaj med ježo zagotavljali leseno sedlo z zvišanim sprednjim in zadnjim naslonjalom ter stremeni, v katerih je jahal skoraj stoje.¹⁰⁴ Skupaj z ostrogami, ki so zagotavljale hitrejše odzivanje konja na vodenje, so omogočali bolj proste roke za uporabo orožja. Zaščiti telesa konjenika sta služili verižna srajca, ki je segala do kolen in komolcev, in konična železna čelada z nosnim ščitnikom, premično kritje pa je zagotavljal večji ščit mandljaste oblike s ploščo iz več plasti lepljenih lipovih deščic, prevlečenih z usnjem in opremljenih z robnimi okovi in primeroma še z okroglo kovinsko grbo in okrasnimi okovi, ali manjši okrogel ščit, prav tako z grbo. Večji ščit, ki so ga nosili obešenega okoli vratu z daljšim pasom, je pokrival celotno levo polovico telesa. Glavno orožje je bil dvorezni meč, ki je bil nošen v nožnici, navadno obešeni ob levo stran pasu. Na štirih prizorih s tapiserije se zdi, da je nožnica pritrjena na konjski bok. Drugo najpomembnejše orožje je bila sulica, zlasti tip s krilci, ki se od karolinških primerkov loči po večji teži oz. robustnosti. Mimo konjske glave usmerjeno sulico je ob naskoku na nasprotnika jezdec

držal pod desno pazduho, levica je bila prosta za držanje uzde in ščita.¹⁰⁵ Po literarnih virih naj bi bili od tri do 3,5 metra dolgi držaji sulic izdelani zlasti iz lesa jesena, gabra, jelke in bora.

Dvorezni meč je bil izdelan za sekanje in suvanje in je omogočal tako uporabo s konja kot v bližnjem boju na tleh. Včasih čez meter dolgi visokosrednjeveški meči so imeli po sredini razmeroma širokega simetričnega rezila na obeh straneh izdelan plitev žleb, ki je zagotavljal večjo togost ob hkratnem varčevanju pri masi oziroma zmanjšanju teže. Držaj, nasajen na ročajni trn, je bil izdelan iz lesenega tula ali dveh platic, prevlečenih z usnjem ali žičnim omotom, oblika glaviča se je večkrat spreminjala. Reprezentativni meči so nosili tavširane napise in okras, pogosto izveden z vložki iz barvnih kovin. Poleg mečev so bili konjeniki opremljeni tudi z do 40 cm dolgim bodalom, ki naj bi bilo po navedbah iz pisnih virov namenjeno zlasti zadajanju smrtnih udarcev poraženim nasprotnikom. Njihova pogosto razkošna izvedba in izdaten okras govori, da je šlo sprva predvsem za reprezentativno orožje, v poznem srednjem veku (zlasti od uveljavitve ploščnega oklepa) pa bodalo postane zelo priljubljeno orožje za boj proti oklepljenemu nasprotniku.

Konjenike je spremljalo večje število pehotnih vojakov, ki so bili opremljeni z mečem, sulico in ščitom, deloma pa tudi z verižno srajco (*pedites loricati*) in čelado, pri čemer je bila uporaba slednjih prej kot ne rezervirana za vodilne. Glavne tipe pehotnih osti tega časa označujejo ozki podolgovati listi rombičnega ali koničasto ovalnega (lečastega) preseka. Uporaba bojnih sekir z nesimetričnimi rezili iz 10./11. st., ki jih je včasih mogoče od primerkov za obdelavo lesa ločiti le po tavširanem okrasu, je bila v skandinavskem in slovanskem okolju pogostejša kot na zahodu. Ob koncu visokega srednjega veka in v poznem srednjem veku so sekire s širokimi rezili dokumentirane kot orožje pešcev ter tudi konjenikov, npr. na sloviti križarski Bibliji iz časa Ludvika IX. Svetega iz sredine 13. stoletja.¹⁰⁶

Lok v pisnih virih, ki se nanašajo na vzhodnoalpski prostor v visokem in poznem srednjem veku, ni pogosto dokumentiran kot vojaško orožje; kadar pa je omenjen, nemalokrat nastopa v obo-

¹⁰⁰ Lazar 2009, 515.

¹⁰¹ Asbridge 2013, 87–88.

¹⁰² Glej Musset 2005, 44–55.

¹⁰³ Kluge-Pinsker, Theune-Großkopf 1992, 81–107; Schlunk, Giersch 2003, 44–59.

¹⁰⁴ Štular 2009, 92–96.

¹⁰⁵ Keen 2002, 41–43.

¹⁰⁶ Biblija Maciejowski, listi 10, 11, 15, 16, 21–24, 30, 32, 34, 39, 42 (The Morgan Library & Museum, <http://www.themorgan.org/collection/crusader-bible/> [zadnji dostop 4. 11. 2016]).

rožitvi ogrske lahke konjenice. Ta tip konjenice je bil v slovenskem prostoru relativno pomemben, konjeniki lokostrelci so pogosto prihajali z ogrskimi in hrvaškimi kontingenti, npr. v dvajsetih letih 14. st. v kontekstu bojev v severni Italiji.¹⁰⁷ Med oblikami puščičnih osti iz 12.–15. st. s slovenskih gradov pomemben delež zavzemajo osti rombičnega preseka s trnom, značilne za vzhodno Evropo in Ogrsko.¹⁰⁸ Najpozneje od poznega 13. do 15. st. so bili med najemniki zelo pogosto tudi samostrelci, ki so jezdili na konjih.¹⁰⁹ Uporaba samostrela je dokumentirana od 11./12. st.¹¹⁰ Na podlagi ohranjenih popisov inventarjev orožarn iz slovenskega prostora je bil samostrel pri obrambi gradov in mest v poznem srednjem veku daleč najpomembnejše orožje, le malo manj prestižna je bila njegova vloga na bojišču, v opremi strelcev, ki so spremljali težko oborožene konjenike.¹¹¹

V 12. st. je bila verižna srajca (fr. *haubert*; nem. *Halsberc*) standardni del opreme vitezov. V drugi polovici 12. st. je bila še razmeroma dolga, glavne spremembe so nastopile pri rokavih, ki so bili daljši kot prej in opremljeni z rokavicami, pri kapuci, ki je bila prej ločena, sedaj pa je postala integralni del srajce, ter pri uvedbi hlačnic, ki so od prehoda v 13. st. privzele obliko nogavic. Sočasno je bila kapuca znova ločena od srajce. Kmalu po pojavu lončaste čelade v zadnjem desetletju 12. st. so nastale spremembe tudi pri ščitih. Nekdanji normanski ščit je bil močno zmanjšan, prej zaobljeni robovi pa izravnani, tako da je nastal t. i. trikotni ščit. Poleg praktične uporabe je bila zunanja ščitna ploskev tudi primerna površina za poslikavo grba ali heraldičnih simbolov, ki so že od daleč identificirali njegovega lastnika, ali pa religioznih motivov, od katerih so si obetali pomoč v boju. V 13. st. je bil ščit na splošno širši kot prej, od sredine 14. st. pa ponovno zmanjšan. Vloga ščitov se je predvsem v težko oboroženi konjenici sčasoma zmanjševala.

Od konca 12. st. so čelade stožčaste oblike začele nadomeščati sprva čelade s polkrožno kaloto, nato pa takšne s ploščatim temenom. Zadnje so kmalu opremili z vizirjem s prezračevalnimi odprtini in ozkima izrezoma za oči ter tilnim ščitnikom, ki sta dokončno oblikovala t. i. lončasto čelado. Ta je v 13. st. dobivala čedalje močnejše oblike (t. i. vedrasta čelada), kot lažja oblika čelad se je

začela uveljavljati kotlasta avba z verižnim zatilnim ščitnikom.

Do bistvenih sprememb v oborožitvi, ki so jih nakazovale že izboljšave zaščitnih sredstev od sredine 13. st., sta privedli zlasti postopna uveljavitev ploščnega oklepa v 14. st., ki jo je omogočila nova tehnologija izdelave železa, ter okvirno sočasna sprememba v tehniki bojevanja z uporabo močnih defenzivnih pehotnih formacij z orožjem na drogu. Med koncem 13. in sredino 14. st. so začela rezila mečev dobivati klinast obris z okrepljenim rombastim presekom in ostrejšo konico, primerno za zabadanje, držaji so se podaljšali in postali primerni za dvoročno uporabo. To je bila verjetno posledica sočasnih izboljšav zaščitnih sredstev, ki jih je bilo težje prebiti, po drugi strani pa so uporabnika varovala dovolj dobro, da se mu v boju ni bilo več treba tako aktivno braniti z velikim ščitom, zato je lahko vihtel svoj meč z obema rokama. V 15. st. je opazno tudi oblikovanje vse kompleksnejšega branika in ročajnega dela za boljšo zaščito roke, ki je pozneje privedlo do nastanka košarice.¹¹²

Vrednote, urjenje in odnos do orožja

Viteški ugled, čast in ponos so poleg lojalnosti (*loyauté*) do svojega gospoda in sorodstva, modrosti odločanja v vojni in diplomaciji, darežljivosti (*largesse*), posebej do vazalov ali tovarišev v orožju, kreposti (*franchise*) in – posebej od 12. stoletja – sposobnosti pravilnega vedenja pred damami in v dvorskih krogih (*curtoisie*) sloneli predvsem in najprej na izvedenosti in zmogljivosti v spopadu (*proouesse*), bojaželjnosti in ravnanju z orožjem.¹¹³ Vojna je bila *raison d'être* aristokratske elite in odločilni razlog za njeno družbeno prevlado v svetu, ki je bil globoko zaznamovan z odmevi vojn in v katerem se je čast in slavo dosegalo zlasti z ostrino meča oziroma fizičnim nasiljem in agresijo.¹¹⁴

Koncepti viteškega ravnanja in vedenja so bili skozi visoki in pozni srednji vek predmet presoje, pa tudi kritike in preizpraševanja vrednot pri sodobnih piscih in komentatorjih. Pritožbe teh piscev o dekadentnosti in pomehkuženosti viteštva v poznem srednjem veku, ko naj bi aristokracija zanemarjala vojaške dolžnosti in se prepuščala lagodnemu grajskemu in dvorskemu življenju, v katerem so bili oblačenje, rituali in igre vse bolj

¹⁰⁷ Lazar 2009.

¹⁰⁸ Rozman 2008, 101–103, 108.

¹⁰⁹ Lazar 2009, 350–351.

¹¹⁰ Štular 2009, 108–109.

¹¹¹ Lazar 2009, 91–93, 351–357, 395–411.

¹¹² Lazar 2009, 340.

¹¹³ Kaeuper 1999, 135–160; Lazar 2009, 40–47.

¹¹⁴ Strickland 1996, 99–100.

namenjeni samo sami sebi, so našle svoj odmev tudi v nekaterih študijah, ki so poudarjale domnoven kontrast med viteštvom tega časa in njegovo "zlato dobo", ko naj bi se stvarnost bolj približala asketskemu idealom, utelešenim v zlitju viteštva in religije v okviru vojaških redov. Danes prevladuje mnenje, da so napetosti med ideali ter stvarnostjo vojskovanja in politike, kot univerzalni paradoks v okolju bojevnih elit, obstajale že v zgodnji fazi viteštva,¹¹⁵ iz poznosrednjeveških virov pa izpod sprememb v strukturi in taktiki bojevanja preseva kulturna kontinuiteta viteškega etosa tudi pri *homines ad arma* nižjega ranga.¹¹⁶

Moške je kot pripadnike bojevnike elite določalo obvladovanje visoko specializiranih borilnih veščin, tj. vihtenja meča, sulice in ščita v polnem oklepu. Te veščine so bile načrtno gojene od otroštva skozi adolescenco, ko se je mladina urila v uporabi orožja skupaj s tovariši podobne starosti in družbenega ozadja, bojne izkušnje so pozneje nabirali tudi v okviru zasebnih vojn in turnirjev.¹¹⁷ Ceremonije, v okviru katerih je bilo orožje ob zaključku urjenja podeljeno mladim moškim, so zaznamovale njihov vstop v odgovornosti in privilegije odraslosti. To obredje s koreninami v germanskih družbah naj bi izviralo iz kraljevskih krogov in visokega plemstva karolinškega obdobja, od 12. stoletja se je izvajalo tudi za *milites* nižjega rodu.¹¹⁸ V okviru teh obredov je bila posebnega pomena podelitev meča z garnituro za obešanje na pas ali čez rame (*cingulum militare* ali *balteus militare*), ki je bil bolj kot katerikoli drug kos vojaške opreme sinonim za bojno spretnost, zvesto služenje, družbeni položaj in pozneje tudi simbol krščanskega viteštva in vitezov. Pomen pasu za meč kot oznake statusa odsevajo kaznovalne sodbe za posebej težke zločine, ki so od storilcev zahtevale razpasanje in odpoved klicu orožja za nekaj let ali celo življenje.¹¹⁹ Ti pasovi z dragočnimi okovi so bili tudi ekskluziven plen (*spolia*) in kot taki ljubosumno čuvani pred roko vojakov nižjega stanu, o čemer priča kazni za slovanske pomožne vojake, ki so si prilastili bojno opremo Konrada Rdečega, ubitega v bitki na Leškem polju leta 955.¹²⁰ Na drugi strani so bitke tudi tistim, ki niso bili najbolj odličnega porekla, ponujale

priložnosti za uspeh, nagrade in družbeni vzpon. Bojni metež (*in acies*) je zabilisal meje med rangi in stanom ter tudi manj privilegiranim omogočil zmagovit izhod iz spopada z mogočnikom.¹²¹

Pravo obsedenost z bojno zmogljivostjo posameznika odsevajo primeri preizkusov iz sočasne epike, ki naj bi določili najboljšega viteza. Najsijajnejše meče je v teh pripovedih lahko prijel, izvlekel iz kamna, drevesa¹²² ali čudežne nožnice samo najboljši vitez, tako kot je lahko le tak bojevnik nosil ščit ali spal v postelji s posebnimi lastnostmi. Izvemo tudi o magični šahovski tabli, ki je porazila vse razen Lancelota.¹²³

Viteštvo in cerkev

Na prvi pogled se zdi, da je na viteške vrednote najmočneje vplivalo krščanstvo, vendar je takšen vtis vsaj deloma rezultat cerkvenega zgodovinopisja, ki je poskušalo utemeljiti potrebo po duhovnem, pa tudi dejanskem nadzoru Cerkve nad viteštvom. Ta namera je bila očitna zlasti od časa investiturnega boja, s prvo križarsko vojno pa je vsaj navidezno dosegla veliko zmago. Vsiljevanje cerkvenega nadzora nad bojevniki razredom je razvidno tudi iz sčasoma vse bolj versko obarvanega obreda povitezitve, vendar je trajne uspehe doseglo bolj na ideološki ravni.¹²⁴

V obredju povitezitve sta obstajali dve ravni, od katerih se ena navezuje na starogermanski obred pripasanja meča v smislu javnega vstopa v odraslo dobo in moški svet bojevnikov in je v osnovi posvetna, druga, ki je krščanskega izvora, pa na posvetitev meča. V nasprotju s kronanjem, v katerem je Cerkev sebi in svojemu obredju zagotovila monopolni položaj, je institucionalizirana pobožnost v obredju povitezitve kot ključnega dogodka na življenjski poti srednjeveškega aristokratskega bojevnika igrala le obrobno vlogo. Iz poročil o ceremonialnih, tudi skupinskih povitezitvah v cerkvah ali na cerkvene praznike, ki so bile posebej pogoste v 13. stoletju (ob povitezitvah zunaj cerkvenih prostorov, izpričanih v enaki meri), namreč jasno izhaja, da so aspirantom oznake viteške časti vedno podelili laiki. Razlog, da se povezava s cerkvenim obredjem ni mogla polneje razviti, je na eni strani posledica (pre)velikega števila mlajših moških na začetku

¹¹⁵ Ib., 18–19; Taylor 2013, 6–19, 30–40.

¹¹⁶ Jones 2010, 171–173.

¹¹⁷ Verbruggen 1997, 27–36.

¹¹⁸ Keen 2002, 101–115.

¹¹⁹ Leyser 1994, 55–71; Allen Smith 2011, 178.

¹²⁰ Leyser 1994, 55.

¹²¹ Ib., 68.

¹²² Marzella 2013.

¹²³ Kaeuper 1999, 149.

¹²⁴ Lazar 2009, 33–35.

bojevniške poti, na drugi pa prežetosti viteške ideologije z elementi, kot so dosega polnoletnosti, nošnja orožja, plemiški stan in izvor, ki so imeli z religioznim nič ali malo skupnega in kar bi lahko privedlo do preizpraševanja o nujnosti povitezitve v okviru cerkvenega obredja.

“Uradne” dolžnosti viteza – obramba Cerkev, zaščita revnih in vzdrževanje reda – so bile od nekdanj v domeni najvišje kraljevske in knežje oblasti, kar je tako iz praktičnih in zakonskih kot tudi psiholoških razlogov oteževalo oziroma onemogočalo vstopanje v nove odnose oziroma sprejemanje dodatnih zavez onkraj tistih med vitezom in njegovim gospodom. Drznost in pogum sta bili razumljivo cenjeni lastnosti tudi v religioznem kontekstu, npr. pri križarskem pohodu proti poganom, vendar gre za vrlini z bojevnimi in ne verskim ozadjem. Od samih začetkov je ideja viteštva izhajala iz herojskih idealov, navezanost na obdobje vojaških spremestev pa še v iztekajočem srednjem veku morda najbolj odseva v poročilih o povitezitvenih ceremonijah na predvečer bitk. Osrednja vloga laikov pri viteški promociji ne nakazuje neodvisnosti viteštva od religioznih vrednot, temveč od zahtev klera. Po M. Keenu tako bojevniška energija ni bila nikoli podvržena cerkvenim pravilom, povitezitev pa ni nikoli postala osmi zakrament. Izhodišča viteštva so imela bolj kot s cerkveno perspektivo več skupnega s pogledi cesarske oblasti, v skladu s katerimi je bila moč posvetnih in cerkvenih avtoritet v harmoniji in ne v podrejenosti ene drugi.¹²⁵

Meč in nožnica

Meči so bili kot najbolj dragocen in najbolj mitologiziran kos opreme bojevnika predajani v družinah ter visoko cenjeni kot darilo, ki je pomenilo podelitev oblasti ali stvaritev posebne povezave med darovalcem in obdarjencem. Njihova cena je bila tako velika, da so se morali nekateri *militēs* pri opremljanju zanesti na darežljivost svojih gospodov, ki so npr. ob umiku nosilcev v samostansko življenje od njih včasih zahtevali vrnitev dragocenih kosov.¹²⁶ Izguba meča, ki je sama po sebi tudi v srednjem veku veljala za sramotno,¹²⁷ je posebej v času sovražnosti pomenila neposredno grožnjo osebni varnosti lastnika.

V literarnih virih je meč označen kot edino viteza vredno orožje za bližnji boj, vendar je individualizirano partnerstvo iz obdobja zgodnjega srednjega veka nadomestil splošnejši odnos vojaške elite do tega orožja. Odnos med nosilcem in določenim mečem, primeroma z lastnim imenom, se tako v visokem srednjem veku začne izgubljati,¹²⁸ vendar to orožje še vedno predstavlja simbol oziroma nepogrešljiv kos opreme in oznako statusa viteza, s tem pa stvarni izraz in projekcijo razumevanja samega sebe. V starejših obdobjih srednjega veka meč zaradi zapletene tehnologije izdelave ni bil dostopen velikemu delu bojevnikov. Najpozneje v 12./13. st. se je to že začelo spreminjati, v poznem srednjem veku pa meči nižjega cenovnega ranga postanejo dosegljivi malone vsakemu vojaku. Čeprav je distinkcija med vrhunskimi, simbolno podeljenimi kosi in “navadnimi” vojaškimi meči gotovo še obstajala, v splošnem ni mogoče več govoriti o meču kot izrazito ekskluzivnem orožju, kar nakazujejo tudi spremenjena razmerja cen.¹²⁹

V srednjem veku je imelo orožje v očeh nosilcev, pa tudi klerikov, značaj nečesa med sekularnim in svetim ter obdarjenega s sposobnostjo približevanja in odmikanja k enemu ali drugemu. Orožje je bilo draga oznaka družbenega statusa, simbol pripadnosti vojaškemu sloju (*ordo*), ki je označeval tako njihov svoboden status kot profesionalno povezavo z nasiljem, na drugi strani pa je šlo za potencialno svete predmete, ki so imeli lahko izpisane priprošnje in molitve, bili blagoslovljeni v posebnih liturgičnih obredih ali posvečeni s plemenitimi dejanji nosilcev.¹³⁰ Meču je religiozno konotacijo dajala že oblika križa,¹³¹ s posvetitvijo (*Consecratio ensis*) pa je bil skupaj z nosilcem simbolno spremenjen v božje orožje, zavezano obrambi šibkih in Cerkev. Stara predstava

¹²⁸ Oakeshott 1991, 14; Jones 2010, 137–138.

¹²⁹ Lazar 2009, 155–159; v popisu stroškov koroškega vojvode Henrika med pohodom v Italiji leta 1324 so navedena tudi velikodušna nadomestila za poškodovano oziroma izgubljeno opremo ali pa nagrade oziroma reprezentančna darila – npr. 400 lb za bojnega konja enemu od Čreteških, H. Schennanu v isti namen 200 lb, 100 lb za meč vitezu Ortolfu iz Šentvida, 4 lb za par pozlačenih ostrog (glej Lazar 2012, 120).

¹³⁰ Allen Smith 2011, 177–179.

¹³¹ Eden najbolj znanih zgodovinsko in arheološko potrjenih primerov za čaščenje meča kot križa je dejanje Galgana Guidottija (1148–1181) iz Toskane, ki je po prekinitvi sekularnega življenja zaradi duhovne preobrazbe in umiku v meništvo svoj meč zadržal na hribu Montesiepi, okoli katere je bila po njegovi smrti zgrajena rotunda sv. Galgana (Chodyński 2014).

¹²⁵ Keen 2002, 116–127.

¹²⁶ Allen Smith 2011, 178.

¹²⁷ Grünzweig 2009, 418.

o bojevnitvu kot partnerstvu med bojevnikom in orožjem, sedaj med vitezom in mečem, je bila tako vključena v krščanski kozmos.¹³² Najstarejši napisi *in nomine Domini*, ki izražajo krščansko komponento viteštva (*miles christianus*)¹³³ in morda tudi samo posvetitev meča, izvirajo iz zgodnjega 11. st.¹³⁴ Okvirno sočasne so tudi najzgodnejše blagoslovilne formule (*Benedictio ensis*) v liturgičnih rokopisih, ki so poleg meča zadevale tudi bojevnikovo sulico in ščit.¹³⁵

Meč in nožnica, ki je omogočala njegovo nošnjo in mu zagotavljala zaščito pred neugodnimi okoljskimi razmerami, sta bila tudi v simbolnem smislu pojmovana kot nekaj, kar spada trdno skupaj. Pomen nožnice dokazuje dejstvo, da se je v primeru njene izgube vrednost meča močno zmanjšala. Iz *Lex Ribvaria* (XXXVI, kap. 11), zbirke frankovskih zakonskih besedil iz začetka 7. stoletja, izhaja, da je bila cena meča z nožnico sedem solidov, vrednost meča pa so cenili le na tri solide,¹³⁶ pri čemer se je verjetno določen del razlike v ceni nanašal na pasno garnituro, pogosto izdelano iz plemenitih kovin. Nožnice iz 10.–13. st. so bile sestavljene iz dveh lesenih platic, znotraj obloženih z blagom ali krznom, zunanje prevleke iz blaga in/ali usnja, redkeje pločevine, nadalje koničnika iz kovine, rogovine ali drugega materiala ter občasno pločevinastih okovov ustja.¹³⁷ Večina nožnic je bila izdelana izključno iz organskih materialov, zato so najdbe njihovih ostankov redkost, večkrat pa so se ohranili kovinski okovi, zlasti spodnjega dela, tj. koničniki.¹³⁸ Upodobitve nožnic s koničniki so v 11. in 12. st. maloštevilne, pogostejše so v 13. in 14. st.¹³⁹

Geografska razporeditev arheoloških najdb koničnikov iz 10.–13. st. kaže, da so ti v glavnem omejeni na severno, srednjo in vzhodno Evropo,

z območja zahodne Evrope jih skoraj ne poznamo. Analiza grobnih najdb je opozorila na nesorazmerje med številom odkritih mečev in koničnikov, saj se je izkazalo, da je bilo z okovi opremljenih le od pet do 10 odstotkov nožnic. Rezultati študije, ki je obravnavala dolžino mečev in pojavnost koničnika, niso pokazali očitne povezanosti okova s potrebo po boljši zaščiti nožnice večjega meča. Praktična funkcija koničnika kot okrepitevenega elementa torej ni njegova osnovna vloga, saj okrepitev ob nošnji najbolj izpostavljenega spodnjega dela potrebujejo vse nožnice. Okrašeni srebrni ali bronasti primerki iz severne in severovzhodne Evrope (zlasti z območja baltskih plemen), ki pogosto nosijo upodobitve ptic in v izvirnih predlogah izvirajo iz skandinavskega okolja, bi lahko bili torej pokazatelj simbolne funkcije koničnika kot oznake družbenega položaja, moči, določene funkcije osebe ali pripadnosti skupini/družini, na njih upodobljeni motivi pa naj bi ščitili lastnika meča in mu zagotavljali zmago v boju. Ob tem je jasno, da so v tako dolgem obdobju in na tako velikem območju pomen koničnikov dojemali različno in da se je ta s časom spreminjal.¹⁴⁰

V večini primerov se datiranje mečev in koničnika ujema, kar nakazuje sočasno izdelavo popolne garniture, kjer sta bila orožje in nožnica prilagojena po velikosti in okrasju. Preostanek gradiva pa vendarle kaže kronološko odstopanje, povezano s predelavami, popravili ali posodobitvami. Poškodbe na orožju so nastajale zlasti v spopadih, po katerih je za nadaljnjo uporabo ostal le meč ali samo nožnica. Dopolnitev para je bila nujna, saj je lahko orožju povrnila polno materialno vrednost in s tem tudi vlogo kazalnika statusa lastnika. Kronološko odstopanje med izdelavo meča in nožnice je dokumentirano tudi pri nekaterih ceremonialnih mečih, ki kažejo posebno skrb pri kombiniranju obeh komponent, namenjeno ohranjanju vladarskega blišča orožja in aktualiziranju njegove ideološke in simbolne sporočilnosti.¹⁴¹ Eden takih primerov je t. i. meč sv. Mavricija iz zakladnice dunajskega Hofburga, ki je bil verjetno izdelan za kronanje Otona IV. v Aachnu leta 1189, torej več kot stoletje po nožnici, sestavljeni iz dveh platic iz lesa oljke, prekritih z zlato pločevino z iztlačeni 14 podobami vladarjev, in obloženo z dragimi kamni, ki je bila narejena za cesarsko posvetitev Henrika IV. v Rimu leta 1084.¹⁴²

¹³² Grünzweig 2009, 439.

¹³³ Glej Žvanut 2011.

¹³⁴ Geibig 1991, 123–132; Grünzweig 2009, 269; za najstarejši znan meč z invokacijskim napisom velja meč iz Hedendorfa, ki ima na eni strani branika izpisano besedo BENEDICTU, na drugi pa črke DSNDSN. Zadnje naj bi bile začetnice invokacijskega obrazca: Dominus (-eus), Noster, Salvator (-anctus), Dominus (-eus), Noster, Salvator (-anctus), celotna vsebina napisa naj bi bila navdahnjena z odlomkom psalma št. CXLIII, ki se začne: *Benedictus Dominus Deus meus qui docet manus meas ad praelium et digitos meos ad bellum ...* (glej Marek 2005, 54).

¹³⁵ Nabergoj 2001, 42–43.

¹³⁶ Glej Grünzweig 2009, 418–419.

¹³⁷ Geibig 1991, 104–111; Oakeshott 1994, 137–138.

¹³⁸ Cameron 2000, 45.

¹³⁹ Janowski, Kurasiński 2010, 85.

¹⁴⁰ *Ib.*, 87–93.

¹⁴¹ *Ib.*, 81–83.

¹⁴² Schulze-Dörrlamm 2012, 639–642, sl. 20–22.

Kot pomemben emblem posvetne oblasti in politične avtoritete je bil meč od karolinškega obdobja sestavni del regalij (*regalia*) oziroma vladarskih insignij in kot tak neposredno povezan s ceremonialom ob kronanju in investituri. Analiza ikonografskih virov je pokazala, da se je simbolna funkcija meča izražala ne samo glede na specifične okoliščine uporabljen način držanja ali nošnje meča, temveč je bila simbolična sporočilnost orožja v obeh smereh lahko poudarjena tudi s prisotnostjo oziroma odsotnostjo nožnice. V stiliziranem jeziku kretenj s srednjeveških upodobitev je izvlečen meč praviloma pomenil vladarsko moč uveljavljanja discipline in prisile ter njegovo pripravljenost na bojno delovanje in nasilje, spravljen v nožnico, ovito s trakovi, pa miroljubne oziroma spravljive namere.¹⁴³ Izvlečen in dvignjen v desni roki je meč pomenil zmago ali znamenje za začetek bitke, zlomljen pa je bil simbol poraza in pokoritve ali smrti zadnjega moškega potomca v družini.¹⁴⁴

SREDNJEVEŠKO OROŽJE IZ VODNIH KONTEKSTOV

Zamejitev fenomena

Pojav srednjeveškega orožja v vodnih kontekstih, ki je kot tak predmet več desetletij trajajočih razprav in polemik, se zdi primerno osvetliti na eni strani z vidika argumentacije v študijah tega fenomena na regionalni ali nadregionalni ravni, na drugi pa v perspektivi izpovednosti izbranih najdišč in kontekstov, zlasti tistih s popolnejšo raziskovalno dokumentacijo. Celostni arheološki pokazatelji so toliko pomembnejši, ker so poskusi razlag vsakokratnih konkretnih razlogov za potopitev orožja pri posamezno dvignjenih najdbah bolj kot ne špekulativni in omejeni na ugibanja o naključnih izgubah ali namernem deponiranju. Na možne okoliščine potopitve mečev včasih precej očitno napeljujejo že pogosto spregledani ali nekomentirani notranji pokazatelji predmeta, zlasti prisotnost ostankov nožnice ter sledovi dogajanja pred potopitvijo (npr. nepopravljene poškodbe ostrin, ožganost, namerno zvijanje in sekanje ...), pri nepoškodovanih mečih, najsibo z nožnico ali brez, pa je razlog za potopitev forenzično praktično nezaznaven. Arheološki

kontekst najdb sega od primeroma zgolj navidezno osamljenih predmetov, prek skupnih ali ponavljajočih se odkritij na ozko zamejenih območjih (kjer njihovo kopičenje je ali ni posledica poodložitvenih dejavnikov) do redkih primerov orožja, najdenega v prepoznavni zvezi z ostanki sočasnih struktur in naprav (mostovi, pristanišča, plovila).

Naključje ali namera: argumentacija

Kljub močni sporočilnosti doslej neizpodbite ocene, po kateri več kot polovica dokumentiranih evropskih najdb srednjeveških mečev (govor je celo o deležu okoli 80 odstotkov)¹⁴⁵ izvira iz vodnih okolij, ostaja pregledna študija, ki bi celovito obravnavala pojavnost srednjeveškega orožja v arheoloških kontekstih, deziderat. Avtorja dveh vplivnih študij, Alfred Geibig in Jean-Claude Rivière, sta med možnimi vzroki za pojav srednjeveških mečev v rekah ritualnemu oziroma votivnemu odlaganju pripisala podrejeno vlogo, kot verjetnejše sta zagovarjala naključne izgube ob prečkanju ali v boju ter namerno potapljanje iz profanih vzgibov.

Po Rivièreu je pomemben delež srednjeveškega orožja iz rek povezan z izgubami ob prečkanju reke, na območju vodnih naprav v mestih in rečnih pristaniščih, kjer si je mogoče tudi v nebojnih okoliščinah predstavljati vrsto situacij, ki so lahko privedle do padcev predmetov v vodo. Tveganje za neprostoovoljno izgubo nošenega orožja je bilo veliko predvsem med bitkami na rečnih prehodih in mostovih.¹⁴⁶ Tak primer je porušitev mostu čez reko Inn pri Mühldorfu na Bavarskem leta 1258, ko je pod težo bežeče vojske Otokarja most popustil, v rečnih valovih pa je izginilo 400 vojakov. Na tistem mestu so bili v reki ob drugem gradivu dejansko najdeni štirje meči, ki po Geibigu sodijo v 12. st. in za katere avtor ne izključuje možnosti povezave z dogodkom, opisanim v pisnem viru.¹⁴⁷ O težavah, ki so spremljale prečkanje rek, nazorno priča prizor s tapiserije iz Bayeuxa, na katerem z meči opasani vojaki gazijo mejno reko Couesnon, držeč ščite nad glavo, pred njimi je prikazan skupaj s konjem padajoči jezdec, na nasprotnem bregu pa vojvoda Harold rešuje dva vojaka iz živega pessa.¹⁴⁸ Ena manj znanih literarno dokumentiranih

¹⁴⁵ Oakeshott 1991, 3.

¹⁴⁶ Rivière 2012a, 203–210; id. 2012b, 237–246.

¹⁴⁷ Geibig 1991, 178–179, sl. 39.

¹⁴⁸ Musset 2005, prizor št. 17: *et hic transierunt flumen Cosnonis in hic Harold dux trahebat eos de arena.*

¹⁴³ Jones 2010, 133; Janowski, Kurasiński 2010, 75–80; glej nožnico Ludvika IX. Svetega na stenski poslikavi v dominikanskem samostanu na Ptuju (Balažic 2014).

¹⁴⁴ Marek 2005, 59.

utopitev v bojni opremi je smrt vojvode Giselberta Lotariškega med begom po bitki pri Andernachu oktobra 939. Njegovo truplo v Renu je našel neki ribič in zatem skrnil njegovo opravo.¹⁴⁹

Geibig je opozoril, da tudi če bi bile zaradi ključnih izgub pri prečkanju in plovbi potopljene vse vodne najdbe mečev (iz 8.–12. st.), bi to glede na pričakovano število nesreč skozi več kot 400 let trajajoče obdobje pomenilo le zanemarljivo majhen delež dejanskih izgub.¹⁵⁰ Podobnega mnenja je bil tudi Alain Testart, ki je za potrebe širšega razumevanja pojava orožja v rekah zbral izračune za število latenskih mečev iz posameznih rečnih najdišč in lokacij prehodov (Saona, Doubs, Witham, Temza in druge reke v Veliki Britaniji), po katerih naj bi bil en meč izgubljen povprečno na vsakih 6 do 20 let.¹⁵¹

Drug pomemben vir potopljenega orožja naj bi bili spopadi na rekah in ob njih, čeprav Riviere opozarja, da količine najdb ne ustrezajo sporočeni intenzivnosti bitk v rečnem prostoru. V tem kontekstu se oba avtorja sklicujeta na možnost povezave najdb z odmetavanjem orožja bežečih v reko, da ne bi prišlo v roke zasledovalcev.¹⁵² Po Geibigu so bile vode za tovrstno odpoved orožju posebej primerne, saj sta iskanje in dvig potopljenih predmetov zelo otežena oziroma nemogoča, kar bi po njegovem mnenju lahko pojasnilo tudi velik delež vodnih najdb v primerjavi s posamičnimi najdbami s kopnega, saj je bilo slednje bistveno lažje najti in pobrati. Čeprav oddaljena, zlasti zaradi omenjenega izogibanja vojaškim operacijam v zimskem obdobju, se zdi vendarle ne povsem izključena tudi možnost, da je orožje dospelo v vodo kot posledica udara zaledenole rečne ali jezerske površine med spopadom ali prečkanjem.¹⁵³

V zvezi z domnevnim žrtvovanjem orožja v vode je Riviere opozoril na pogosto prakso zaobljubnega odlaganja orožja in druge vojaške opreme, ki so

jih opravili vladarji ali veliki fevdalci v cerkvenih svetiščih srednjeveške Francije pred bitko ali pomembnim dogodkom. Takšno darovanje je bilo namenjeno za cerkev ali drug kraj (krščanskega) kulta in je predvidevalo za dlje časa razvidno dejanje, primerjavo z vodo kot posvečenim krajem pa je za srednjeveško realnost ocenil kot povsem nerelevantno in neprimerno.¹⁵⁴

Spoštovanje do orožja, predvsem do meča po uvedbi viteštva, ter močna simbolična in ekonomska vrednost orožja po Rivièreu govorijo proti obstoju darovanja in žrtvovanja orožja v vode v srednjem veku, ki naj bi bil preveč krščanski in preveč zaznamovan z bahaštvom, da bi v vodo razsipal tisto, kar lahko "koristno" uporabi.¹⁵⁵ Onkraj striktno religioznih motivov za odlaganje orožja v vode je presojal tudi argumente za uničenje orožja v bitki poražene strani, za katerega v pisnih virih ni našel nobene potrditve, nasprotno, orožje je bilo zaradi svoje vrednosti po bitkah organizirano in sistematično zbirano. Med mogočimi pragmatičnimi razlogi je omenil odpoved težkemu kosu vojaške opreme zaradi stiske, v kateri se je znašel vojščak ob pregonu, ali zaradi želje, da meč ne bi prišel v nepravne roke (npr. Rolandov meč Durendal).¹⁵⁶

Več avtorjev, med njimi Heiko Steuer, je v obravnavi fenomena darovanja orožja v germanskem svetu nasprotno dopustilo možnost, da je bil del mečev in sulic iz karolinškega obdobja in visokega srednjega veka iz rek vanje odvržen v okviru ritualnih dejanj. Dejstvo, da večji del najdb mečev ULFBERTH¹⁵⁷ in suličnih osti s krilci, ki so znane praktično z vseh območij pod frankovsko oblastjo, pa tudi s Slovani poseljenih južnih in vzhodnih delov srednje Evrope, izvira iz rečnih strug, nakazuje možno povezavo vodnih najdb s pretežnim prenehanjem običaja prilaganja orožja v grobove v 8. stoletju, čeprav so se ponekod na severu in vzhodu Evrope pokopi z orožjem nadaljevali.¹⁵⁸

¹⁴⁹ Leyser 1994, 55, op. 19.

¹⁵⁰ Geibig 1991, 178–179.

¹⁵¹ Testart 2012, 366.

¹⁵² Rivière 2012b, 247–249.

¹⁵³ Npr. znana bitka med tevtonskimi vitezi in vojsko novgorodske republike na zaledenem Čudskem jezeru (Peipus) 5. aprila 1242. Glede na analizo okoli 2.500 dokumentiranih podatkov o zmrzali, trajanju snežne odeje in zmrzovanju vodnih teles ter rasti vegetacije iz obdobja 750–1300 na območju držav Beneluksa, vzhodne Francije, zahodne Nemčije, Švice in severne Italije, ki se večinoma ujemajo s spoznanji za srednjo Evropo, so bile posebej hladne zlasti zime 1076/1077, 1142/1143, 1204/1205, 1215/1216 in 1233/1234 (Pfister et al. 1998).

¹⁵⁴ Rivière 2012b, 239–240.

¹⁵⁵ Ib., 247–249.

¹⁵⁶ Ib., 241–245.

¹⁵⁷ Glej Stalsberg 2008.

¹⁵⁸ Glej A. Stalsberg, *The Vlfberht sword blades reevaluated* (Jenny-Rita website, Stavanger 2008, <http://www.jenny-rita.org/annestalsberg.html> [zadnji dostop 4. 11. 2016]).

Za del omenjenih osti, odkritih pri izkoriščanju prodišč v bližini rek, se na podlagi prisotnosti drugih zvrsti sočasnega gradiva domneva, da ne gre za originalno potopljene predmete, temveč ostanek odplavljenih grobišč, ki so pripadala naselbinskim jedrom v bližini rečnih prehodov (Sekelj Ivančan 2007).

Zgoščanje najdb, ki obsegajo skoraj izključno napadalno orožje (meče, sulične osti in sekire), na določenih delih rečnih strug in kontinuiteta, ki primeroma sega že v bronasto dobo, naj bi govorila za darovanja skupin ali posameznikov, med možnimi motivi pa je Steuer omenil uničenje tabuiziranega orožja, npr. po bitkah ali usmrčitvah. Kot verjeten primer daritve manjše skupine bojevnikov Steuer obravnava najdbo treh mečev in štirih suličnih osti, ki so bile odkrite pri bagranju na nekdanjem izlivu reke Schwinge v Labo pri kraju Stade,¹⁵⁹ drugi pa ta sklop orožja bolj splošno povezujejo z zgodovinsko izpričanim napadom Vikingov leta 994. Po mnenju Thorstena Lüdeckeja bi lahko eden od mečev, datiranih v drugo polovico 10. st., glede na obliko pripadal napadalcem, druga dva, ki nosita latinske napise, pa branilcem,¹⁶⁰ ob tem, da gre tovrstne interpretacije zaradi pomanjkljivih najdiščnih podatkov in nezadostne argumentacije o potencialnih nosilcih posameznih kosov orožja brez dvoma jemati z določenim pridržkom.

V perspektivi hipotez o ponavljajočih se naključnih izgubah pri prečkanju, plovbi in v okviru spopadov na vodi je treba ponovno opozoriti na pomenljivost prisotnosti nožnic, v katerih je ob potopitvi tičal večji del mečev, kot bi smeli sklepati samo na podlagi dokumentiranih primerov. Pri prečkanju globljih rek so morali težko oboroženi vojaki sneti opremo, saj je plavanje v verižni srajci in z opasanim mečem skrajno naporno oziroma nemogoče.¹⁶¹ Onkraj možnosti, da se je nosilcu

¹⁵⁹ Geibig 1991, kat. št. 231–235, t. 140: 1–3; 141; 142: 1–4; 143–144; Steuer 2006, 43.

¹⁶⁰ Lüdecke 2005, 34.

¹⁶¹ Srednjeveški vitez, ki je bral latinski original ali prevod Vegecijevega dela o rimski vojaški praksi poznega 4. st. *Epitoma rei militaris*, je naletel na poglavje (I, 10), v katerem je bilo znanje plavanja priporočeno kot praktična in nujna veščina, ki bi jo morali obvladati vsi vojaki. V rimski vojski so po tej sposobnosti posebej sloveli konjeniki iz plemena Batavijcev, ki so reke premagovali plavajoč ob konjskem boku. V bojnih okoliščinah je plavanje tudi v srednjem veku prišlo v poštev zlasti kot možnost umika ali pobeга, pri ubiranju bližnjic ali kot način prikritega približevanja in napada. Viri večkrat poročajo o plavanju lažje oboroženih vojakov, npr. velških najemnikov, ki so se med obleganjem mesta Chaumont v Normandiji junija 1176 spustili po reki Epte in se prikradli branilcem za hrbet. V 12. st. je bilo plavanje predstavljeno kot dragocen del urjenja mladeničev, ki so želeli postati vitezi, njegovo veljavo pa je še povečevalo povezovanje z "old Romayns" in njihovimi dosežki, ki jih je srednjeveška aristokracija zelo cenila. V enem od angleških del iz konca 12. st., ki je našlo tudi odmev v poznejši nemški literaturi, je plavanje navedeno med sedmimi viteškimi veščinami (jahanje, plavanje,

uspelo znebiti okornega kosa orožja po padcu v globoko vodo, je blizu domneva, da lastnik oz. imetnik v času tik pred potopitvijo orožja ni bil opasan, kar posledično skoraj izključuje možnost, da je tak meč došel v vodo kot posledica izgube neposredno v boju, in nakazuje dogajanja ali neposredno po boju ali v mirnih okoliščinah. V nebojnih okoliščinah se med kratkotrajno rečno plovbo v večjem čolnu, brodu, splavu ali celo ladji oborožencu ni bilo treba razpasati, kar je moral nasprotno storiti npr. pri usedanju v manjši deblak. Slednje bi ob potencialni nesreči lahko privedlo do izgube lastnine, podobno kot v primeru, da je nekdo, večš plavanja, v ta namen orožje (ščit, verižna srajca, čelada, meč, sulica) namestil na neki plovni objekt in ga potiskal oz. vlekel za sabo, potem pa zaradi tega ali onega razloga izgubil. Nad kilogram teži meči so kljub nožnicam iz organskega materiala potonili takoj oziroma prehitro, da bi jih bilo mogoče pravočasno zadržati ali ujeti, drugače kot npr. pri sulicah ali ščitih, ki so jim plovnost vsaj nekaj časa zagotavljali leseni držaji oziroma plošče.

Ne glede na okoliščine, zaradi katerih se je vojak znašel v globoki vodi, se je moral čim prej znebiti vse opreme, ki ga je bremenila. V tem kontekstu je zaradi svoje velike teže in okornosti zanimiva zaščitna oprema, zlasti čelade in kosi ploščnega oklepa, ki jih je v nasprotju z verižno srajco razmeroma lahko odvreči, vendar so med rečnimi najdbami redkost. Na ta argument proti množičnemu izgubljanju oborožitve med utapljanjem ali kakim podobnim nevarnim dogodkom je bilo opozorjeno že v obravnavah vodnih najdb ščitov iz starejših obdobj, ki kažejo pomenljivo kronološko in prostorsko dinamiko.¹⁶²

boksanje, sokolarstvo, šah in pisanje verzov). Nasprotno se v romancah in *chansons de geste* plavanje le redko pojavlja v opisu dejanj viteških junakov in je prej videno kot tuje in nezdružljivo z njihovim običajnim obnašanjem. Drugače od rimskih, anglosaških in normanskih piscev, ki so beležili bojne dosežke junakov s plavanjem, primeroma v polni opravi ali v sedlu, v literaturi angleške in francoske elite plavanje ni prepoznano kot atribut idealnega viteza, niti kot ena od običajnih bojnih spretnosti. To seveda ne pomeni, da vitezi niso plavali zaradi užitka ali nuje, zdi pa se, da so to počeli manj pogosto od svojih predhodnikov (Orme 1983, 22–45).

¹⁶² Med kovinskimi grbami iz rek evropske celine tako povsem manjkajo primerki iz mlajše železne dobe, ki so sicer nepogrešljiv del inventarjev kulturnih mest na kopnem in v jezerih, v pomembnem številu in dragocenih izvedbah pa so znani iz rek v Britaniji (glej Dumont, Gaspari, Wirth 2006, 259–260). Razlagi o naključnih izgubah nasprotuje

Tveganje za nehoteno izgubo meča skupaj z nožnico morda nikjer ni realnejše kot v primeru brodolomov na morju. Ena zelo redkih srednjeveških najdb iz tega okvira je verjetno meč v nožnici iz časa med sredino 10. in sredino 12. st., odkrit leta 2011 pri ribolovu z mrežo okoli dve miljii pred otokom Martignano v Maranski laguni. Držaj popolnoma ohranjenega, 81 centimetrov dolgega meča kombinacije Xa/A/1a po Oakeshottu sta sestavljali oblogi iz bukovega lesa, oviti z vrvico iz lanu ali konoplje. Nožnica, izdelana iz lesenih platic, prevlečenih z usnjem, je bila opremljena z železnim koničnikom, okrašenim s krožci. Na spodnjem delu nožnice se je ohranil še kos tkanine neznan namembnosti. Opredeleitev školjk iz peščene konkrecije, ki se je nabrala po celotni površini predmeta in ga tako izvrstno ohranila, je pokazala vrste, značilne za priobalna, plitvo potopljena peščena dna, in omogoča sklep, da kraj odkritja meča ne leži daleč od mesta potopitve. Glede na redkost orožja na trgovskih ladjah se domneva zveza meča z vojaško ladjo, ki je v viharju zašla v težavo in morda celo potonila v bližini najdišča meča. Geofizikalne raziskave okolice najdišča meča niso potrdile prisotnosti ostankov plovila, zato se je morda brodolom zgodil dlje na odprtem, morje pa je sčasoma razneslo ladijski tovor.¹⁶³ To se ni zgodilo v primeru razbitine okoli 10 metrov dolge ladje iz 15. st., odkrite leta 1959 pri izkopu kanala Logonovo (Ferrara) v južnem delu delte Pada, v notranjosti katere so poleg nekaj keramičnih posod odkrili popolnoma ohranjen meč v nožnici z lesenimi platicami.¹⁶⁴

Na drugi strani kaže omeniti kar 10 mečev iz 8.–12. st., ki so prišli na dan med izkopavanji sedimentov v pristanišču Hedebyja (Haithabu) na vzhodni obali južne Jutlandije. Na vseh mečih so se ohranili ostanki nožnic, zato prevladuje mnenje, da niso mogli biti izgubljeni v boju. Pri dveh mečih se zaradi njune zveze s pristajalnimi napravami dopušča izguba med natovarjanjem

oziroma raztovarjanjem, za ostale se domneva, da gre najverjetneje za ostanke daritve.¹⁶⁵

Izbrana najdišča srednjeveškega orožja v rekah

Pomen Ljubljane kot najdišča z nenavadno velikim številom najdb iz prostorsko omejenih delov rečnega toka se izkristalizira zlasti v primerjavi s količinami srednjeveškega orožja iz večjih evropskih vodotokov oziroma plovnihi poti, ne glede na to, da so bili ti večinoma pridobljeni v okviru konvolutov predmetov iz regulacij in poglobljanj strug, redkeje pa z neposrednim dokumentiranjem najdiščnih kontekstov. Med francoskimi rekami po številu najdb srednjeveškega orožja iz časa med 8. in 15. stoletjem izstopa okoli 166 kilometrov dolg odsek reke Saone nad Lyonom, od koder med drugim izvira 12 mečev, 13 suličnih osti in tri bodala, ki so bili objavljeni v katalogu razstave iz leta 1990. Gre za posamične najdbe, porazdeljene na vrsto lokacij, ki jih avtorji spremnih besedil povezujejo z naključnimi izgubami na pregazih in prehodih ter pri prevozu enot in opreme.¹⁶⁶ Z vidika zgostitev najdb orožja v Ljubljani še bolj preseneča maloštevilnost in posamični značaj najdb srednjeveškega orožja iz Sene, Héraulta, Dordogne, Alliera in dobršnega dela drugih plovnihi rek v Franciji, kljub resnim in ponavljajočim se arheološkim raziskavam.¹⁶⁷ Za razumevanje kompleksnosti problematike pojava najdb srednjeveškega orožja na rečnem dnu so tako posebej pomembni rezultati podvodnih pregledov in sondiranje struge reke Charente med letoma 2003 in 2010, ki so zajeli odsek med vasema Taillebourg in Port d'Envaux, okoli 40 kilometrov od izliva v Atlantski ocean. Prvi sklop orožja obsega dva meča iz 10. st., 15 sulic, osti kopij in puščic, ščitno grbo, šest sekir in množico nožev, ki so bili skupaj z ostalimi predmeti (lončenina, rokodelsko orodje, ribiški in ladijski pribor itd.), dvema čolnoma deblakoma in ostanki obdelanega lesa odkriti na zvišanem predelu dna okrog 45 metrov široke struge pri vasi Port d'Envaux, v globini med štiri in šest metrov.¹⁶⁸ Ta del reke (v objavi označen kot plitvina 3), ki so ga morske ladje dosegale s pomočjo plime, zaznamujeta dve obrežni plitvini, ki obsegata skoraj celotno širino struge in tako ustvarjata najbolj primerno mesto za prečkanje, obenem pa tudi gradnjo pristaniških

tudi razmerje med čeladami iz zgodnjecesarskega obdobja, ki so med rečnimi najdbami bistveno pogostejše od okvirno sočasnih ščitnih grb, znanih zlasti iz rečnih strug v severni Galiji oziroma spodnjem Porenju (Nicolay 2007, 22–24, 181–189), ter nenavadno povečan delež grb srednjecesarskega obdobja (2./3. st.) med rečnimi najdbami iz Podonavja in Porenja (glej Gaspari 2002a, 241, 258).

¹⁶³ M. Capulli *et al.*, *Spatha. Dal mare una spada con mille anni di storia*. – Razstava. Museo Archeologico della Laguna di Marano, 2015.

¹⁶⁴ Berti 1987, 25, sl. 14–16.

¹⁶⁵ Geibig 1999, 49; Steuer 2006, 42; Kalmring 2011, 254.

¹⁶⁶ Bonnamour (ur.) 1990, 18, 151–179.

¹⁶⁷ Rivière 2012b, 247.

¹⁶⁸ Dumont, Mariotti 2013, 91–96, 135–161.

naprav. Ladje so morale pri plovbi v dobro zavarovan globlji predel struge, ki je omogočal varno sidranje oz. privez, pri prečkanju ozkega prehoda v sredini struge upočasniti, kar je omogočalo dober nadzor prometa in pobiranje dajatev na prevažano blago. Podobo pristaniškega predela iz obdobja med sredino 9. in sredino 10. st. zaokrožajo leseni in kamniti ostanki pristajalnih ter ribolovnih in ribogojniških naprav, bankin in zapor za usmerjanje rečnega toka ter čolnov deblakov v bližnjih plitvinah. Zgodnjese-dnjeveško pristanišče je bilo v 10. stoletju opuščeno in premaknjeno okoli en kilometer dolvodno v območje novonastalega gradu, vasi in mostu pri današnjem naselju Taillebourg. V okolici lesenih pilotov, ki morda pripadajo temeljem prve mostne konstrukcije, zgrajene na večji in stabilni plitvini (6) v 10. st. ali kmalu po letu 1000, so potapljači že pred organiziranimi raziskavami našli štiri meče, od tega enega s skromnimi ostanki nožnice, ter šest suličnih osti in več bojnih nožev iz 9. in 10. st.¹⁶⁹ Koncentriranje orožja na obeh predelih struge, ki ga Annie Dumont in Jean-François Mariotti poja-snjujeta s težavnostjo ponovne pridobitve zaradi globine vode, nakazuje strateško vlogo križišča rečno-morskih in kopenskih komunikacij v nemirnih časih srednjega veka, ki so ga med drugim zaznamovali vikinški vpadi. Prisotnost predmetov anglosaškega in skandinavskega izvora, pisni viri o vikinški prisotnosti v letih 844–865 in podobnost imena Taillebourg z eponimno dansko krožno utrdbo *Trelleborg* utemeljujejo domnevo o stalni vikinški bazi na območju pristanišča Port d'Envaux, ki je bila opuščena ob ponovni uvedbi frankovske oblasti v regiji. Najdbe orožja s tega območja bi po mnenju avtorjev lahko predstavljale tudi sledove spopadov. Premik pristanišča na območje Taillebourga je zaznamovala gradnja mostu, ki morda sodi že v karolinško obdobje, kar bi ustrezalo tedanji praksi postavljanja utrjenih mostov v atlantski Evropi, namenjenih preprečevanju ponavljajočih se prodorov vikinških ladij v notranjost.¹⁷⁰

O tem, da tudi neposredna podvodna opažanja ne privedejo nujno do bolj določnih ugotovitev o konkretnih razlogih za zgoščeno pojavljanje orožja na rečnem dnu, pričajo rezultati pregledov 1.500 metrov dolgega odseka reke Zete pri Podgorici, tik nad sotočjem z Moračo, kjer je bilo med letoma 1985 in 2000 posamično najdenih šest mečev iz časa 11.–13. st., pet mečev iz 14. st., koničnik iz 11. st. in bodalo iz 15. st. Deset mečev izvira z okoli 50 × 50 metrov

velikega območja vzdolž ledine Vraničke njive, trije pa so bili odkriti 300 oziroma 500 metrov od skupne najdbe. Po mnenju najditelja ravninski značaj reke z nizko energijo nima sposobnosti prenašanja težjih predmetov, zato je mogoče, da pri večini najdb kraj odkritja ustreza mestu potopitve. Na tem odseku je reka tudi ob najnižjem vodostaju globoka okoli 6,5 metra, glineno dno pa prekrivajo tanki nanosi peska. Vprašanje možnih ozadij potopitve orožja na tem delu reke ostaja odprto, zelo verjetno pa je povezano z obstojem štirih pregazov, od katerih je eden od mesta skupne najdbe oddaljen 150, drugi pa 250 metrov.¹⁷¹

Srednjeveško orožje iz jezer

Glede na predstavljene značilnosti toka reke Ljubljanice ter območja zgoščenega pojavljanja okvirno sočasnih mečev in druge vojaške opreme se zdi smiselna primerjava s posamičnimi najdbami in večjimi sklopi orožja iz manjših vodnih teles (rečic, potokov, ribnikov ...),¹⁷² barij oziroma močvirij in jezer. V obravnavah možnih ozadij za potopitev orožja so zlasti slednja pogosto spregledana ali nekomentirana, čeprav je razpon interpretativnih izhodišč pri jezerih zaradi manjših, iz okolja izvirajočih tveganj bistveno ožji kot denimo pri najdbah iz večjih vodotokov. Možnosti za nesreče in naključne izgube med bitkami in plovbo so tu zelo omejene, pri presoji potencialnih vzrokov pa je pomembna zlasti razdalja med mestom odkritja in obalo. Pri lučaj oddaljenih najdiščih bolj kot ne pridejo v poštev le namerna dejanja, bolj stran od obale pa si je mogoče med drugim predstavljati potopitev s čolna ali zaledenele jezerske površine, vključno z nesrečo ob udoru ledu.

Kratek pregled začnem z najdbo karolinške sulične osti s krilci iz Dolgega jezera (Längsee) pri Šentjuriju (St. Georgen) na avstrijskem Koroškem. Popolnoma ohranjena ost iz druge polovice 8. st., ki ne kaže sledov uporabe v boju, je bila odkrita okoli leta 1987 v bližini zahodnega obrežja, od koder naj bi po navedbah najditelja izviralo še nekaj "podobnih" predmetov. Na podlagi te okoliščine ter večkrat izpričane povezave med pogansko-slovanskimi kulturnimi mesti in vodami Stefan Eichert sklepa o obstoju domnevnega ritualnega odlagališča na območju arheološko izpričanega

¹⁶⁹ Ib., 100–106, sl. 78–79.

¹⁷⁰ Ib., 224, 282–284, sl. 225.

¹⁷¹ Petrović, Vučinić 2001.

¹⁷² Npr. Bošković, Doračić 2009, 20, kat. št. 4, 6, 8, 17, 20; Gaspari 2008; id. 2009a.

naselitvenega prostora karantanske bojevnike elite, med ostalimi, povsem teoretičnimi in špekulativnimi razlagami pa dopušča tudi možnost, da gre pri sulici za grobni pridelek v okviru jezerskega pokopa, naključno izgubo pri plovbi ali spopadu na obrežju, pa tudi oddaljeno možnost, da se je sulična ost znašla na jezerskem dnu zaradi visoke vode oziroma poplave.¹⁷³

Med bolj znanimi jezerskimi najdbami iz starejših obdobj srednjega veka omenjam popolnoma ohranjen meč z napisom oblike imena ULFBERTH iz vzhodnega dela Neuenburškega jezera, odkrit leta 1910 pri kraju Marin, nedaleč od znanega arheološkega najdišča La Tène,¹⁷⁴ kot emblematično močvirsko najdbo tega časa pa meč z napisom INGELRII iz barja Teufelsmoor med krajema Worpswede in Adolphsdorf na Spodnjem Saškem, odkrit na prelomu iz 19. v 20. stoletje.¹⁷⁵ Meč, ki je glede na tipološke značilnosti datiran v obdobje med letoma 950 in 1050,¹⁷⁶ nekateri povezujejo s historično izpričanim vpadom Vikingov, ki so leta 994 vpluli v ustje reke Weser in se poskušali čez kopno skozi Teufelsmoor prebiti do Labe.¹⁷⁷

Številne najdbe orožja in vojaške opreme iz obdobja 12.–14. st. iz jezera Zbaszyn in njegovega iztoka v reko Obro¹⁷⁸ sta Marian Głosek in Tadeusz Makiewicz na splošno povezala z vojaškimi spopadi na tem območju. Med najdbami izstopata dva, naključno odkrita meča z napisi, datirana med konec 12. in začetek 14. st., od katerih je eden nepoškodovan, drugemu pa manjka spodnji del rezila. Odkritje dveh sočasnih mečev na istem mestu se po mnenju avtorjev ne zdi običajno, njun pojav v jezeru pa povezujeta z izgubo med bitko ali vojnim pohodom v enem od številnih spopadov knezov nemških in poljskih mejnih grofij.¹⁷⁹ Pojav bogato okrašenih mečev 13. in 14. st. v evropskih jezerih zaokrožata še meč iz jezera Osieczna (jezioro *Łoniewskie*), ki ga je v obdobju med svetovnjima vojnama našel ribič in je pripisan poljskemu kralju Przemyslu II (1257–1296),¹⁸⁰ ter meč iz Blatnega jezera (Balaton) s tavširanim grbom, ki je bil najverjetneje izdelan v sredini ali drugi polovici 14. st.¹⁸¹

V okviru presoje možnih vzrokov za deponiranje bodala iz 15. st. v jezeru Zugersee pri kraju Oberwill, najdenega okoli 10 metrov od obrežja, je Jonathan Frey na podlagi poškodb ročajnega dela sklepal, da se je lastnik namesto predelave bodala ali zavrženja predmeta kot odpadka odločil orožje odvreči v jezero in s tem preprečiti, da bi si ga kdo prisvojil. Med alternativnimi razlagami je po njegovem mnenju bolj kot oddaljena možnost potopitve zaradi magičnih predstav verjetno skrivanje ukradenega blaga ali prikrivanje sledov zločinov.¹⁸²

Bistveno drugačna ozadja potopitve izkazujejo večji sklopi orožja iz jezer evropske celine. Ena najzanimivejših in obenem največjih zbirk orožja iz zahodnoslovanskega prostora izvira z območja dveh mostov, ki sta vodila k enim prvih provincialnih rezidenc poljskih kraljev na otoku (Ostrow Lednicki) v jezeru Lednica. Mostova sta bila glede na rezultate dendrokronoloških analiz zgrajena okoli leta 963/964 in v naslednjih osemdesetih letih večkrat popravljana. Na jezerskem dnu so v okviru podvodnih raziskav med letoma 1986 in 2003 odkrili skupno okoli 225 kosov orožja in vojaške opreme iz okvirno istega obdobja, od tega eno čelado, sedem mečev, 58 sulic in kopij, 146 sekir, ostroge in verižno srajco, med številnimi drugimi najdbami pa bronasti skledi, lesene krožnike, sklede, vedrice, žlice, zajemalke, lemeže in bate, rogovinasta tula, bronasto tehtnico s skledama ter precej celih ali v večjem delu ohranjenih keramičnih loncev, kosov usnjenih čevljev in oblačil ter predmetov iz kosti in roževine, vse na globini med 2,5 in 11 metrov. Del orožja in vojaške opreme je bil odkrit v okolici gnieznenskega mostu, in sicer v treh skupinah od 22 do 44 metrov od obrežja otoka, kjer se domneva obstoj nadzorne ploščadi z vrati, ter razpršeno v razdalji od 70 do 160 metrov od obrežja,¹⁸³ 115 kosov, vključno s čelado, štirimi meči ter drugim orožjem in opremo, pa v 340 metrov dolgem pasu na obeh straneh poznanjskega mostu, in sicer od 25 do 75 metrov od obale.¹⁸⁴ Rezila enega od treh bolje ohranjenih mečev so se ob odkritju še držali skromni ostanki lesene platice nožnice.¹⁸⁵ Na splošno so meči v primerjavi s suličnimi ostmi in sekirami bistveno slabše ohranjeni, vendar izvor poškodb v citiranih objavah ni komentiran. Velik del suličnih osti in

¹⁷³ Eichert, Mehofer, Baier 2011, 147–149.

¹⁷⁴ Stalsberg 2012.

¹⁷⁵ Jacob-Friesen 1976; Geibig 1991, kat. št. 240, t. 146.

¹⁷⁶ Geibig 1991, t. 146.

¹⁷⁷ Lüdecke 2005.

¹⁷⁸ Głosek 1984, 29.

¹⁷⁹ Głosek, Makiewicz 2007, 138, 144, 146.

¹⁸⁰ Głosek, Kajzer 1974.

¹⁸¹ Glej Aleksić 2007, 125–126, kat. št. 59.

¹⁸² Glej Frey 2014, 118–119.

¹⁸³ Kurnatowska 2000; Wilke 2006, 444–446.

¹⁸⁴ Kola, Wilke 2014, 111–113; Wilke 2006, 447–448.

¹⁸⁵ Kola, Wilke 2014, t. 1: 1.

sekir je bil odkrit skupaj z držaji oziroma toporišči, od katerih so bila nekatera ožgana, podobno kot deli konstrukcije mostu. Po Gerardu Wilkeju bi bile lahko najdbe povezane z bitko med konjenico češkega kneza Břetislava I in poljskimi branilci med invazijo leta 1038 ali 1039, ko sta bili poleg otoške rezidence uničeni tudi cerkveni in upravni središči v Poznanju in Gnieznu.¹⁸⁶ Podrobna analiza dela orožja z območja gnieznenskega mostu nasprotno ni odkrila nobenega kosa, ki bi ga lahko zanesljivo povezali s češkimi napadalci, in kot verjetnejšo omenila prisotnost skandinavskih in rutenskih najemnikov.¹⁸⁷ Upoštevač vrednost verižne srajce, čelade, mečev in tavširanih suličnih osti, je Wilke sklepal, da orožje ni bilo naključno izgubljeno ali namerno odvrženo v vodo v okviru nekakšnih ritualnih ceremonij, temveč se je na dnu jezera znašlo kot rezultat vojaškega dogajanja, o čemer naj bi pričali tudi sledovi požara na delih mostne konstrukcije in ožgana toporišča sekir. Razprostranjenost orožja na jezerskem dnu stran od zahodne obale ter odkritje dveh deblakov na tem območju naj bi nakazovala, da se je spopad poleg na mostu odvijal tudi na čolnih in splavih.¹⁸⁸

Vzorec distribucije orožja na jezerskem dnu govori proti njegovemu izgubljanju med samim spopadom in prej priča o namerni potopitvi posameznih konvolutov v okviru ceremonialnega uničenja/onesposobitve orožja premagancev neposredno pred požigom/rušitvijo obeh mostov,¹⁸⁹ medtem ko se zdi domneva o odlagališču dolgega trajanja, ki jo je na podlagi kronologije mečev in analogij s kompleksi orožja z odlagališč v južni Skandinaviji ponudila Julie Lund,¹⁹⁰ manj verjetna.

Do sorodnega odkritja so privedle raziskave jezera Lubiąż (voj. lubuskie) leta 2015. Ob podvodnem pregledu do štiri metre globokega dna jezera je bila dokumentirana lesena mostna konstrukcija, ki je povezovala srednjeveško utrdbo na večjem od dveh otokov v jezeru s kopnim, v njeni okolici pa meč in sekire iz 11./12. st. ter več drugih predmetov iz časa med 10. in 14. st. Meč in sestava najdb, vključno s specifičnim zbirom kostnih ostankov živali, po mnenju vodje raziskave napeljuje na domnevo o možnem kulturnem značaju kompleksa.¹⁹¹

Zanimive so tudi okoliščine odkritja meča tipa H po Petersenu pri utrdbi Giecz (voj. wielkopolskie), še enem od političnih in gospodarskih središč poljske države v 10–11. stoletju. Na držaju sta se ohranili leseni platici, o nožnici ni sledu. Orožje je bilo najdeno 1,57 metra globoko pod površino, ležeč poševno v plasti organogenega blata, ki se je odlagala med piloti mostu čez obrambni jarek utrdbe. Po mnenju izkopavalcev je meč padel v jarek še v času, ko je bil ta zalit z vodo. Meču, ki je ohranjen skoraj v celoti, manjka manjši del konice, rezilo s tavširanim napisom pa je precej korodirano.¹⁹² Lech Marek previdno domneva, da bi bilo mogoče najdbo povezati s kratkotrajnim odporom ob napadu Břetislava I, ki se je končal z zgodovinsko izpričano vdajo branilcev.¹⁹³

Vodne najdbe orožja vikinške dobe

Med vodnimi najdbami orožja iz srednjega veka je bilo doslej poglobljeno analizirano predvsem pojavljanje orožja vikinške dobe v vodnih kontekstih južne Skandinavije ter manifestacije istega fenomena v Britaniji in na vzhodu evropske celine. Julie Lund je v analizi vodnih najdb z Zelandije (Danska) in iz Skanije (Švedska) prikazala, da se te zgoščajo na posebnih krajih v krajini: pri mostovih, brodih in brediščih, na ustjih manjših rek in potokov ter v jezerih in barjih. Večji sklopi najdb so bili odkriti v jezerih in barjih, skupine najdb pri mostovih in brodovih pa običajno sestavlja le nekaj predmetov. Pri mečih iz okolice rečnih prehodov gre pogosto za posamične najdbe, ki so le redko poškodovane in navadno ne kažejo sledov uničevanja,¹⁹⁴ podobno velja tudi za nekatere skupne najdbe, med katere sodi znano odkritje petih sočasnih vikinških mečev z območja nevarnih brzic na Dnepru.¹⁹⁵ Metaforično povezovanje rek s spopadi v staronordijskih epskih pesnitvah, kot so *Völuspá*, *Hávamál* in *Grímnismál*, med katerimi je v prvi celo omemba "reke nožev (bodala oz. sulice) in mečev", po njenem mnenju ne odseva samo vedenja o resničnih rekah, polnih orožja, temveč

com/2015/09/17/slady-sredniowiecznej-osady-nad-jeziorem-lubiaz/ [zadnji dostop 4. 11. 2016]).

¹⁹² L. Kubiak, M. Makohonienko, M. Polcyn, *Znalezisko miecza w obrębie reliktyw średniowiecznego mostu/grobli w Gieczu* (1991) (http://www.giecz.pl/index.php?go=kubiak_1991b# [zadnji dostop 4. 11. 2016]).

¹⁹³ Marek 2005, 59.

¹⁹⁴ Lund 2005, 110.

¹⁹⁵ Glej Rolle 1984, 530–531; Androshchuk 2002.

¹⁸⁶ Wilke 2006, 449.

¹⁸⁷ Kurnatowska 2000, 92.

¹⁸⁸ Kola, Wilke 2014, 23, 111–115, sl. 14.

¹⁸⁹ O možnosti, da gre za ostanke obredja, tudi Ślupecki (2006, 67–68) in Steuer (2006, 43).

¹⁹⁰ Lund 2005, 116–117.

¹⁹¹ Ślady średniowiecznej osady nad Jeziorem Lubiąż; (<https://historiamniejznanaizapomniana.wordpress>.

poudarja dojetje njihove vloge kot mej v spoznavni pokrajini in prizorišč spopadov.

Avtorica je opozorila na šibkost profanih oziroma funkcionalističnih interpretacij, ponujenih tudi za depojske najdbe orožja iz vodnih oziroma vlažnih okolij, ter proti domnevi, da gre za založne depoje, ki jih lastniki zaradi takih ali drugačnih razlogov niso dvignili, navedla več protargumentov. Poleg pogostosti dragocenih depojev srebrnih novcev in nakita, ki so z vidika domnevne namere po njihovi ponovni pridobitvi nenavadno številni, je opozorila na težavnost označevanja točnih lokacij jezerskih ali močvirskih depozitov, kar je nedvomno otežilo iskanje dragocenih predmetov. Poleg tega so se ljudje zavedali, da ob daljšem shranjevanju v vodi ali vlažnem okolju železni predmeti rjavijo in razpadajo, kar pomeni, da je bilo odlaganje orožja ali orodja v jezera in močvirja prej kot ne nezdružljivo z namero po njihovi ponovni uporabi.

Analiza topografskih kontekstov najdb iz južnoskandinavskih jezer, ki obsegajo zlasti orožje, orodje in nakit, je opozorila na njihovo zgoščanje na obalnih in obrežnih predelih. Lokacije najdb orožja iz 7.–12. st., odkritih v jezeru Tissø na Zelandiji, kažejo pahljačast vzorec, kar pomeni, da so jih metali z obrežja in ne recimo odvrgli s čolna. To potrjujejo tudi distribucije predmetov v drugih jezerih v regiji, kjer so bili predmeti odkriti ali v neposredni bližini obrežja ali na enaki razdalji od kopnega kot v primeru jezera Tissø.¹⁹⁶

Do podobnih sklepov je prišel tudi Ben Raffield v obravnavi orožja vikinškega obdobja iz vodnih okolij Anglije. Po njegovem mnenju je del najdb brez dvoma mogoče povezati s spopadi, vendar takšno ozadje ne more priti v poštev pri vseh najdbah, zlasti tistih brez očitnih poškodb, ki bi lahko nastale ob uporabi neposredno pred potopitvijo. Podobno je dopustil možnost, da je bil del najdb iz plovniških rek izgubljen med potovanjem ali ob utopitvah, obenem pa poudaril, da je z naključno izgubo težje pojasniti orožje iz neplovniških rek, potokov in močvirij. Opozoril je na prevlado posamičnih najdb in redkost večjih sklopov sočasnega orožja, ki bi jih bilo mogoče interpretirati s spopadi že zmerno velikih skupin.¹⁹⁷ Po njegovem mnenju bi lahko nekatere najdbe orožja tako prej kot vseobsegajoč vpliv poganskih praks vikinških prišlekov odsevale kontinuiteto ritualnega odlaganja orožja v specifičnem pokrajinskem kontekstu in v okviru predkrščanskih tradicij. Onkraj večjih

sklopov, ki jih povezuje z javnim oziroma ceremonialnim odlaganjem, bi bilo po Raffieldu mogoče v delu posamičnih najdb prepoznati individualne in zasebne obrede, povezane z željo po trajni konsolidaciji skupnosti v pokrajini, teritorialnimi spori ali grožnjami osebni varnosti in/ali prosperiteti, pri čemer avtor poudarja, da je vsaka daritev posebej predstavljala sebi lastno dejanje, ki ga ni mogoče posplošiti.¹⁹⁸ Med drugim je imelo lahko ritualno odloženo orožje zvezo z obrambo in varnostjo v smislu krepitev meja in fizične manifestacije teritorialnih zahtev. V primeru orožja iz bližine prehodov čez reko Witham je bila postavljena domneva, da predstavljajo obvezne daritve vojnih poveljnikov skupnosti za označitev oziroma konsolidacijo meja svojih ozemelj.¹⁹⁹

SKLEP

Prostorska in kronološka strukturiranost najdb ter notranji pokazatelji predmetov iz struge Ljublanice, predstavljene značilnosti njenega barjanskega toka in močvirne okolice z vidika tveganj pri (vojaški) uporabi plovne komunikacije kot dela nadregionalne povezave in rečnih prehodov lokalnega značaja v prečni smeri omogočajo oblikovanje nekaterih sklepov v zvezi z možnimi ozadji potopitve in umestitev v nadregionalni fenomen vodnih najdb srednjeveškega orožja, v okviru katerega Ljublanica brez dvoma zavzema posebno, referenčno mesto.

Prisotnost ostankov nožnice na rezilih nekaterih mečev nakazuje veliko verjetnost, da je meč v vodo došel v uporabnem stanju, kar glede na uvodne komentarje o stanju najdb ob odkritju zelo verjetno pride v poštev tudi za določen delež preostalih mečev. Fragmentiranost dela najdb povezujem zlasti s poškodbami, ki so nastajale po potopitvi zaradi oslabelosti kovine ali posledic običajne uporabe, pri čemer ne izključujem možnosti, da so meči z manjkajočimi deli rezil ali ročajev neposredna posledica spopadov v rečnem prostoru, tj. padca zadevnega dela orožja v vodo, ne pa pokazatelj zavrženja neuporabnega orožja. Z vidika dobre ohranjenosti in primerljivosti tveganj, ki izvirajo iz naravnega okolja, so meči iz barjanskega dela Ljublanice in močvirja Preprošica blizu najdbam nepoškodovanih mečev iz jezer in manjših vodnih teles, pri katerih je možnost naključne in nepovratne izgube znatno zmanjšana.

¹⁹⁶ Lund 2008, 55–56, 61.

¹⁹⁷ Raffield 2014, 639.

¹⁹⁸ *Ib.*, 648.

¹⁹⁹ Stocker, Everson 2003, 283.

Predstavljena dejstva in okoliščine napeljujejo na sklep, da je pojav pomembnega dela obravnavanega orožja v vodi rezultat zavestnih odločitev oziroma namere. Kronološka strukturiranost mečev z razmeroma številno skupino primerkov iz časa med sredino 11. in sredino 14. st., relativna maloštevilnost najdb sočasnega orožja na drogu, ki je – kot kaže množica primerkov iz konca 8. in 9. st.²⁰⁰ – ni mogoče pojasniti s tafonomskimi razlogi, ter konjske in konjeniške opreme, ki bi dokazovala intenzivnejše premike v obrečnem prostoru, nadalje zgoščeno pojavljanje mečev na določenih odsekih reke ob njihovi hkratni odsotnosti na obsežnih drugih predelih ter končno omejena tveganja po mojem mnenju v veliki meri izključujejo možnost tako naključnih izgub pri plovbi kot (ponavljajočih se) namernih dejanj iz trenutnih vzgibov, kot so prikrivanje sledov zločinov ali stiska vojaka v brezizhodnem položaju, in podpirajo domnevo o nepovratnem deponiranju/onesposabljanju orožja v funkcionalnem in/ali simbolnem smislu. To domnevo dodatno utemljujejo poseben, visoko individualiziran pomen meča in njegova povezanost z nosilcem, ki se v visokem srednjem veku začne izgubljati, ter večplastna simbolna povezava med meči in nožnicami, ki v primeru najdb neizdrtih mečev nakazuje nebojne okoliščine njihove potopitve. V kakšni meri predlagana ozadja potopitve zadevajo tudi poznosrednjeveško in zgodnjenoveveško orožje in vojaško opremo iz Ljubljane, je v tej fazi raziskav težko reči, vendar se ni mogoče izogniti vtisu, da drugače od visokosrednjeveških mečev ta količinsko impresiven sklop gradiva kaže bolj uravnoteženo zastopanost različnih vrst opreme, pa tudi bolj kot ne enakomerno prostorsko porazdelitev najdišč vzdolž rečnega toka. Spremembo v funkcionalni in prostorski strukturiranosti najdb orožja bi morda smeli vsaj deloma povezati s postopnim opuščanjem določenih vzorcev vedenja kot posledice zmanjšane simbolne vloge meča v kontekstu globokih sprememb, ki jih je prinesel prehod na najemniške enote in nove taktike, vključno z oceno, da velik del vojakov v poznem srednjem veku ni čutil nobene zavezanosti viteškimi idealom.

Med možnimi dedikanti visokosrednjeveških mečev se zarisujejo predvsem pripadniki nižjega plemstva kot glavni nosilci viteškega stanu (*militēs*) s širšega območja Ljubljanske kotline, ki jih glede na omembe ministerialov spanheimskega ljubljanskega

gospostva iz listin 12. in 13. st.²⁰¹ in okrog leta 1400 sestavljen seznam gospodov in vitezov *Nomina dominorum et militarium* z navedbo 58 vitezov iz 45 rodbin iz celotne Kranjske²⁰² v določenem obdobju ni moglo biti več kot ducat ali dva. Težje je opredeliti število dejansko potopljenih mečev, vendar bi glede na hidrogeološke značilnosti Ljubljane in nepoznavanje števila odtujenih mečev po grobi oceni smeli računati z dvakratnikom evidentiranih primerkov,²⁰³ kar bi pomenilo vsaj okoli 80 mečev iz časa med sredino 11. in drugo polovico 14. st. Odgovor na vprašanje, o kakšnem deležu vodnih najdb govorimo v okvirih vseh mečev iz tega resda le navidezno perifernega območja Svetega rimskega cesarstva, v obravnavanem obdobju 350 let, se odteguje eksaktni analizi. V poenostavljeni enačbi, ki je privedla do ocene o 1.100 mečih, smo poleg potencialnega števila mečenoscev (okoli 100) upoštevali tudi povprečno življenjsko dobo meča, zaokroženo na eno generacijo. Potopitev enega meča na približno štiri do pet let, domnevan sedem- do desetodstotni delež vodnih najdb med vsemi meči iz zamejenega časovnega in geografskega okvira ter omejeno število možnih dedikantov iz regije pa pomenijo podlago za oceno, ki sklepanje o vzrokih za pojav mečev na rečnem dnu postavlja onkraj domnev o ponavljajočih se naključnih izgubah teh dragih, praviloma uvoženih pokazateljev družbene identitete nosilca, zlasti če upoštevamo, da je marsikateri vitez s svojim orožjem končal na tujem in da je bil del polomljenih mečev zaradi nadpovprečne kakovosti surovin, iz katerih so bili izdelani, zanesljivo recikliran.

Kot eno od možnih razlag za strukturiran pojav mečev v vodi vidim njihovo neposredno povezavo s pomembnimi dogodki in prelomnicami v življenjskem oziroma vojaškem ciklusu potencialnih dedikantov, ki so lastno ali trofejno orožje²⁰⁴ darovali npr. ob uspešnem izidu spopada²⁰⁵ ali srečni rešitvi iz bitke, turnirja, duela ali sodnega dvoboja,²⁰⁶ koncu služenja pod orožjem zaradi poškodbe ali prehoda

²⁰¹ O ministerialih spanheimskega ljubljanskega gospostva glej Komac 2006, 112–123.

²⁰² Nared 2005, 315–316.

²⁰³ Glej Dumont, Gaspari, Wirth 2006, 270.

²⁰⁴ O orožju, oklepu in konjih kot trofejah oziroma plenu glej Jones 2010, 140–141.

²⁰⁵ O razdelitvi bojnega plena (*spolia*) med vojake po zmagovitih bitkah v karolinškem in otonskem obdobju glej Bachrach 2012, 172–173.

²⁰⁶ O spopadih mož na moža, duelih in sodnih dvo-bojih glej Kellet 2008.

²⁰⁰ Bitenc, Knific 2009a, 304 (kat. št. 91).

v redovništvo.²⁰⁷ Glede na tesno vez med nosilcem in reprezentativnim delom njegove oborožitve tudi ni mogoče izključiti možnosti, da gre pri delu nepoškodovanih mečev iz vode za posamične sledove pogrebnih obredov s koreninami v predkrščanski tradiciji, v okviru katerih je bilo orožje v reko deponirano skupaj z nožnico, ločeno od umrlega.²⁰⁸

Več raziskovalcev dopušča možnost, da je izvajanje nekaterih ritualov, ki so predvidevali odlaganje orožja v vodo, potekalo v krščanskem kontekstu. Po Davidu Stokerju in Paulu Eversonu je cerkev tovrstno obredje nadzirala,²⁰⁹ drugi pa te običaje povezujejo s splošno prepoznanim oz. razumljenim, vendar individualnim ravnanjem, neodvisnim od cerkve.²¹⁰ Več indicev, vključno s podobno dinamiko pojavljanja vodnih najdb mečev v nekaterih drugih delih Evrope, kaže, da so bile prakse, ki so vključevale obredno deponiranje orožja, na začetku poznega srednjega veka večinoma opuščene, kar se časovno ujema z zatonom fevdalne vojaške organizacije,²¹¹ ki je skupaj s spremembami v taktiki bojevanja ter ekonomskimi in verskimi razlogi privedla do temeljne preobrazbe viteštva.

Zahvala

Pri pripravi študije so mi z različnimi podatki, grafiko in nasveti pomagali David Badovinac, Massimo Capulli, Primož Gašperič, Ana Kovačič, Aleš Lazar, Ida Murgelj, Matevž Paternoster, Anja Paulič, Katarina Katja Predovnik, Luka Rozman, Irena Šinkovec, Benjamin Štular in Tomaž Verbič. Vsem se prav lepo zahvaljujem, posebno zahvalo pa namenjam Tomažu Lazarju za posredovano literaturo in poglobljene komentarje k prvotni različici besedila.

KATALOG

Katalog 49 srednjeveških mečev (11–15. st.) iz Ljubljane vključuje 26 mečev iz zbirk Narodnega muzeja Slovenije (NMS), 3 meče iz zbirk Muzeja in galerij mesta Ljubljane (MGML; zbirka družine Potočnik) ter 20 grafično dokumentiranih primerkov, znanih avtorju, ki se nahajajo v hrambi neimenovanih zasebnikov ali neznano kje.

Seznam ne prinaša sedmih primerkov, o katerih je znano le, da so bili odtujeni v zgodnjem obdobju potapljanja v Ljubljani, pri čemer je povezava

med vsaj tremi najdbami, prodanimi v ZRN, in upodobitvami mečev v katalogih avkcijskih hiš nezanesljiva, o vsaj štirih mečih pa je ohranjeno le verodostojno pričevanje.

Opomba: tipološke značilnosti rezil, glavičev in branikov mečev so opredeljene po klasifikaciji E. Oakeshotta z dopolnitvami po M. Aleksiću (2007). Najdišča in okoliščine pridobitve mečev iz evidence/hrambe NMS ter opisi napisov in znakov na njih so povzete po T. Nabergoju (2015).

1. *Najdišče*: Ljubljana; natančnejše najdišče negotovo; pod izlivom Gradašnice (?).

Hramba: NMS; N 35676.

Okoliščine pridobitve: regulacija (?), darilo 1832.

Tip: glavič A/B?; rezilo X/Xa?; branik 1.

Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu s srebrom tavširan napis ScS BENEDICTVS in znak v obliki puščice, na drugi strani v žlebu črki napisa MA.

Datacija: 2. pol. 12. st.

Ohranjenost: konica odlomljena, rezilo poškodovano, branik manjka; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.

Ostanki nožnice: –.

Objava/literatura: Nabergoj 2001, 155, t. 1: 1; Aleksić 2007, kat. št. 375; Lazar 2013, 102–103, kat. št. 109; Nabergoj 2015, 101, t. 1: M1.

2. *Najdišče*: Ljubljana; med Črno vasjo in Rakovo jelšo, nekje nad AC mostom.

Hramba: NMS; V 560.

Okoliščine pridobitve: potapljanje, 1990; pridobitev 1992.

Tip: glavič A; rezilo X/Xa?; branik 1.

Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu sledovi črk RMST, ki jim sledijo nejasen znak (križ v krogu, spodaj in zgoraj še po ena prečka) in še dve črki (druga je verjetno R); na drugi strani v žlebu črka N.

Datacija: 12./začetek 13. st.

Ohranjenost: odkrit v štirih kosih, sicer brez večjih poškodb; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.

Ostanki nožnice: –.

Objava/literatura: Nabergoj 2001, 156–157, t. 1: 5; Nabergoj 2015, 102, t. 1: M3.

3. *Najdišče*: Ljubljana; pri Podpeči, 300 m vzhodno od železniškega mostu.

Hramba: NMS; V 1129.

Okoliščine pridobitve: potapljanje 1979; pridobitev 1981.

Tip: glavič A; rezilo X/Xa?; branik 1.

Datacija: 2. pol. 11./12. st.

Ohranjenost: konica odlomljena, rezilo poškodovano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.

Ostanki nožnice: –.

Objava/literatura: Nabergoj 2001, 155, t. 7: 2; Nabergoj 2015, 101–102, t. 1: M2; Knific, Nabergoj 2016, 228, sl. 153.

4. *Najdišče*: Ljubljana; brez natančnejših podatkov.

Hramba: NMS; V 1922.

Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 2003.

Tip: glavič A; rezilo X/Xa?; branik 1.

²⁰⁷ Allen Smith 2011, 179.

²⁰⁸ Glej Bošković, Doračić 2009, 21–22.

²⁰⁹ Stocker, Everson 2003, 282.

²¹⁰ Raffield 2014, 648.

²¹¹ Glej Lazar 2011, 27.

- Datacija:* 11./12. st.
Ohranjenost: konica odlomljena; rezilo poškodovano.
Ostanki nožnice: ostanki lesenih platic.
Objava/literatura: Nabergoj 2009, 312, kat. št. 97 (v sredi-
 ni); Nabergoj 2015, 102–103, t. 2: M4; Knific, Nabergoj
 2016, 227, sl. 134.
- 5. Najdišče:** Ljubljana; pri Podpeči, 300 m vzhodno od
 železniškega mostu (?).
Hramba: NMS; V 4676 (akc. št. "81/29").
Okoliščine pridobitve: potapljanje 1979, pridobitev 1981.
Tip: glavič B; rezilo X/Xa?; branik 1.
Datacija: 12./zgodnje 13. st.
Ohranjenost: konica odlomljena; udarnine/vdolbine na na
 eni ostrini (pod ročajem); ostanek lesene obloge držaja.
Ostanki nožnice: ostanki lesenih platic.
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 156, t. 7: 4; Nabergoj
 2015, 103, t. 2: M5; (PAS I, 15, št. 29?).
- 6. Najdišče:** Ljubljana; nad izlivom Ljubije.
Hramba: MGML; 510:LJU;0062085 (zbirka Potočnik);
 NMS; reg. št. ZN 260/1.
Okoliščine pridobitve: potapljanje, 1987; pridobitev 2010.
Tip: glavič B; rezilo X/Xa?; branik 1/2?.
Napisi/znaki: na obeh straneh rezila v žlebu težko čitljiv
 napis iz več črk; razbirata se sklopa SINI in PIDI.
Datacija: 12./zgodnje 13. st.
Ohranjenost: odlomljena konica, rezilo poškodovano, ko-
 rodirano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2012; Nabergoj 2015, 103, t.
 2: M6.
- 7. Najdišče:** Ljubljana; pri Podpeči, ob ledini Velike senožeti.
Hramba: NMS; V 1689.
Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 2001.
Tip: glavič A/B?; rezilo X/Xa?; branik 1.
Napisi/znaki: na obeh straneh rezila je v žlebu s kositrom
 tavširan napis SXS.
Datacija: 12./zgodnje 13. st.
Ohranjenost: konica odlomljena, rezilo poškodovano, ko-
 rodirano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2013, 34–35, kat. št. 28; Na-
 bergoj 2015, 104, t. 3: M7.
- 8. Najdišče:** Ljubljana; pri Črni vasi.
Hramba: NMS; V 404.
Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 1993.
Tip: glavič B1; rezilo ?; branik 1.
Datacija: 12. st./zgodnje 13. st.
Ohranjenost: rezilo močno poškodovano, korodirano,
 konica manjka; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 156, t. 7: 3; Aleksič
 2007, kat. št. 390; Nabergoj 2013, 206–207, kat. št. 250;
 Nabergoj 2015, 104, t. 3: M8.
- 9. Najdišče:** Ljubljana; pri Črni vasi.
Hramba: NMS; V 401 (zač. inv. št. 139).
Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 1982.
Tip: glavič A; rezilo Xa?; branik 1.
- Napisi/znaki:* na obeh straneh rezila v žlebu z bakrom
 tavširan znak v obliki ribje kosti z glavo; znak morda
 tudi v žlebu na trnu.
Datacija: 12. st.
Ohranjenost: spodnji del rezila odlomljen, rezilo poškodo-
 vano, korodirano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah;
 ostanek lesene obloge držaja.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: PAS II, 109, t. 15: 1; Nabergoj 2001,
 157–158, t. 2: 8; Nabergoj 2015, 104–105, t. 3: M9;
 Knific, Nabergoj 2016, 227, sl. 134.
- 10. Najdišče:** Ljubljana; pri Črni vasi.
Hramba: NMS; V 400.
Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 1993.
Tip: glavič R1; rezilo XI; branik 1.
Datacija: 12. st.
Ohranjenost: vrh konice trahlo poškodovan; udarnine/
 vdolbine na eni ostrini.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 159–160, t. 8: 13; Aleksič
 2007, kat. št. 384; Nabergoj 2013, 34–35, kat. št. 26;
 Nabergoj 2015, 105, t. 4: M10; Knific, Nabergoj 2016,
 228, sl. 153.
- 11. Najdišče:** Ljubljana; med Lipami in Črno vasjo.
Hramba: NMS; V 1912.
Okoliščine pridobitve: potapljanje leta 1993 ali prej; pri-
 dobitev 1999.
Tip: glavič B/N; rezilo X/Xa?; branik 1.
Napisi/znaki: na obeh straneh rezila v žlebu z bakrom
 tavširan znak v obliki stiliziranega rastlinskega motiva;
 na eni strani kot cvet neopredeljive rastline, na drugi
 kot lilija.
Datacija: 2. četrtina ali sredina 13. st.
Ohranjenost: konica odlomljena; udarnine/vdolbine na
 obeh ostrinah (?).
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 157, t. 2: 7; Aleksič
 2007, kat. št. 371; Nabergoj 2013, 88–89, kat. št. 95;
 Nabergoj 2015, 105–106, t. 4: M11; Knific, Nabergoj
 2016, 227, sl. 134.
- 12. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
Hramba: NMS; V 4677.
Okoliščine pridobitve: potapljanje v 80. letih 20. st. ("sklop
 8 mečev").
Tip: glavič Na; rezilo Xa?; branik 1.
Napisi/znaki: na obeh straneh rezila v žlebu z bakrom
 tavširan znak – morda križ.
Datacija: 1. pol. 13. st.
Ohranjenost: spodnji del rezila odlomljen, branik manjka.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 159, t. 3: 11; Aleksič
 2007, kat. št. 370; Nabergoj 2015, 106, t. 4: M12; Knific,
 Nabergoj 2016, 227, sl. 134.
- 13. Najdišče:** Ljubljana; pri Črni vasi.
Hramba: zbirka nn. (NMS; reg. št. ZN 1/4; kons. št. 385/1993).
Okoliščine pridobitve: športno potapljanje leta 1992 ali prej.
Tip: glavič Na; rezilo Xa?; branik 1.

- Napisi/znaki*: na obeh straneh rezila v žlebu z bakrom tavširan znak – morda križ.
Datacija: 1. pol. (četrtina) 13. st.
Ohranjenost: večji del rezila odlomljen.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 158–159, t. 3: 10; Aleksić 2007, kat. št. 370; Nabergoj 2015, 106–107, t. 5: M13.
- 14. Najdišče**: Ljubljana; pri Črni vasi, ob ledini Ljubljanske senožeti.
Hramba: NMS; V 530.
Okoliščine pridobitve: potapljanje, 1990; pridobitev 1993.
Tip: glavič F; rezilo Xa?; branik 2.
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu vrezan znak – poševno postavljena črka S.
Datacija: 2. pol. 12.–sredina 13. st.
Ohranjenost: spodnji del rezila odlomljen; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah; ostanek lesene obloge držaja.
Ostanki nožnice: ostanki lesenih platic.
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 159, t. 3: 12; Aleksić 2007, kat. št. 383; Nabergoj 2013, 34–35, kat. št. 27; Nabergoj 2015, 107, t. 5: M14; Knific, Nabergoj 2016, 227, sl. 134.
- 15. Najdišče**: Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
Hramba: NMS; V 406.
Okoliščine pridobitve: podvodne raziskave NM 1982 (?).
Tip: rezilo ?; branik 1?
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu z medenino tavširan znak, ki predstavlja ribo, na drugi strani znak v obliki ribje kosti.
Datacija: pozno 13./14. st. (?).
Ohranjenost: ročajni del odlomljen; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: PAS II, 109, t. 15: 3; Nabergoj 2001, 159, t. 3: 12; Aleksić 2007, kat. št. 387; Nabergoj 2013, 88–89, kat. št. 96; Nabergoj 2015, 107–108, t. 5: M15; Knific, Nabergoj 2016, 227, sl. 134.
- 16. Najdišče**: Ljubljana; natančnejše najdišče negotovo; struga pod izlivom Gradašnice (?).
Hramba: NMS; N 4515.
Okoliščine pridobitve: regulacija (?); darilo 1832.
Tip: glavič K; rezilo XIIIa; branik 2.
Napisi/znaki: na obeh straneh rezila v žlebu vrezan napis AGLA; na eni strani v žlebu pod branikom vrezan znak in proti koncu žleba proti konici še en znak v obliki puščice; na drugi strani v žlebu pod branikom vrezan znak v obliki grškega križa.
Datacija: 14. st.
Ohranjenost: nepoškodovan.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 161, t. 4: 16; Aleksić 2007, kat. št. 378; Lazar 2013, 90–91, kat. št. 97; Nabergoj 2015, 108, t. 6: M16.
- 17. Najdišče**: Ljubljana; pri Ljubljani, ob ledini Livada.
Hramba: NMS; V 558.
Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 1994.
Tip: glavič K; rezilo XIIIa; branik 2.
Napisi/znaki: na zgornji četrtini rezila v žlebu tavširan znak v obliki vijugaste črte.
Datacija: 14. st.
Ohranjenost: nepoškodovan.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 160, t. 4: 15; Nabergoj 2013, 28–29, kat. št. 18; Nabergoj 2015, 108–109, t. 6: M17; Knific, Nabergoj 2016, 228, sl. 153.
- 18. Najdišče**: Ljubljana; pri Ljubljani, med AC mostom in Livado.
Hramba: NMS; V 1391.
Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 1996.
Tip: glavič K; rezilo XIIIa; branik 1.
Datacija: 14. st.
Ohranjenost: spodnji del rezila odlomljen, rezilo poškodovano, korodirano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah; ostanek lesene obloge držaja.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 165, t. 9: 2; Nabergoj 2013, 206–207, kat. št. 249; Nabergoj 2015, 109, t. 6: M18.
- 19. Najdišče**: Ljubljana; pri Blatni Brezovici, ob ledini Dolgi breg.
Hramba: NMS; V 415.
Okoliščine pridobitve: podvodna topografija NMS 1992.
Tip: glavič K1; rezilo XVII?; branik 1?
Napisi/znaki: na obeh straneh glaviča okrogla odprtina, prvotno verjetno zapolnjena z znakom.
Datacija: 2. pol. 14. st./začetek 15. st.
Ohranjenost: večji del rezila odlomljen, ostanek rezila poškodovan, korodiran; ostanek lesene obloge držaja (morda tudi usnja).
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 161, t. 8: 17; Aleksić 2007, kat. št. 386; Nabergoj 2015, 109–110, t. 7: M19.
- 20. Najdišče**: Ljubljana; pri Rakovi jelši, ob AC mostu (“na začetku Črne vasi, iz smeri Ljubljane”).
Hramba: zbirka nn. (NMS; reg. št. ZN 70).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, dokumentiran 1992.
Tip: glavič K; rezilo XVIa; branik 2.
Napisi/znaki: na obeh straneh rezila z medenino tavširani znaki; na eni strani nekakšna vinjeta, na drugi nekakšna gobica in rogljič (luna?).
Datacija: 1. pol. 14. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 160, t. 3: 14; Aleksić 2007, kat. št. 372; Nabergoj 2015, 110, t. 7: M20.
- 21. Najdišče**: Ljubljana; struga pod izlivom Gradašnice.
Hramba: NMS; N 4514.
Okoliščine pridobitve: regulacija; pridobitev 1831.
Tip: glavič K1?; rezilo XVII?; branik 1a.
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu ostanki z bakrom tavširanega majhnega trikrakega znaka.
Datacija: 2. pol. 14. st./začetek 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 162, t. 5: 19; Aleksić 2007, kat. št. 377; Lazar 2013, 208–209, kat. št. 252; Nabergoj 2015, 110, t. 7: M21.

- 22. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
Hramba: NMS; V 2113.
Okoliščine pridobitve: potapljanje v 80. letih 20. st.
Tip: glavič T2; rezilo XVII; branik 2.
Napisi/znaki: na eni strani rezila z medenino tavširan znak, ki naj bi predstavljal vladarsko jabolko.
Datacija: zadnja tretjina 14./začetek 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah; ostanek lesene obloge držaja.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 163, t. 5: 21; Nabergoj 2013, 206–207, kat. št. 251; Nabergoj 2015, 111, t. 8: M22; Knific, Nabergoj 2016, 228, sl. 153.
- 23. Najdišče:** Ljubljana; pri Rakovi jelši, nad AC mostom.
Hramba: zasebna hramba (NMS; reg. št. ZN 68).
Okoliščine pridobitve: potapljanje; dokumentiran 1992.
Tip: glavič T2; rezilo XVII; branik 2.
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu z bakrovo zlitino tavširan križ z razcepljenimi kraki in znak vladarskega jabolka, na drugi strani pa dve bodali (ali meča) in znak vladarskega jabolka.
Datacija: 2. pol. 14./začetek 15. st.
Ohranjenost: nepoškodovan.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 162–163, t. 5: 20; Aleksić 2007, kat. št. 373; Nabergoj 2015, 111–112, t. 8: M23.
- 24. Najdišče:** Ljubljana; struga pod izlivom Gradaščice.
Hramba: NMS; N 4516.
Okoliščine pridobitve: regulacija; darilo 1832.
Tip: glavič G; rezilo XVa; branik 5.
Napisi/znaki: na vsaki strani rezila po štirje z medenino tavširani znaki; bliže braniku par znakov v obliki številke 1 (ali stiliziranega samoroga), bliže konici par znakov v obliki meča ali bodala; na spodnji strani glaviča pri držaju vtisnjenja še dva znaka v obliki štiriperesne deljice (v vsakem listu in v sredini je izboklina).
Datacija: začetek 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb, konec branika odlomljen.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 163, t. 6: 22; Aleksić 2007, kat. št. 379; Lazar 2013, 14–15, kat. št. 2; Nabergoj 2015, 112, t. 8: M24.
- 25. Najdišče:** Ljubljana; natančnejše najdišče negotovo; struga pod izlivom Gradaščice, Prošca, Barje, Vrhnika (?).
Hramba: NMS; N 4380.
Okoliščine pridobitve: regulacija, naključna najdba (?); pridobljen pred 1888.
Tip: glavič H1; rezilo XVIa; branik 5.
Napisi/znaki: na eni strani rezila z bakrovo zlitino tavširan znaka v obliki nekakšne pečene ure; na eni strani ročajnega trna tri približno polkrožne vdolbine; na drugi dve takšni vdolbini.
Datacija: 14. st.
Ohranjenost: vrh konice odlomljen; spodnji del rezila poškodovan, korodiran.
Ostanki nožnice: ?
Objava/literatura: Nabergoj 2015, 115, t. 10: M30.
- 26. Najdišče:** Ljubljana; pri Podpeči, ob ledini Dolenje senožeti.
Hramba: NMS; V 1900.
Okoliščine pridobitve: potapljanje; pridobitev 1991.
Tip: rezilo XII.
Datacija: 12./13. st. (?)
Ohranjenost: ohranjen samo spodnji del rezila s konico; ta je okoli 6 cm od vrha nalomljena in rahlo zvita.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2015, 115–116, t. 11: M31.
- 27. Najdišče:** Ljubljana; pri Podpeči, okoli 300 m vzhodno od železniškega mostu.
Hramba: zbirka Harter-Svete (?); neznano kje.
Okoliščine pridobitve: potapljanje, 1979.
Tip: glavič B; rezilo Xa; branik 1.
Napisi/znaki: na eni strani rezila z tavširan napis RA, sledi nedoločen znak; na drugi strani težko berljiv napis .R/.F/.
Datacija: 12./zgodnje 13. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: PAS I, 32, št. 322; Vuga 1983, 22, t. 1: 1; Nabergoj 2001, 157, t. 1: 6; Nabergoj 2015, 116, t. 11: M32.
- 28. Najdišče:** Ljubljana; pri Podpeči, okoli 300 m vzhodno od železniškega mostu (?).
Hramba: zbirka Harter-Svete (?); trenutno neznano kje.
Okoliščine pridobitve: potapljanje, 1979–1981 (?).
Tip: glavič Nb; rezilo Xa/XI; branik 1.
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu tavširan znak v obliki ribje kosti; na drugi strani ribja kost z glavo.
Datacija: 12./zgodnje 13. st.
Ohranjenost: spodnji del rezila odlomljen; ostanek rezila poškodovan, korodiran; ostanek lesene obloge držaja.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: PAS I, t. 3; Nabergoj 2001, 158, t. 2: 9; Nabergoj 2015, 116, t. 11: M33.
- 29. Najdišče:** Ljubljana; pri Podpeči, okoli 300 m vzhodno od železniškega mostu.
Hramba: zbirka Harter-Svete (?); neznano kje.
Okoliščine pridobitve: potapljanje, maja in junija 1979.
Tip: glavič H1; rezilo XVIa; branik 5.
Datacija: 14. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb.
Ostanki nožnice: ostanki lesenih platic.
Objava/literatura: PAS I, t. 3; Nabergoj 2001, 164–165, t. 9: 1; Nabergoj 2015, 117, t. 11: M34.
- 30. Najdišče:** Ljubljana; pri Črni vasi.
Hramba: NMS; V 407.
Okoliščine pridobitve: podvodna topografija NM, 1982.
Tip: glavič Z2; rezilo XVIa?; branik 12b.
Datacija: 2. pol. 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; udarnine/vdolbine na eni ostrini.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: PAS II, 109, t. 15: 2; Aleksić 2007, kat. št. 382; Nabergoj 2001, 163–164, t. 6: 23; Nabergoj 2015, 112–113, t. 9: M25; Knific, Nabergoj 2016, 228, sl. 153.

- 31. Najdišče:** Ljubljana; natančnejše najdišče negotovo; struga pod izlivom Gradašnice, Prošca, Barje, Vrhnika (?).
Hramba: NMS; N 4524.
Okoliščine pridobitve: regulacija, naključna najdba (?); pridobljen pred 1888.
Tip: glavič Z1; rezilo XIIIa; branik 12b.
Datacija: sredina ali konec 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2001, 164, t. 6: 24; Aleksić 2007, kat. št. 381; Nabergoj 2015, 113, t. 9: M26.
- 32. Najdišče:** Ljubljana; natančnejše najdišče negotovo; struga pod izlivom Gradašnice, Prošca, Barje, Vrhnika (?).
Hramba: NMS; N 4426.
Okoliščine pridobitve: regulacija, naključna najdba (?); najden pred 1888.
Tip: – .
Datacija: konec 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; ostrini delno poškodovani; udarnine/vdolbine na eni ostrini.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2015, 115, t. 10: M27.
- 33. Najdišče:** Ljubljana; pri Rakovi jelši.
Hramba: zbirka nn. (NMS; reg. št. ZN 1/1).
Okoliščine pridobitve: potapljanje.
Tip: glavič Rb?; rezilo XIIIa; branik 11.
Datacija: 2. pol. 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb.
Ostanki nožnice: koničnik iz bakrove zlitine.
Objava/literatura: Aleksić 2007, kat. št. 374; Nabergoj 2015, 114, t. 10: M28.
- 34. Najdišče:** Ljubljana; močvirje Prošca/Preprošica (?).
Hramba: NMS; N 4382.
Okoliščine pridobitve: darilo grofa Auersperga leta 1858 (?).
Tip: glavič Z1; rezilo XX; branik 12b.
Datacija: 2. pol. 15. st.
Ohranjenost: manjka spodnji del rezila; rezilo poškodovano, korodirano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Nabergoj 2015, 114–115, t. 10: M29.
- 35. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov. (Sl. 2)
Hramba: zbirka nn. (SP 406).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1986.
Tip: glavič A; rezilo X; branik 1.
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu z rumeno kovino tavširan napis HAKIAI med dvema viličastima križema, na drugi strani napis ME FECIT.
Datacija: sredina 11. st.–1. pol. 12. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; rezilo delno korodirano; udarnine/vdolbine na eni ostrini.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčić Maligec 2003, 16, št. 9; Aleksić 2007, št. 349.
- 36. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov. (Sl. 2)
Hramba: zbirka nn. (SP 204).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1982.
Tip: glavič B/E; rezilo Xa; branik 1.
Datacija: sredina 12. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; udarnine/vdolbine na eni ostrini.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčić Maligec 2003, 17, št. 11; Aleksić 2007, kat. št. 351.
- 37. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov. (Sl. 2)
Hramba: zbirka nn. (SP 582).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1989.
Tip: glavič B/E; rezilo XIII?; branik 2.
Datacija: sredina 13. st.
Ohranjenost: spodnji del rezila odlomljen, ostanek korodiran.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčić Maligec 2003, 17, št. 12; Aleksić 2007, kat. št. 352.
- 38. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov. (Sl. 2)
Hramba: zbirka nn. (SP 714).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1992.
Tip: glavič N; rezilo XIII/XIb; branik 1.
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu nečitljivi znaki.
Datacija: 1. četrtina 13. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; vrh konice odlomljen; rezilo delno poškodovano, korodirano.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčić Maligec 2003, 19, št. 13; Aleksić 2007, kat. št. 353.
- 39. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov. (Sl. 2)
Hramba: zbirka nn. (SP 587).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1989.
Tip: glavič H; rezilo XIV?; branik 2.
Napisi/znaki: na eni strani rezila v žlebu ostanki tavširanega znaka v obliki ščita, na drugi profil doprsja s čelado.
Datacija: 2. pol. 13. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; rezilo delno korodirano.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčić Maligec 2003, 19, št. 14; Aleksić 2007, kat. št. 354.
- 40. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov. (Sl. 3)
Hramba: zbirka nn. (SP 260).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1983.
Tip: glavič J; rezilo XIIIa; branik 2.
Datacija: 1. pol. 14. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; vrh konice korodiran.
Ostanki nožnice: koničnik iz bakrove zlitine.
Objava/literatura: Kovač, Filipčić Maligec 2003, 20, št. 16; Aleksić 2007, kat. št. 356.

- 41. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
(Sl. 3)
Hramba: zbirka nn. (SP 326).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1984.
Tip: glavič T2; rezilo XVII; branik 2.
Napisi/znaki: na obeh straneh glaviča kovaški znak; v žlebu na obeh straneh rezila taviširan znak puščice.
Datacija: 4. četrtina 14. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; spodnji del rezila korodiran; udarnine/vdolbine na eni ostrini.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčič Maligec 2003, 23, št. 23; Aleksić 2007, kat. št. 363.
- 42. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
(Sl. 3)
Hramba: zbirka nn. (SP 781).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1994.
Tip: glavič G (ovalen); rezilo XVIa; branik 2.
Napisi/znaki: na trnu kovaški znak; v žlebu na obeh straneh rezila z rumeno kovino taviširan ščit, nad njim pa znaka v obliki črke Y in narobe obrnjene črke Y.
Datacija: 14. st. (?).
Ohranjenost: brez večjih poškodb; rezilo korodirano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčič Maligec 2003, 24, št. 24; Aleksić 2007, kat. št. 364.
- 43. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
(Sl. 3)
Hramba: zbirka nn. (SP 432).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1987.
Tip: glavič W; rezilo XI?; branik 1.
Napisi/znaki: na zožanem polju glaviča z rumeno kovino taviširan šestokrak znak iz treh ravnih črt.
Datacija: 1. pol. 13. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; rezilo korodirano.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčič Maligec 2003, 25, št. 26; Aleksić 2007, kat. št. 366.
- 44. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
(Sl. 3)
Hramba: zbirka nn. (SP 416).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1986.
Tip: glavič K1; rezilo XV; branik 1.
Datacija: konec 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; rezilo korodirano; udarnine/vdolbine na obeh ostrinah.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčič Maligec 2003, 22, št. 20; Aleksić 2007, kat. št. 360.
- 45. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
Hramba: zbirka nn. (SP 783).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1994.
Tip: – .
Datacija: konec 15. st.
Ohranjenost: rezilo poškodovano, korodirano; udarnine/vdolbine na eni ostrini.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: Kovač, Filipčič Maligec 2003, 88, št. 109.
- 46. Najdišče:** Ljubljana; brez natančnejših podatkov.
Hramba: zbirka nn. (BM); prej v zbirki M. Harter-J. Svete.
Okoliščine pridobitve: potapljanje, pred 1985.
Tip: glavič H1/I?; rezilo XVIa/XVII?; branik 12a.
Datacija: 2. pol. 14./začetek 15. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb; rezilo korodirano.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: neobjavljeno.
- 47. Najdišče:** Ljubljana; Lipe ("pod kmetijo").
(Sl. 1)
Hramba: MGML; 510:LJU; 0062086 (zbirka Potočnik).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, 28. 5. 1992; pridobitev 2010.
Tip: glavič B; rezilo Xa; branik 1.
Napisi/znaki: na zgornjem delu ene strani rezila v žlebu taviširanega napisa z železnimi vložki iz skupine napisov "INNOMINEDOMINI", ki ga lahko na rentgenskem posnetku beremo kot INOMI(S)M+ (viličasti križ – *crux patibulata*); na drugi strani rezila se sluti težko berljiv napis, prepoznavna je le črka /O/.
Datacija: 1. pol./sredina 11. st.
Ohranjenost: manjka spodnji del rezila; rezilo poškodovano, korodirano.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: neobjavljeno.
Opis: oblika enodelnega glaviča (mlajša razvojna oblika tipa B po Oakeshottu), enoročni držaj in kratek raven branik pravokotnega preseka ustrezajo kombinacijskemu tipu 15 III po Geibigu, ostanek razmeroma kratkega rezila s širokim žlebom pa tipu 3 ali 4 po Geibigu.
Mere: Glavič – d. 7,2 cm; š. 3,6 cm; v. 3,9 cm. Ročajni trn – d. 12,45 cm; š. pri glaviču 1,25 cm; š. pri braniku 2,95 cm; deb. 0,5 cm. Branik – d. 14,2 cm; v. na sredini 1,25 cm; v. na koncih 0,75 cm; š. na sredini 1,25 cm; š. na koncih 0,65 cm; Rezilo – ohr. d. 61,25 cm; š. pri braniku 4,65 cm; š. na dolžini 49,25 cm 4,1 cm; deb. 0,3 cm. Žleb – širina pri braniku 2,25 cm; š. na dolžini 49,25 cm 2,0 cm. Napis – d. 16,5 cm; v. črk 2,2 cm. Ohr. dolžina celotnega meča 74,95 cm. Teža 742,4 g.
- 48. Najdišče:** Ljubljana; pri Kamniku pod Krimom, Vinger.
Hramba: MGML; 510:LJU; 0062087 (zbirka Potočnik).
Okoliščine pridobitve: potapljanje, 10. 1. 1993; pridobitev 2010.
Tip: glavič I; rezilo XIIa; branik 2.
Datacija: sredina 13. st.–1. pol. 14. st.
Ohranjenost: manjka spodnji del rezila; rezilo poškodovano, korodirano.
Ostanki nožnice: – .
Objava/literatura: neobjavljeno.
- 49. Najdišče:** Ljubljana; pri Kamniku pod Krimom, ledina Zornica.
Hramba: zbirka nn.
Okoliščine pridobitve: potapljanje, 20. 1. 1993.
Tip: glavič I; rezilo XIIa; branik 2.
Datacija: sredina 13. st.–1. pol. 14. st.
Ohranjenost: brez večjih poškodb.
Ostanki nožnice: koničnik iz bakrove zlitine.
Objava/literatura: neobjavljeno.

- ALEKSIĆ, M. 2007, *Mediaeval Swords from Southeastern Europe. Material from 12th to 15th century*. – Belgrade.
- ALLEN SMITH, K. 2011, *War and the Making of Medieval Monastic Culture*. – Studies in the history of medieval religion 37.
- ANDROSHCHUK, F. 2002, Har gotländska vikingar offret vapen i Dnepr-forsarna? – *Forvannen* 97, 9–14.
- ASBRIDGE, T. S. 2013, How the Crusades Could Have Been Won: King Baldwin II of Jerusalem's Campaigns against Aleppo (1124–25) and Damascus (1129). – *Journal of Medieval Military History* 11, 73–93.
- BACHRACH, D. S. 2012, *Warfare in Tenth-Century Germany*. – Warfare in History 37.
- BALAŽIČ, J. 2014, Novoodkrita stenske poslikave v nekdanjem ptujskem dominikanskem samostanu. – *Časopis za zgodovino in narodopisje* 85 (=50), 120–141.
- BATTELINO, L. 2006, *Strokovne podlage za določitev plovnega območja na reki Ljubljani*. – (Strokovne podlage za pripravo uredbe, Inštitut za vode Republike Slovenije, Ljubljana, 2006).
- BERTI, F. 1987, Rivenimenti di archeologia fluviale ed endolagunare nel delta Ferrarese. – *Bollettino d'arte* 37–38, Supplemento, Archeologia subacquea 3, 19–38.
- BITENC, P. 1997, *Rimske in srednjeveške sekire iz Ljubljane*. – (Seminarska naloga / Seminar work, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakuleta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana).
- BITENC, P., T. KNIFIC 2009a, 91. Sulične osti. – V: Turk et al. (ur.) 2009a, 304–305.
- BITENC, P., T. KNIFIC 2009b, 91. Spearheads. – In: Turk et al. (eds.) 2009b, 328–329.
- BONNAMOUR, L. (ur.) 1990, *Du silex à la poudre... 4000 ans d'armement en val de Saône. Exposition 1990–1991*. – Montagnac.
- BOŠKOVIĆ, D., D. DORAČIĆ 2009, *Mačevi viteškog doba u Hrvatskoj. Mačevi razvjenog i kasnog srednjeg vijeka u zbirci oružja Hrvatskog povijesnog muzeja u Zagrebu / Swords of the Chivalric Period in Croatia. Swords of the High and Late Middle Ages from the Arms Collection of the Croatian History Museum in Zagreb*. – Zagreb.
- CAMERON, E. A. 2000, *Sheaths and Scabbards in England AD400–1100*. – BAR. British Series 231.
- CHODYŃSKI, A. R. 2014, The 12th century sword of San Galgano in the hermitage of Montesiepi in Tuscany. A transmission of the arthurian legend? – *Fasciculi Archaeologiae Historicae* 27, 21–30.
- DUMONT, A., A. GASPARI, S. WIRTH 2006, Les objets métalliques des âges du Fer découverts en contexte fluvial. Les exemples de la Saône (France), du Danube (Allemagne) et de la Ljubljana (Slovénie). – V: G. Bataille, J.-P. Guillaumet (ur.), *Les dépôts métalliques au second âge du Fer en Europe tempérée*, Actes de la table ronde de 13 et 14 octobre 2004 (Glux-en-Glenne - F-58), *Bibracte* 11, 257–277.
- DUMONT, A., J.-F. MARIOTTI (ur.) 2013, *Archéologie et histoire du fleuve Charente. Taillebourg-Port d'Envaux : une zone portuaire du haut Moyen Âge sur le fleuve Charente*. – Dijon.
- EICHERT S., M. MEHOFER, R. BAIER 2011, Archäologische und archäometallurgische Untersuchungen an einer karolingerzeitlichen Flügellanzenspitze aus dem Längsee in Kärnten/Österreich. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 41/1, 139–154.
- ERIČ, M. 2009, Datirani deblaki in ladja na Ljubljanskem barju in v Prekmurju v Sloveniji. – V: L. Bekić (ur.), *Jurišičev zbornik. Zbornik radova u znak sjećanja na Maria Jurišića*, 151–162, Zagreb.
- ERIČ, M., A. GASPARI, B. KAVUR 2012, Arheološke najdbe čolnov deblakov na Ljubljanskem barju v letih 1990–2010. – V: Gaspari, Erič (ur.) 2012, 397–404.
- FREY, J. 2014, Der "Oberwiler Degen". Herkunft, Gebrauch und sein Weg in den Zugersee. – *Zeitschrift für schweizerische Archäologie und Kunstgeschichte* 71, 101–128.
- GASPARI, A. 1998, "Pontonium" iz Lip na Ljubljanskem barju (A "Pontonium" from Lipe on the Ljubljana moror). – *Arheološki vestnik* 49, 187–224.
- GASPARI, A. 2002a, *Latenske in zgodnjerske najdbe iz Ljubljane*. – Doktorska disertacija / Dissertation. Oddelek za arheologijo, Filozofska fakuleta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- GASPARI, A. 2002b, Človeško okostje z zadržim bronastim kopjem iz Ljubljane. – *Arheo* 22, 33–44.
- GASPARI, A. 2004, Bronzezeitliche Funde aus der Ljubljana. Opfer, Überreste von Bestattungen oder zufällige Verluste?. – *Archäologisches Korrespondenzblatt* 34/1, 37–50.
- GASPARI, A. 2008, Srednjeveški meč iz reke Lahinje v Črnomlju. – V: J. Weiss (ur.), *Črnomaljski zbornik. Zbornik historičnih razprav ob 780-letnici prve omembe naselja in 600-letnici prve omembe Črnomlja kot mesta*, 101–114, Črnomelj.
- GASPARI, A. 2009a, Visoko- in poznosrednjeveško orožje iz arheoloških kontekstov. Primer: viteški meč iz poznorimskega vodnega zbiralnika na Ajdovskem gradu nad Vranjem. – *Vojaška zgodovina* št. 1(16), letnik 10, 145–159.
- GASPARI, A. 2009b, Exploitation of the navigable waterways on the Ljubljansko barje during the Roman period. Supposed remains of boat equipment and cargo from the Ljubija stream near Verd. – *Histria antiqua* 18/1, 389–396.
- GASPARI, A. 2012a, Zgodovinski pregled in perspektiva podvodnega arheološkega raziskovanja v Sloveniji. – V: Gaspari, Erič (ur.) 2012, 13–72.
- GASPARI, A. 2012b, Arheološki pregledi Ljubljane 1998–2005. Konceptno-metodološki razvoj, raziskovalna problematika in katalog izbora najdb. – V: Gaspari, Erič (ur.) 2012, 177–224.
- GASPARI, A. 2014, *Prazgodovinska in rimska Emona. Vodnik skozi arheološko preteklost predhodnice Ljubljane / Prehistoric and Roman Emona. A Guide through the Archaeological Past of Ljubljana's Predecessor*. – Ljubljana.
- GASPARI, A., M. ERIČ 2000, Dokumentiranje čolna deblaka v strugi Ljubljane pri Podpeči. – *Arheo* 20, 54–57.
- GASPARI, A., M. ERIČ 2002, *Podvodno dokumentiranje lesenih plovil v strugi Ljubljane na Ljubljanskem barju*. – (Končno poročilo / Report, 2002. Hrani / Kept in: Oddelek za kulturo in raziskovalno dejavnost Mestne občine Ljubljana).
- GASPARI, A., M. ERIČ (ur.) 2012, *Potopljena preteklost. Arheologija vodnih okolij in raziskovanje podvodne kulturne dediščine v Sloveniji. Zbornik ob 128-letnici Dežmanovih raziskav Ljubljane na Vrhniki (1884–2012)*. – Radovljica.

- GAŠPERIČ, P. 2010, Velika karta Barja. – *DEDI - digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem* (<http://www.dedi.si/dediscina/456-velika-karta-barja>).
- GEIBIG, A. 1991, *Beiträge zur morphologischen Entwicklung des Schwertes im Mittelalter. Eine Analyse des Fundmaterials vom ausgehenden 8. bis zum 12. Jahrhundert aus Sammlungen der Bundesrepublik Deutschland*. – Offa-Bücher 71.
- GEIBIG, A. 1999, Die Schwerter aus dem Hafen von Haithabu. – V: K. Schietzel (ur.), *Ausgrabungen von Haithabu* 33, *Das Archäologische Fundmaterial* 6, 9–91.
- GŁOSEK, M. 1984, *Miecze Srodkowoeuropejskie z X–XV w.* – Warsaw.
- GŁOSEK, M., L. KAJZER 1974, Two sword found at Osieczna in Great Poland. – *Gladius* 12, 33–42.
- GŁOSEK, M., T. MAKIEWICZ 2007, Two incrustated medieval swords from Zbaszyn, Lubusz voivodship. – *Gladius* 27, 137–148.
- GRÜNZWEIG, F. E. 2009, *Das Schwert bei den "Germanen"*. *Kulturgeschichtliche Studien zu seinem "Wesen" vom Altertum bis ins Hochmittelalter*. – *Philologica Germanica* 30.
- HICINGER, P., 1858, Ljubljansko močvirje. – *Slovenski romar* 9, 59–72.
- von HOCHENWART, F. 1838, *Die Entsumpfung des Laibacher Morastes*. – Laibach.
- JAKOB-FRIESEN, G. 1976, Ein hochmittelalterliches Schwert mit Inschriften aus dem Teufelsmoor. – V: *Führer zu vor- und frühgeschichtlichen Denkmälern* 31/3. *Das Elb-Weser-Dreieck, III Exkursionen: Bremerhaven, Cuxhaven Worpswede*, 162–165.
- JANOWSKI, A., T. KURASIŃSKI 2010, Miecz i pochwa – razem i osobno. Wstęp do problematyki. – V: P. Kucyper, P. Pudło, G. Zabiński (ur.), *Arma et Medium Aevum. Studia nad uzbrojeniem średniowiecznym*, 74–115, Toruń.
- JONES, R. W. 2010, *Bloodied Banners: Martial Display on the Medieval Battlefield*. – Woodbridge.
- KAEUPER, R. W. 1999, *Chivalry and Violence in Medieval Europe*. – New York.
- KALMRING, S. 2011, The Harbour of Hedeby. – V: S. Sigmundsson (ur.), *Viking Settlements & Viking Society. Papers from the Proceedings of the Sixteenth Viking Congress*, 245–259, Reykjavík.
- KEEN, M. 2002, *Das Rittertum*. – Düsseldorf.
- KELLETT, R. E. 2008, *Single Combat and Warfare in German Literature of the High Middle Ages: Stricker's "Karl Der Grosse" and "Daniel Von Dem Blühenden Tal"*. – Bithell series of dissertations 33.
- KLUGE-PINSKER, A., B. THEUNE-GROßKOPF 1992, Bewaffung und Reitzubehör. – V: *Das Reich der Salier. 1024–1125, Katalog zur Ausstellung des Landes Rheinland-Pfalz*, 81–107, Sigmaringen.
- KNIFIC, T. 2009, Ljubljana po naselitvi Slovanov. – V: Turk et al. (ur.) 2009a, 123–127.
- KNIFIC, T., T. NABERGOJ 2016, *Srednjeveške zgodbe s stičišča svetov*. – Ljubljana.
- KOLA, A., G. WILKE 2014, *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim II. Mosty traktu poznańskiego*. – Kraków.
- KOLBEZEN, M. 1984, Hidrogeografske značilnosti poplav na Ljubljanskem barju. – *Geografski zbornik* 24, 15–32.
- KOMAC, A. 2006, *Od mejne grofije do dežele: Ulrik III. Spanheim in Kranjska v 13. stoletju*. – *Thesaurus memoriae. Dissertationes* 5.
- KOROŠEC, B. 1978, *Naš prostor v času in projekciji. Oris razvoja zemljemerstva, kartografije in prostorskega urejanja na osrednjem Slovenskem*. – Ljubljana.
- KOS, D. 1984, Posest ljubljanske komende Nemškega viteškega reda (od 13. do srede 18. stoletja). – *Zgodovinski časopis* 38, 271–290.
- KOS, M. 1955, *Srednjeveška Ljubljana. Topografski opis mesta in okolice*. – Knjižnica "Kronika", Časopisa za slovensko krajevno zgodovino, zv. 1.
- KOSI, M. 2005, Cruciferi – Crucesignati. Prispevek k zgodovini križarskih vojn in križarskih viteških redov v 12.–13. stoletju (Cruciferi - Crucesignati. Beitrag zur Geschichte der Kreuzzüge und der geistlichen Ritterorden). – V: Darja Mihelič (ur.), *Ad fontes. Otorepčev zbornik*, 303–343, Ljubljana.
- KOSI, M. 2014, Interaction Between the City and its Environment: The Case of Late Medieval Ljubljana. – V: P. Štih, Ž. Zwitter (ur.), *Man, Nature and Environment Between the Northern Adriatic and the Eastern Alps in Premodern Times*, Zbirka Zgodovinskega časopisa, 102–123, Ljubljana.
- KOVAČ, M., V. FILIPČIĆ MALIGEC 2003, *Ubojite oštrice: hladno oružje na području Hrvatske od IX. do kraja XVIII. stoljeća*, Galerija dvorca Oršić 10. listopada–7. prosinca 2003. – Gornja Stubica.
- KRAMER, E. 1905, *Das Laibacher Moor, das grösste und interessanteste Moor Österreichs in naturwissenschaftlicher, kulturtechnischer und landwirtschaftlicher Beziehung*. – Laibach.
- KURNATOWSKA, Z. (ur.) 2000, *Wczesnośredniowieczne mosty przy Ostrowie Lednickim I. Mosty traktu gnieźnieńskiego*. – Biblioteka Studiów Lednickich 5, Lednica, Toruń.
- LAZAR, T. 2007, *Oborožitev in utrdbene strukture v srednjem veku – arheološki viri*. – Seminarska naloga na podiplomskem študiju / Seminar work at Postgraduate course, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakuleta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- LAZAR, T. 2009, *Vojaška zgodovina slovenskega ozemlja od 13. do 15. stoletja*. – Doktorska disertacija / Dissertation, Oddelek za zgodovino, Filozofska fakuleta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- LAZAR, T. 2011, *Viteštvo in vojskovanje na slovenskem v poznem srednjem veku*. – V: T. Lazar, T. Nabergoj, B. Jerin (ur.), *Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem* 1. *Razprave*, 27–39, Ljubljana.
- LAZAR, T. 2012, *Vitezi, najemniki in smodnik. Vojskovanje na Slovenskem v poznem srednjem veku*. – Ljubljana.
- LAZAR, T. 2013, Kat. št. 2, 97, 109, 252. – V: T. Lazar, T. Nabergoj, P. Bitenc (ur.) 2013.
- LAZAR, T., T. NABERGOJ, P. BITENC (ur.) 2013, *Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem* 2, *Vodnik po razstavi*. – Ljubljana.
- LEYSER, K. 1994, *Communications and Power in Medieval Europe: The Carolingian and Ottonian Centuries*. – Communications and power in medieval Europe 1, London, Rio Grande.

- LÜDECKE, Th. 2005, Der Wikingerüberfall auf Stade im Jahr 994. – V: *Historisches Ereignis und archäologischer Befund, Mitteilungen der Deutschen Gesellschaft für Archäologie des Mittelalters und der Neuzeit* 16, 32–38.
- LUND, J. 2005, Thresholds and Passages: The Meanings of Bridges and Crossings in the Viking Age and Early Middle Ages. – *Viking and Medieval Scandinavia* 1, 109–135.
- LUND, J. 2008, Banks, Borders and Bodies of Water in a Viking Age Mentality. – *Journal of Wetland Archaeology* 8, 53–72.
- MAREK, L. 2005, *Early Medieval Swords from Central and Eastern Europe. Dilemmas of an Archeologist and a Student of Arms.* – Acta Universitatis Wratislaviensis 2713.
- MARZELLA, F. 2013, Wulfstan, Artù e la prova della spada. – *Stvdi medievali (Serie III)* 54/ II, 751–796.
- MATE, U. 1999–2000, Numizmatične najdbe v Ljubljani. – *Numizmatični vestnik. Glasilo numizmatičnega društva v Ljubljani* 27–28, 706–711.
- MELIK, A. 1927, *Kolonizacija Ljubljanskega barja.* – Ljubljana.
- MELIK, A. 1946, *Ljubljansko mostiščarsko jezero in dediščina po njem.* – Dela 1. razreda SAZU 5.
- MELIK, A. 1963, Ob dvestoletnici prvih osuševalnih del na Barju. – *Geografski zbornik* 8, 5–64.
- MLINARIČ, J. 2001, *Kartuzija Bistra.* – Ljubljana.
- MÜLLNER, A. 1892a, Ein Schiff im Laibacher Moore. – *Argo* 1, stolp. 1–7.
- MÜLLNER, A. 1892b, Einbäumler in Moraste. – *Argo* 1, stolp. 18.
- MÜLLNER, A. 1894, Die rätselhaften Fallen vom Laibacher Moore. – *Argo* 3, stolp. 154–158, 175–177.
- MÜLLNER, A. 1901, Die Zukunft der Stadt Laibach. Das Schiffsvolk und die Fahrzeuge auf der Laibach. – *Argo* 9, stolp. 9–11, 26–29, 43–48, 66–67.
- MUSSET, L. 2005, *The Bayeux Tapestry.* – Woodbridge.
- NABERGOJ, T. 2001, *Oboroženi stan srednjeveške družbe na osnovi materialnih virov. Primer: meči.* – Magistrsko delo / Unpublished MA thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakuleta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- NABERGOJ, T. 2009, Kat. št. 97. Trije meči. – V: P. Turk et al. (ur.) 2009a, 312–313.
- NABERGOJ, T. 2012, *Srednjeveški meč z napisom iz Ljubljane.* – V: Gaspari, Erič (ur.) 2012, 299–304.
- NABERGOJ, T. 2013, Kat. št. 18, 26, 27, 28, 95, 96, 249, 250, 251. – V: T. Lazar, T. Nabergoj, P. Bitenc (ur.) 2013.
- NABERGOJ, T. 2015, *Srednjeveško orožje in bojna oprema iz reke Ljubljane.* – Doktorska disertacija / Dissertation, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakuleta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- NADBATH, B., G. RUTAR 2008, Žabji grad, pozabljena srednjeveška utrdba na južnem obrobju Ljubljanskega barja / Žabji grad, a Forgotten Medieval Fortification at the Southern Margin of the Ljubljansko Barje Wetland. – *Varstvo spomenikov* 44, 28–42.
- NADOLSKI, A. 1954, *Studia nad uzbrojeniem polskim w X, XI i XII wieku.* – Łódź.
- NARED, A. 2005, Sezname kranjskega plemstva in kranjskih deželnih stanov. – *Arhivi* 28/2 (Zbornik ob osemdestletnici Petra Ribnikarja), 313–334.
- NICOLAY, J. 2007, *Armed Batavians. Use and significance of weaponry and horse gear from non-military contexts in the Rhine delta (50 BC to AD 450).* – Amsterdam Archaeological Studies 11.
- OAKESHOTT, E. 1991, *Records of the Medieval Sword.* – Woodbridge.
- OAKESHOTT, E. 1994, *The sword in the Age of Chivalry.* – Woodbridge.
- ORME, N. 1983, *Early British Swimming, 55 BC–AD 1719: With the First Swimming Treatise in English, 1595.* – Exeter.
- OTOREPEC, B. 1972, Iz zgodovine Gorenjega Logatca. – *Kronika* 20/3, 129–138.
- PASI = P. Petru, D. Vuga, A. Dolenc, T. Knific, A. Jeločnik, N. Logar, H. Štular, E. Boltin-Tome, *Podvodna pričevanja preteklosti. Najdbe v Ljubljani (pridobitve I.* 1981), *Podvodna arheologija v Sloveniji I.* – Ljubljana, 1982.
- PAS II = *Podvodne raziskave v Sloveniji, Posvet in javna razgrnitev dosežkov, Ljubljana, 24. 11. 1982, Podvodna arheologija v Sloveniji II, Ljubljana, 1984.*
- PAULI, L. 1987, Gewässerfunde aus Nersingen und Burlafingen. – V: M. Mackensen, *Frühkaiserzeitliche Kleinkastelle bei Nersingen und Burlafingen an der oberen Donau,* Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 41, 281–312.
- PETROVIČ, Đ., S. VUČINIČ 2001, Zbirka srednjovekovnih mačeva pronađenih u rijeci Zeti. – *Istorijski zapisi* LXXIV, 255–294.
- PFISTER, C., J. LUTERBACHER, G. WEGMANN, M. SCHWARZ-ZANETTI 1998, Winter air temperature variations in western Europe during the Early and High Middle Ages (AD 750–1300). – *Holocene* 8/5, 535–552.
- PIVK, O. 2009, Arhivski viri o Ljubljani od 16. do 18. stoletja. – V: Turk et al. (ur.) 2009a, 151–153.
- PLETERSKI, A. 2015, Čar srednjeveških podkev. Razprava o njihovi kronologiji, klasifikaciji in izvoru / The charm of medieval horseshoes. A discussion on their chronology, classification and origin. – *Arheološki vestnik* 66, 147–171.
- RAFFIELD, B. 2014, “A River of Knives and Swords” : Ritually Deposited Weapons in English Watercourses and Wetlands during the Viking Age. – *European Journal of Archaeology* 17/4, 634–655.
- RAJŠP, V., M. FICKO 1996, *Slovenija na vojaškem zemljevidu 1763–1787, zv. 2. Sekcije 189–191, 201–205, 212–216, 219, 220 / Josephinische Landesaufnahme 1763–1787 für das Gebiet der Republik Slowenien, Bd. 2. Sektionen 189–191, 201–205, 212–216, 219, 220.* – Slovenija na vojaškem zemljevidu 2, Ljubljana.
- RIBNIKAR, P. 1982, Zemljiški kataster kot vir za zgodovino. – *Zgodovinski časopis* 36/4, 321–337.
- RIVIÈRE, J.-C. 2012a, Les armes dans les eaux au Moyen Âge : esquisse d'une mise au point. – V: Testart (ur.) 2012a, 203–210.
- RIVIÈRE, J.-C. 2012b, Les raisons pour lesquelles on peut (ou pas) retrouver des armes dans les eaux au Moyen Âge : esquisse d'une mise au point. – V: Testart (ur.) 2012a, 237–249.
- ROLLE, R. 1984, s.v. Dnepr. 4. archäologisches. – *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 5, 515–544, Berlin, New York.
- ROMANONI, F. 2008, Guerra e navi sui fiumi dell'Italia settentrionale (secoli XII–XIV). – *Archivio storico lombardo* 134, 11–45.

- ROZMAN, L. 2008, *Srednjeveško hladno strelno orožje – arheološke najdbe pušic, lokov in samostrelav*. – Diplomaska naloga / Diploma thesis, Oddelek za arheologijo, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, Ljubljana.
- RUTTKAY, A. 1976, Waffen und Reiterausrüstung des 9. bis zu ersten Hälfte des 14. Jahrhunderts in der Slowakei (II). – *Slovenská archeológia* 24, 245–395.
- SCHLUNK, A., R. GIERSCH 2003, *Die Ritter. Geschichte-Kultur-Alltagsleben*. – Stuttgart.
- SCHULZE-DÖRRLAMM, M. 2012, Schwerter des 10. Jahrhunderts als Herrschaftszeichen der Ottonen. – *Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums Mainz* 59, 609–651.
- SHAW, T. 1999, John Swinton: potovanje skozi slovenske dežele leta 1734. – *Kronika* 47, 82–98.
- SEKELJ IVANČAN, T. 2007, Još jedan nalaz ranokarolinškog koplja s krilcima iz šljunčare Jegeniš kraj Koprivnice / Another Find of an Early Carolingian Winged Spearhead from the Gravel Extraction Plant of Jegeniš near Koprivnica. – *Prilozi Instituta za arheologiju u Zagrebu* 24/1, 419–427.
- SŁUPECKI, L. P. 2006, Miejsca kultu pogańskiego w Polsce na tle badań nad wierzeniami Słowian. – V: W. Chudziak, S. Moździoch (ur.), *Stan i potrzeby badań nad wczesnym średniowieczem w Polsce – 15 lat później*, 63–82, Toruń, Wrocław, Warszawa.
- STALSBERG, A. 2012, Das Ulfberht-Schwert aus dem Neuenburgersee. – *Helvetia archaeologica* 43, 120–129.
- STEUER, H. 2006, s.v. Waffnopfer. – V: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 33, 21–46, Berlin, New York.
- STOCKER, D., P. EVERSON 2003, The Straight and Narrow Way: Fenland Causeways and the Conversion of the Landscape in the Witham Valley, Lincolnshire. – V: M. Carver (ur.), *The Cross Goes North: Processes of Conversion in Northern Europe, AD 300–1300*, 271–288, Woodbridge.
- STRICKLAND, M. 1996, *War and Chivalry: The Conduct and Perception of War in England and Normandy, 1066–1217*. – Cambridge studies in medieval life and thought 33.
- ŠAŠEL, J. 1960–1961, Iščica, struga. – *Varstvo spomenikov* 8 (1962), 313.
- ŠAŠEL KOS, M. 2002, The boundary stone between Aquileia and Emona / Mejnik med Akvilejo in Emono. – *Arheološki vestnik* 53, 373–382.
- ŠEMROV, A. 2015, *Denarni obtok na območju Republike Slovenije v obdobju srednjega in novega veka: denarni obtok od l. 800 do danes*. – Doktorska disertacija / Dissertation, Fakulteta za humanistične študije Univerza na Primorskem, Koper.
- ŠIFRER, M. 1984, Nova dognanja o geomorfološkem razvoju Ljubljanskega barja. – *Geografski zbornik* 23, 9–54.
- ŠTULAR, B. 2009, *Mali grad. Visokosrednjeveški grad v Kamniku / Mali grad. High Medieval Castle in Kamnik*. – Opera Instituti Archaeologici Sloveniae 15.
- ŠUBIC, I. 1886, Ljubljansko barjé. – V: J. Šuman (ur.), *Jahresbericht des k. k. Ober-Gymnasiums zu Laibach*, 1–19, Laibach.
- TAYLOR, C. 2013, *Chivalry and the Ideals of Knighthood in France During the Hundred Years War*. – Cambridge.
- TESTART, A. 2012, Arguments et contre-arguments. – V: A. Testart (ur.), *Les armes dans les eaux. Questions d'interprétation en archéologie*, 303–405, Paris.
- TURK, P., J. ISTENIČ, T. KNIFIC, T. NABERGOJ (ur.) 2009a, *Ljubljana, kulturna dediščina reke*. – Ljubljana.
- TURK, P., J. ISTENIČ, T. KNIFIC, T. NABERGOJ (eds.) 2009b, *The Ljubljana – a River and its Past*. – Ljubljana.
- VALENČIČ, V. 1971, Razvoj zemljiške in hišne posesti v Krakovem. – *Kronika* 19, 82–87.
- VERBRUGGEN, J. F. 1997, *The Art of Warfare in Western Europe during the Middle Ages. From the Eighth Century to 1340*. – Woodbridge, Rochester.
- VILFAN, S. 1984, Zgodovina Ljubljane do začetka 16. stoletja. – V: *Zgodovina Ljubljane. Prispevki za monografijo. Gradivo s posevetovanja o zgodovini Ljubljane 16. in 17. novembra 1983 v Ljubljani*, 75–95, Ljubljana.
- VRHOVEC, I. 1886, *Ljubljanski meščani v minulih stoletjih*. – Ljubljana.
- VRHOVEC, I. 1895, Čolnarji in brodniki na Ljubljani in Savi. – *Zabavna knjižnica* 9, 97–143.
- VUGA, D. 1977, Brest, Ig (Studenec), Iška Loka, Matena pri Igu, Bevke pri Drenovem griču, Blatna Brezovica, Brest pri Igu, Brezovica, Črna vas na Barju, Drenov grič, Ig, Studenec, Iška Loka, Kremenica pri Igu, Lesno brdo, Lukovica pri Brezovici, Mala Ligojna, Plešivica, Zamedvedica na Barju, Podkraj pri Tomišlju, Sinja Gorica, Velika Ligojna, Vnanje Gorice. – *Varstvo spomenikov* 21, 203–204, 222, 235, 325–331, 333–334, 337–338.
- VUGA, D. 1979, Brest, Notranje Gorice, Bevke, Blatna Brezovica, Breg, Brezovica, Črna vas, Drenov grič, Ig, Notranje Gorice, Prevalje pod Krimom, Vnanje Gorice. – *Varstvo spomenikov* 22, 281–282, 291, 340–344, 346.
- VUGA, D. 1980, Železnodobna najdišča v kotlini Ljubljanskega Barja. – *Situla* 20–21, 199–209.
- VUGA, D. 1982, *Ljubljansko barje v arheoloških obdobjih*. – Kulturni in naravni spomeniki Slovenije 118, Ljubljana.
- VUGA, D. 1983, Nekaj srednjeveških in novoveških najdb iz struge Ljubljanice pri Podpeči in Bevkah. – *Zgodovinski časopis* 37, 21–29.
- VUGA, D. 1985, Alfons Müllner in arheologija Ljubljanskega barja. – *Poročilo o raziskovanju paleolita, neolita in eneolita v Sloveniji* 13, 29–52.
- WEGNER, R. 1995, s.v. Flussfunde. – V: *Reallexikon der Germanischen Altertumskunde*, Bd. 9, 263–276, Berlin, New York.
- WILKE, G. 2006, Próba interpretacji podwodnych odkryć militariów przy rezydencji pierwszych Piastów na Ostrowie Lednickim. – V: M. Dworaczyk et al. (ur.), *Świat Słowian wczesnego średniowiecza*, 443–455, Szczecin, Wrocław. *Zur Erinnerung 1857 = Zur Erinnerung an die Eröffnung der Staats – Eisenbahn von Laibach bis Triest unter den Allerhöchsten Auspicien Seiner k. k. apost. Majestät des Kaiser Franz Josef I. am 27. Juli 1857*. – Wien.
- ŽVANUT, M. 2011, Krščanski vitez. – V: T. Lazar, T. Naberger, B. Jerin (ur.), *Vitez, dama in zmaj. Dediščina srednjeveških bojevnikov na Slovenskem* 1. Razprave, 57–69, Ljubljana.

The River Ljubljanica and the phenomenon of medieval swords from the 11th to the 15th century in watery contexts

Summary

Introduction

More than 56 swords spanning from the 11th to the 15th century have thus far been recovered from the riverbed of the Ljubljanica between Vrhnika and Ljubljana and from the sites in the surrounding marshes of the Ljubljansko barje. Of those, 26 are held in the collections of the National Museum of Slovenia (NMS), three in the Museum and Galleries of the City of Ljubljana (MGML), while twenty published or at least documented finds are in privately kept collections. In addition, there are also seven recorded swords found in the 1980s (at least three of them sold at one of the German auction houses) of unknown current location. Several other swords have either been lost or could not be positively identified among the finds in documented collections.

Most of the swords come with no or with very imprecise data on their findspot. This lack of context data requires a more in-depth analysis of the so-called internal markers of individual finds, such as the state of preservation upon discovery, traces of damage or manipulation and presence/absence of scabbard remains. The results of this analysis add to those of the typo-chronological analysis of weapons and may, to a certain degree, even help focus our study on the interpretation or hypotheses concerning the circumstances and causes that brought the swords to the bottom of the river. These cannot be studied without taking into account the characteristics of the river flow and of the surrounding marshes in the medieval period, primarily in the context of river traffic, river crossings and communications traversing the river and the Ljubljansko barje, but also in the context of other uses of the river and the riparian areas. It has to be said, however, that our knowledge of the development of the hydrographic network in the Ljubljansko barje is still very fragmentary, the same is true of what we know of the archaeological landscape in the time after the decline of the pile-dwellings in the Bronze Age.

Limitations notwithstanding, the knowledge we do have reveals the Ljubljanica as an archaeologi-

cal site of special importance within the studies of the supra-regional phenomenon of artefacts from watery contexts. Further research including integrated spatial analyses of the neuralgic sections of the river and integral analyses of the assemblages of objects recovered from its riverbed will no doubt lend weight to such a view. The low level of exposure to dangers during river crossing, navigation or riparian activities shows that the main comparisons for the remains from the Ljubljanica in its section across the marshes should be sought in the archaeological records of the rivers with similar hydrogeological characteristics, as well as in the finds from lacustrine and marshy environments. The remains are less comparable to the complexes of finds from major rivers across Europe, though the Ljubljanica does compare and in some cases even surpass them in the quantities of certain categories of recovered finds. Generalised observations and interpretations of the multi-faceted phenomenon of finds from watery contexts that rely on assemblages of chance finds and only rarely on documented contexts, disregarding the implications about the differences in the size of the river courses and the potential uses of the river and the riparian areas in the past should be avoided, as these lessen the diagnostic value of the finds when analysing the potential reasons for their occurrence on the bottom of rivers and are therefore less relevant.

Circumstances of discovery

The swords from the Ljubljanica acquired by the provincial museum in Ljubljana (now the National Museum of Slovenia) up to 1888 came to light at different occasions. Some were recovered during riverbed engineering in the city centre of Ljubljana, others by fishermen during low water levels at Vrhnika and still others are chance finds from across the Ljubljansko barje.¹ Later sword finds include one example in its scabbard and

¹ Nabergoj 2015, 88–92.

several fragments of blades and hilt parts that were found during underwater investigations of the Ljubljanica riverbed along its Ljubljansko barje stretch. These were conducted by the NMS between 1982 and 1996. All other swords were found by individual divers unsystematically surveying the Ljubljanica since 1979.

Tomaž Nabergoj studied the distribution of the medieval sword finds kept or recorded in the NMS. He was able to establish several concentrations: east of the railroad bridge upstream from Podpeč (5 + 2?) (Cat. Nos. 5, 7, 27, 28, 29), at Črna vas (6) (Cat. Nos. 8–10, 13, 14, 30), Vrhnika (5) (undeterminable), in the area of Rakova jelša (5) (Cat. Nos. 3, 17, 18, 20, 23), in the city centre of Ljubljana (3) (Cat. Nos. 21, 24, third undeterminable) and in the area of the former fish ponds or the marshy area at Preprošica northeast of the outflow of the Iščica stream (2) (Cat. No. 34; second undeterminable). Outside of these areas he noted individual finds as follows (given in a downstream order): in proximity to the outflow of the Ljubija (1) (Cat. No. 6), at Dolnji breg near Blatna Brezovica (1) (Cat. No. 19) and between Lipe and Črna vas (1) (Cat. No. 11), while an unidentified example has only been noted as found in the 'Barje' (1).²

This list can be extended with several as yet unpublished swords. Two are part of the Potočnik collection kept in the MGML; one was found at Vinger, which is a knee-shaped bend of the Ljubljanica just below the outflow of the Borovniščica stream (1) (Cat. No. 48), the other was found between Lipe and Črna vas (1) (Cat. No. 47) (Fig. 1). Another sword, kept by an anonymous collector, was found in the riverbed at Zornica, upstream from the railroad bridge at Kamnik pod Krimom (1) (Cat. No. 49). Twelve other swords (Cat. Nos. 35–46) are kept by anonymous collectors (Figs. 2–3), of which we only know that they came from the Ljubljanica, and at least seven other recorded sword finds, three of which were sold in one of the auction houses in Germany, while four others are at an unknown current location. The year of discovery noted for the twelve swords kept by anonymous collectors reveal that most came to light during the early years of diving in the 1980a and the early 1990s. The patterns of investigation known for those years suggest that they were mainly found in the wider area of the railroad bridge upstream from Podpeč and in the area between Ljubljana and Lipe. This suggestion

is indirectly confirmed by the above-mentioned paucity of medieval swords and other contemporary weapons from the archaeologically otherwise very rich section of the riverbed between Vrhnika and the outflow of the Borovniščica recovered during the systematic diving surveys and unauthorised investigations in the 1990s and later.³ The same may be presumed for the seven swords sold in Germany or kept at an unknown location.

None of the swords discussed in this contribution comes with a useful documentation on the circumstances of discovery (photographs, description of the position upon discovery, notes on a possible association with other objects and so forth). Roughly two thirds of the finds, recovered during the diving activities after 1979, have broadly determined findspots, with an accuracy of 50–150 m or a reference to a site name or an easily identifiable topographic feature in the surroundings of the riverbed. For this reason, any study of the post-depositional processes in the riverbed of the Ljubljanica would be irrelevant, particularly that of the downstream transport of swords as the consequence of river flow during the centuries following the deposition and of the possible geomorphological and hydrological reasons for concentrations of finds in certain section of the riverbed. This would be inconclusive regardless of the fact that the documented examples of other groups of finds and the tests with objects intentionally deposited into the river⁴ clearly show that the locations of objects with a greater specific mass lie not far from the locations of their original deposition. Even the potential, although less plausible movement of swords down the Ljubljanica as a consequence of dramatic hydrodynamic events would not alter the distribution map of medieval swords as drawn on the basis of the above related findspot data.

As for estimating the number of swords from the Ljubljanica and their chronological distribution, we should bear in mind that – similarly to other European rivers – the recorded number is far from the actual number of sunken swords. The estimate of the total number is influenced by the uncertain number of swords documented and those found and never reported, as well as by the fact that the permanently sedimented and overgrown parts of the bottom and underwater banks that constitute vast areas of the riverbed have never been investigated.

² *Ib.*, 256–257, Map 1.

³ Gaspari 2012a, Fig. 54; Nabergoj 2015, 258.

⁴ Gaspari 2012b, 181–185.

Internal markers

The available documentation and the accounts provided by the finders reveal that none of the recorded swords was found in apparent association with other contemporary objects or structures. This signifies that each sword should be treated as an individual find forming its own archaeological context. The external markers are thus limited to what can be gathered from the findspot and to the presence of possible contemporary artefacts, while the internal markers reveal its condition upon discovery, traces of damage and manipulation, as well as the presence or absence of scabbard remains or traces.

A preliminary overview of the sword finds shows that roughly two thirds were lifted out of the water largely undamaged, while the remaining third of the swords is missing large parts of the blade or the hilt. The level of corrosion observable on a large number of the finds shows that the fragmented state is mainly due to the variable conditions for preservation at their underwater locations, suggesting that the swords entered the water in a functional state. The marked differences in the level of corrosion observable on swords found in the same period may suggest differences in the materials used and/or difference in production techniques, but may in part also be connected with the changing underwater conditions. It is also true, however, that these differences often occurred during the cleaning process involving very aggressive procedures that led to serious loss of material, sometimes only leaving the hard metal core.

Most of the surviving blade edges show shallow notches, similar to the cuts made during battle. Without metallographic analyses, however, these cannot be set apart from the damage that occurred underwater. We could observe no clear cuts at an obtuse angle that suggest battle use. None of the broken edges of the blade show clear traces of fire damage, bending or chopping that might cause the sword to break and suggest intentional destruction before deposition.

The number of swords with surviving parts or traces of the wooden core or chape of a scabbard (seven in total) very probably does not reflect the actual share of the swords deposited into the river in their scabbards.⁵ This observation is based on the known conditions in the river (theoretically

also the primary riparian deposits) that led to the post-depositional damage and were consequently even more destructive for the less durable scabbards. These are therefore mainly known from the depictions on wall paintings, from illuminated manuscripts, coins, sculpture and grave goods. The scabbards that survived in the Ljubljanica in considerably greater numbers are those of the La Tène construction or of the Roman gladii and daggers,⁶ but the scabbards from the High and Late Middle Ages differ from these in the usually minimal use of metal parts. The low share of surviving medieval scabbards has also been influenced, as already stated above, by the often unprofessional handling of the finds after discovery, which involved removing the scarce traces of the wooden core and grip that supposedly diminished the aesthetic value of the weapon. All of the above leads me to conclude that the share of medieval swords sunken in their scabbards was higher than actually recorded.

The typological characteristics and combinations of the blade, pommel and cross guard on individual swords (for most swords in the catalogue based on the determinations by Marko Aleksić)⁷ reveals that around 19 artefacts date from the 11th to the mid-13th century, around 18 date to the second half of the 13th and the 14th century and around 13 swords date to the late 14th and the 15th century (Fig. 4). Given the absence of chronologically diagnostic contexts, the typology of individual parts of the swords may only offer the *terminus post quem*. This, of course, does not necessarily correspond with the date of disposal, as a fair amount of time may have passed between the production or the last structural alteration (such as changing one or more of the hilt parts) and the immersion, for particularly prized possessions even the span of several generations.⁸ Establishing the time that elapsed from production to deposition might be greatly aided by the remains of the scabbards, which were prone to frequent repair or replacement due to their higher rate of wear.⁹ The two swords with surviving U-shaped bronze chapes of Cat. Nos. 40 (Fig. 3) and 49, for which comparisons suggest they belonged to contemporary swords,¹⁰ indicate that the so-called delay factor

⁶ See Dumont, Gaspari, Wirth 2006, Fig. 1.

⁷ Aleksić 2007.

⁸ Oakeshott 1991, 2–4; Raffield 2014, 637–638.

⁹ Oakeshott 1994, 138; Janowski, Kurasiński 2010.

¹⁰ E.g. Westminster Abbey Psalter/late 12th century (Schlunk, Giersch 2003, 87), the Maciejowski Bible from the time of Louis IX/1244–1254 (Folios 10, 11, 27, 28–30, 35, 41, 43r; <http://www.themorgan.org/collection/crusader->

⁵ See e.g. minute traces of the wooden core and the condition of the blade at the chape observed on a sword from the River Lahinja at Črnomelj (Gaspari 2008, 108).

should be taken into consideration, but not in the measure of considering a difference of a century or more between production and deposition.

Spatial distribution of sword finds

The Ljubljanica reveals four concentrations of swords attributable to two, roughly 150–200-year long periods: between the 11th and the mid-13th century, and in the second half of the 13th and the 14th century. The swords of the earlier period mainly appear in the area east of the railroad bridge at Kamnik pod Krimom (west of Podpeč) and in the area of Lipe and Črna vas. The finds of the later period mainly appear in the area of the knee-shaped bend of the Ljubljanica below the outflow of the Borovniščica, and at Rakova jelša in the vicinity of the outflow of the Iščica. The swords from the late 14th and the 15th centuries do not form identifiable patterns or concentrations and rather appear individually, either in the areas of earlier concentrations or elsewhere (*Fig. 5*).¹¹

The typo-chronological and spatial analyses of the other artefacts connected with the military sphere that Tomaž Nabergoj performed for the objects kept in the NMS shows a lower representation of horse and riding gear from the 10th–13th century, of which he cites two horseshoes and two spurs, the latter two from the Črna vas area. When preparing my dissertation, between 2000 and 2002, I created a record of finds kept in museum and private collections which shows that approximately 25 weapons can be ascribed to the 10th–13th-century time frame: ten spearheads with a narrow willow-leaf shaped blade of a lozenge cross section, in some cases with polygonally faceted socket, of Type III after Nadolski (1954), five spearheads with a triangular blade with straight or rounded undercut base and a long socket of Type V after Nadolski, three spearheads with a wide laurel-leaf blade of Variant IIa after Ruttkay (1976), four spearheads with a classic form of the blade with a rounded base and a short socket, two spearheads with a squat willow-leaf blade and a pronounced midrib, as well as one winged

spearhead with an octagonally faceted socket. At least eleven of these spearheads were found in the wider area of the concentration of the swords in the vicinity of the railroad bridge west of Podpeč, several have also been found in the areas of Črna vas and between Volar and Livada in Ljubljana, respectively. Unusually few are the finds of the presumably battle-type axes, i.e. five at most of the around 12 recorded axes from the said time frame. Most of these were found in the section of the river between Podpeč and Ljubljana.¹²

Although some of the groups of finds, spearheads and axes in particular, are difficult to date with any great precision, we can nevertheless estimate that, for the period of the High Middle Ages, the weapons and military equipment are considerably better represented in comparison to the known number of other contemporary groups of finds from the riverbed. This might indicate a great importance of river transport control in the time of the burgeoning urban settlement of the Spanheims in Ljubljana, in the second half of the 12th and the early 13th century.¹³ It was also, however, the time marked by the arrival of the chivalric orders. Their activities, especially those of providing transport and supplies to their members and other crusaders, but also pilgrims on their way to the ports in the northern Adriatic and further on to the Holy Land, were concentrated in the urban settlements lying along the main lines of communication.¹⁴ The increasing economic importance of the Ljubljanica and a gradual intensification of trading between the eastern Alpine and Pannonian areas, on the one side, and with the Italian lands and northern Adriatic ports, on the other, are also reflected in the group finds of coins dating from the second half of the 12th century¹⁵ and from the 13th century.¹⁶

The number of finds, including weapons and military equipment, begins to increase more markedly in the 14th century, which indicates a gradually increasing economic significance of the Ljubljanica and its role in the supra-regional trading with the West in the time of the Dukes of the House of Gorizia-Tyrol (1279–1335), when Ljubljana became the administrative seat of the estate of

bible; accessed February 1 2016); Ekkehardt II, Naumburg Cathedral/around 1255–1260 (Ruttkay 1976, Figs. 8, 10, 15, 16); Sachsenspiegel/early 14th century (Schlunk, Giersch 2003, 27); Codex Manesse; early 14th century (Schlunk, Giersch 2003, 40).

¹¹ Nabergoj 2015, 256–257.

¹² See Bitenc 1997.

¹³ Vilfan 1984, 82–86.

¹⁴ Kosi 2005, 306, 309–303.

¹⁵ Mate 1999–2000, 709, Nos. 52–54; collection of the Potočnik family; Museum and Galleries of the City of Ljubljana.

¹⁶ Šemrov 2015, 101, 104.

the provincial prince in the region of Carniola.¹⁷ An even more marked increase of finds from the river bottom is noted during the transition from the medieval to the post-medieval period. In the opinion of Nabergoj, there is no significant gap in the recovered finds, while he sees the increase in their number as a reflection of the appearance of new types of weapons in the Late Middle Ages, which might also explain the lower number of weapons in previous centuries.¹⁸

Apart from the above-discussed swords, the weapons and military equipment from the 14th–16th century period that is kept in public and private collections include over a dozen of single-edged swords or *messers*, several sabres, numerous daggers, several tens of combat knives (*Bauernwehr*), a combat club and a hammer, at least fifteen heads from various types of pole arms (including awl pikes or *Ahlspiesse*, as well other hunting and battle spears and lances), a trigger and a stirrup of a crossbow, a basinet, a kettle hat and numerous pieces of horse and riding gear, particularly bridle bits, horseshoes and spurs. The numerically most prominent group is that of several hundred axes (many with remains of hafts) of different dates, though it is difficult to distinguish between the battle-types and those used in non-martial activities; the characteristic battle axes, however, are absent. There are numerous axes with a perforation on the cheek in the shape of a trefoil on a long stem, which is decoration characteristic of the weapons of south German or Austrian origin, as well as axes stamped with various marks. The finds are relatively evenly distributed along the whole of the Ljubljanica in its Ljubljansko barje stretch.

Interpreting the causes of deposition

Nabergoj connects the finds of weapons and military equipment from the Ljubljanica with the daily presence of armed men who either held a post in the area or came here on their own or their masters' errands or interests, be it accompanying people and merchandise on an important line of communication, governing or exploiting part of the landed estate in the area, or simply displaying their social status. Nabergoj concludes that it is impossible to be sure whether the objects were thrown into the river intentionally, for example if damaged,

no longer of use or in certain circumstances even a burden to the owner (during escape or drowning), or whether they were simply lost, possibly even washed down by the river.¹⁹ Analysing the spatial distribution, quantity and specific features of the weapons and military equipment, largely corresponding with those of other types and groups of finds from the High and Late Middle Ages, he observes no possibly associated finds that would indicate concrete events such as a shipwreck or military conflict. The analysis of the distribution of swords and their contexts, however specific or unknown they be, offers him no conclusive evidence to suggest intentional, votive or in any way symbolic deposition. He rather connects the concentration of finds in certain sections of the river with the logic behind the use of space or the travel along the river and the surrounding land, mainly with the possible locations of landings for boats or river crossings. He also expresses the need for a further verification of the locations that seem somehow 'lost' in the marshes, devoid of a connection with communications or settlements in the vicinity.²⁰

Tomaz Lazar also deals with the finds of weapons in the Ljubljanica riverbed across the Ljubljansko barje. In his early study, he tentatively connected the unusual concentrations of swords and other weapons in certain, more remote microlocations of restricted access with the possible archaic, belated forms of ritual deposition in isolated sections of the river that may have been long regarded as sites of worship or at least of special symbolic significance. He based his observation on the elements of the knightly ideology that were in many respects rooted in old pagan traditions and the Germanic warrior ideology, regardless of the fundamental incompatibility with Christianity. Lazar also mentioned the influence of the medieval heroic poetry containing references to the mythical properties of swords and their association with the owners.²¹ In his later studies, however, Lazar expresses doubts as to the practice of ritually depositing military equipment and other artefacts. He sees the main point in the debates on the phenomenon of a possible continuation of the pagan practices connected with the Ljubljanica in the question of how to marry this mentality with the given time and space. In spite of the solid, though earlier evidence of ritual, intentional deposition of weapons in watery contexts in northern Europe, he

¹⁷ Vilfan 1984, 86–90.

¹⁸ Nabergoj 2015, 257–258, 278.

¹⁹ Nabergoj 2015, 281.

²⁰ *Ib.*, 283–285.

²¹ Lazar 2007, 93–94.

remains uncertain as to the degree to which the north European arguments are applicable to the finds from the Ljubljana.²² There are enormous differences between Europe of the 10th and that of the 15th century, as it is also not possible to equate the customs in northern Europe with those in central Europe or the Mediterranean. How probable is it for the knights from the present-day Slovenian area, which formed the south-eastern border of the Holy Roman Empire, to be familiar with practices such as the ritual deposition of weapons into rivers? Lazar argues that it is unlikely for the pagan beliefs to have survived to this period, particularly considering the prominent role of the church. Furthermore, the aristocratic culture saw profound changes from the 12th century onwards, moving away from pagan practices. He is of the opinion that there is no solid evidence of an intentional, ritual deposition of swords and other weapons in the High and Late Middle Ages for the territory of Slovenia and neighbouring countries; such practice is also not documented in written records. Though ancient traditions survived in the mindset of the late medieval population in one form or another, it is not clear how these actually influenced their lives. The mentality of the Viking or Anglo-Saxon cultural milieu must have been quite foreign to the people inhabiting the territory of Slovenia at the time, although the literary sources relating various tournaments and adventures of the knights, as well as the participation of the local knights and dignitaries in crusades leave no doubt as to the Slovenian area being part of the main developments in Europe and the warrior culture of the feudal Europe of the day.²³ According to Lazar, the popularity of the chivalric epics and the legend of King Arthur on its own are not yet proof of the knights in Slovenia ritually depositing their weapons in rivers, lakes or even cisterns.²⁴ He also poses the question of what it would mean to throw a sword bearing Christian invocations or crosses into the river? If this were a votive act as a supplication to God, Mary or the saints, he wonders whether it could have been seen as a desecration of an object of religious nature. He goes on to note that it is more reasonable to expect swords as votive offering in churches (or in the graves of knights), as indeed has been documented for the period in question. In addition to this, the great quantity of other types of weapons and military

equipment, as well as a multitude of other objects recovered from the river show a lively activity on and along the Ljubljana. If hundreds of axes could end up on the bottom of the river for one reason or another, he believes it is reasonable to assume that there was no shortage of casual opportunities for losing one's weapons.²⁵

Conclusion

The spatial and chronological structure coupled with the internal markers of the artefacts recovered from the riverbed of the Ljubljana, the described characteristics of the river's flow along the marshes of the Ljubljansko barje (Figs. 6; 7) regarding the risks involved in the (military) use of the navigable route and of the river crossings, allow us to draw several conclusions concerning the possible reasons for the immersion of these objects and the place of the Ljubljana in the supra-regional phenomenon of medieval weaponry in watery contexts, which is doubtlessly a special or referential one.

The presence of scabbard remains on the blades recovered from the Ljubljana indicates the strong probability of these swords entering water in a functional state. Taking into account the introductory discussion on the state of finds upon discovery, the same can be presumed for a part of the remaining swords as well. I connect the fragmentation of a certain share of the finds with the post-depositional damage in consequence of either weakened metal or of previous wear through use. Of course, I do not exclude the possibility of the swords with missing blade or hilt parts being directly involved in skirmishes on or at the river rather than being discarded into the river as no longer of use. In their good state of preservation and a comparable degree of risks for accidental loss deriving from the natural environment, the swords from the Ljubljana in its Ljubljansko barje section and from the marshy area at Preproščica come close to the finds of undamaged swords from lakes and small bodies of water where the possibility of an accidental and irretrievable loss is extremely faint.

The above-presented facts and circumstances lead me to infer that a significant part of the weapons found in the river can be seen as the result of a conscious decision or intent. This is corroborated by the following: a chronological

²² T. Lazar; pers. comm. (2016).

²³ Lazar 2009, 67–77.

²⁴ *Ib.*, 331–332.

²⁵ T. Lazar; pers. comm. (2016).

structure of the swords with a relatively numerous group of swords from the period between the mid-11th and the mid-14th century, a relatively small number of contemporary pole arms that – as indicated by a multitude of earlier pole arms from the late 8th and the 9th century²⁶ – cannot be explained away with taphonomic reasons, coupled with a small number of the pieces of horse and riding gear that would prove intensive movements along the river, concentrations of sword finds in certain sections and their absence along much longer stretches of the river, and finally a limited danger posed by the river and the surrounding terrain. These considerations largely exclude the possibility of both accidental loss during navigation and (repeated) intentional acts of specific (*ad hoc*) nature, such as getting rid of evidence after a crime or a soldier finding himself in a hopeless situation. They also support the suggestion of an irretrievable deposition/disablement of arms in either a functional or a symbolic sense. This suggestion is further supported by the special, highly personalised significance of the sword and its close ties with the bearer, which begins to loosen in the High Middle Ages, as well as a multi-faceted connection between the sword and the scabbard, with the sword sunken in its scabbard indicating non-martial circumstances. In this phase of research, it is difficult to assess the degree to which such reasons for deposition also pertain to the late medieval and early post-medieval weapons and military equipment from the Ljubljanica. It would appear that, unlike the swords from the High Middle Ages, this numerically impressive assemblage of finds shows a more balanced representation of different types of military items, as well as a more even distribution of finds along the river. This change in the functional and spatial structure of the weapons may at least in part be attributed to the gradual abandonment of certain practices as a consequence of the declining symbolic importance of the sword in the context of the profound changes brought about by the transition to mercenary armies and new military tactics. This goes hand in hand with the observation that many soldiers in the Late Middle Ages felt no commitment to the ideals of knighthood.

The possible candidates for depositing swords in the High Middle Ages should mainly be sought among the members of the lower nobility as the

main representatives of knighthood (*milites*) from the wider area of the Ljubljana Basin. Judging from the records mentioning the ministerials of the Spanheims' seigneurie in Ljubljana in the 12th and 13th centuries,²⁷ and from the list of lords and knights (*Nomina dominorum et militarium*) compiled around 1400 and naming 58 knights from 45 families across Kranjska,²⁸ there could not have been more than one or two dozen of these members living here at any given time. It is much more difficult to assess the actual number of sunken swords. Considering the hydrogeologic characteristics of the Ljubljanica and the unknown number of swords actually recovered, we should expect that roughly double the number of documented examples was sunk,²⁹ i.e. at least around 80 swords spanning from the mid-11th to the second half of the 14th century. The share of the sunken swords in relation to all swords used in this, albeit seemingly peripheral part of the Holy Roman Empire during the roughly 350-year long span cannot be estimated in any exact terms. A simplified calculation based on the potential number of sword bearers (approx. 100) and the average life span of a sword approximated to the duration of one generation brings the total of roughly 1100 swords. This indicates the deposition of one sword every four to five years, a presumed 7–10% share of all the swords in use in the said time and space ending up in water, as well as a limited number of possible candidates for performing such deeds in the region, all leading to inferences that go far beyond what we would expect as a consequence of repeated accidental losses of such expensive, usually imported signs of the social identity of the bearer, particularly if taking into account the fact that many knights bearing swords lost their lives abroad and that part of the broken swords made of very high-quality materials would almost certainly have been recycled.

One of the possible explanations for the observed distribution of the sword finds in the Ljubljanica can be seen in their direct connection with important or pivotal events in either the private lives or the military careers of the potential persons who ritually deposited a sword, either their own

²⁷ On the ministerials of the Spanheim's seigneurie in Ljubljana see Komac 2006, 112–123.

²⁸ Nared 2005, 315–316.

²⁹ See Dumont, Gaspari, Wirth 2006, 270.

²⁶ Bitenc, Knific 2009b, 328 (Cat. No. 91).

or a trophy³⁰ at an occasion such as a successful outcome of a conflict³¹ or a safe return from a battle, a tournament, a duel or a trial by combat,³² at the end of his armed service brought about either by injury or entering an order.³³ Given the close connection between the bearer and his representative piece or armament, it is also not possible to exclude the possibility that part of the water finds of undamaged swords represent individual traces of funerary rituals rooted in a pre-Christian tradition, according to which the sword in its scabbard was deposited into the river separate from the deceased.³⁴

Several scholars allow for the possibility of the practice of certain rituals involving the deposition of weapons in watery contexts also taking place in Christian milieus. According to David Stoker and Paul Everson, the Church oversaw such rituals.³⁵ Other researchers link these rituals to generally recognised or accepted, but individual acts irrelevant of the Church.³⁶ Several indications, including the similar dynamics of occurrence of the swords in watery contexts in some other parts of Europe, show that the practices involving a ritual deposition of weapons were largely abandoned at the beginning of the Late Middle Ages. This coincides with the decline of the feudal military organisation,³⁷ which, coupled with the changes in the military tactics, economy and religion, fundamentally transformed knighthood.

CATALOGUE

(see the Slovenian text: 'Katalog')

The catalogue comprises 49 medieval swords (11th–15th c.) from the Ljubljana. Of these, 26 are kept in the National Museum of Slovenia (NMS), three are kept in the Museum and Galleries of the City of Ljubljana (MGML; collection of the Potočnik family), while the remaining 20 swords are graphically documented and known to the author to be kept in private collections or at unknown locations.

The catalogue does not include the seven swords of which we only know to have been misappropriated in the early period of diving in the Ljubljana. The connection between three of these, auctioned off in the former Federal Republic of Germany, and the depiction of swords in the catalogues of the German auction houses is unreliable, while all that survives of four of the other swords is a credible testimony.

Note: the typological features of the blades, pommels and cross guards are based on the classification published by Oakeshott with later additions by Aleksić (2007). The findspots and the circumstances of discovery of the swords in the documentation of or in storage in the NMS, as well as the description of the inscriptions and marks on them are taken from Nabergoj (2015).

Najdišče / Findspot

Hramba / Storage

Okoliščine pridobitve / Circumstances of discovery/
museum acquisition

Tip / Type

Napisi/znaki / Inscription/mark

Datacija / Date

Ohranjenost / Preservation

Ostanki nožnice / Scabbard remains

Objava/literatura / Publication/References

Translation: Andreja Maver

³⁰ On the arms, armour and horses as trophies or booty see Jones 2010, 140–141.

³¹ On the division of the booty (*spolia*) among soldiers after victories in the Carolingian and Ottonian periods see Bachrach 2012, 172–173.

³² On man-to-man battles, duels and trials by combat see Kellet 2008.

³³ Allen Smith 2011, 179.

³⁴ See Bošković, Doračić 2009, 21–23.

³⁵ Stocker, Everson 2003, 282.

³⁶ Raffield 2014, 648.

³⁷ See Lazar 2011, 27.

Andrej Gaspari
Univerza v Ljubljani
Filozofska fakulteta
Oddelek za arheologijo
Zavetiška 5
SI - 1000 Ljubljana
Andrej.Gaspari@ff.uni-lj.si